

23327
961

ԱԹԻՖԻԿԱԿԱՆ ԲՆԿ. ՀԱՅ. ԳՐԱԴ. ՀԱՐԱՅ.

№ 56

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՆԻԻԹԵՐ

ԳՐԱԳ. Գ.

ՓԵՐԱՆՔՆԵՐ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԱՅԻՍՈՒԹԻՒՆԻՅ

ԺՈՂՈՎԵՅ

ԳՐԱԳԻՆ ՍԱՐԿԱՆԿ. ՏՈՎՍԷՓԵՆՆՅ

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Մ. Շարաձէ, Նիկոլայևսկայա փողոց, 21.

Типография М. Шарадзе, Николаевская. 21.

1893

398.5(47925)

2-87

2010

2822

891.99 398.5(42.96)

7-87

Հրատարակող թիֆլիսյան Հայերեն գրքերի Հրատ.

№ 56.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՆԻԻԹԵՐ

ԳԵՐԳ Գ.

Փ Ե Ր Ա Ն Բ Ն Ե Ր

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՆԱՀԻՍՈՒԹԻՒՆԻՑ

1005
22605

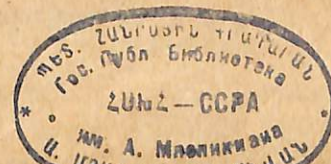
h. N: 24

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ե Գ

ԳԵՐԵԳԻՆ ՍԵՐԿԱՆԵԳ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՑ

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Տպարան Մ. Շարաձե || Тип. М. Шарадзе
1892

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 9-го Июля 1892 г.

Типографія М. Шарадзе, Николаевская ул., 21.

ՓՈՂՈՂՐԳԵԿԸՆ ԵՐԳԵՐ *)

(Մոկաց խորհրդով)

Ա.

Ասլան¹⁾ աղէն նստի նշխուն²⁾ յողէն³⁾,
Կ'ուտի ուր խաց, կ'իսմի ուր գինին,—
Աստանուր⁴⁾ կէնի մեանչ աշխրին,
Փաքի չունի աստանուրի մալին:

Պակսաւ խաց, պակսաւ գինին,
Կանչից ուր նորարին⁵⁾.
—Առ զփարէն, կինա մեանչ բաղարին⁶⁾,
Առ զխաց, առ զգինին,
Շուտ էրի, խասի իմ սողբթին⁷⁾:

Նորար կինաց մեանչ բաղարին,—
Անքատ մեռիր մեանչ փուղուցին:
Էլաւ, զգլխու փուղին⁸⁾ էտու քհանին,
Մէջաց յիզար⁹⁾ էտու պատանքին,
Առից զխաց, առից զգինին,
Յիւշ¹⁰⁾ էկաւ, խասաւ Ասլան աղի սողբթին:

¹⁾ Աղայ, աղնուական, պարոն: ²⁾ Գեղեցիկ: ³⁾ Սենեակ, այդպէս է կոչուում լեռնային գիւղացու բնակարանի այն մասը, որտեղ պատուաւոր հիւրերն են ընդունուում: ⁴⁾ Կեանք է վայելում: ⁵⁾ Ծառային: ⁶⁾ Շուկայ: ⁷⁾ Խնջոյք: ⁸⁾ Մետաքսէ կամ ուրիշ աղնիւ լաթի կտոր, որ փաթաթում են գլխարկի, քոլոզի չորս կողմը: ⁹⁾ Մէջէպա, (գօտի) բրդից կամ մետաքսից. ¹⁰⁾ Ուշ:

*) Սոյն գիրքը «Սասմայ Ծռեր» գրքի երկրորդ հատորն է (տես. Սասմ. Ծռ. յառաջաբան):

Ասլան աղէն ըսաց.— Ի՞նչու յիւշ էկար, խասար իմ սողըթին:
Ըսաց.— Կուրբան կ'ըլնիմ քեզի, Ասլան աղէն,
Իս կեացի, խասայ մեանչ բազարին,
Մէկ ախքատ ըմ մեռիւր էր մեանչ փուղուցին.
Գլխու փուշին տուի քահանին,
Մէջաց յիզար տուի պատանքին,—
Զախքատ տարան պախիցին,—
Յիւշ էկայ, խասայ քիւ սողըթին:

Ասլան աղի աչքիւր դադրաւ վեար պիւնին,¹⁾
Ասաց.— Ան վոջի ի առիւր զիմ ախքաի խուզին,
Թը²⁾ կերի՝ թըն կեայ, առնի զիմ քեաղցրիկ խուզին:
— Ասլան աղէն, կուրբան կ'ըլնիմ քեզի,
Գափրիւ Տրիշտակն ի երկնային
Առի զախքաի խուզին:

Ասլան աղէն կանչեց վեար ուր նոքարին,
Ասաց.— Տիւսն³⁾ ի քեշի Բող-Բէդաւին,
Վերայ տի զինը սադաֆին,—
Էնու դաւին⁴⁾ ի՞նչ ի՝ առնի իմ ախքաի խուզին:

Ասլան աղէն իջաւ մեանչ մէյդանին,
Կանչեց Գափրիւ Տրիշտակ երկնային,
Էսաց.— Տիւ բան ի՞նչ ունիս իմ ախքաին,
Որ կ'առնիս զիմ ախքաի խուզին.
Էրի ըստայ⁵⁾ առ զիմ քեաղցրիկ խուզին:

Գափրիւ Տրիշտակն երկնային
Կռիւ էրաւ խառ Ասլան աղին.
Կռիւ էրին չում կէսօրին:

1) Բուն: 2) Թէ: 3) Դուրս: 4) Դաւին ի՞նչ է — ի՞նչ գործ ունի:
5) Այստեղ:

Գափրիւ Տրիշտակ յիւշեկ¹⁾ կ'զարկէր Ասլան աղին.
Ասլան աղէն սրտէ գարբ կ'զարկէր Տրիշտակին:

Կէսօրին Տրիշտակ աչքիւր շեց վեար Ասլան աղին,—
Ասլան աղէն աւալ-թաւալ էկաւ, ինկաւ վեար ուր
դեռչակին:

Խէրիկ էսաց.— Կուրբան կ'ըլնիմ քի, Ասլան աղէն,
Ի՞նչ աւալ-թաւալ էկիր, ինկիր իս վեար քիւ դեռչակին:

Էսաց.— Կեացիր իմ կռիւ խառ Գափրիւ Տրիշտակին,
Իկիր կ'ուզի զիմ քեաղցրիկ խուզին:

Ըսաց.— Տիւ տու քիւ Բող-Բէդաւին
Տիւ տու քիւ զին սադաֆին,
Տիւ տու քիւ թուրն ի Գրմանին,
Տիւ տու քիւ եօթ միւրջի²⁾ ոսկին,
Տիւ տու քիւ եօթ միւրջի արծըթեղէն,—
Տիւ մի տա քիւ քեաղցրիկ խուզին:

Էսաց.— Գափրիւ Տրիշտակն ի երկնային,
Թմահ չէնի աստանուրի մալին,
Խոգի մ' կ'ուզի իմ խուզու փոխանին:

Խէր էսաց.— Իրիք խարիր տարի ում³⁾ իմ արիր,—
Նուրափեսայ իմ վեար ոսկը աթոռին.
Իմ խուզին չիմ իտայ քիւ խուզու փոխանին:

Մէր էկաւ, էսաց.— Կուրբան կ'ըլնիմ քի, Ասլան աղէն,
Ի՞նչ աւալ-թաւալ էկիր, ինկիր իս վեար քիւ դեռչակին:

Էսաց.— Կեացիր իմ կռիւ խառ Գափրիւ Տրիշտակին,
Իկիր, կ'ուզի զիմ քեաղցրիկ խուզին:

1) Կամաց: 2) Բուրգ: 3) Կեանք եմ վայելել, ապրել իմ:

Ըսաց.—Տիւ տու քիւ Բող-Բէդաւին,
Տիւ տու քիւ զին սադաֆին,
Տիւ տու քիւ թուրն ի Գրմանին,
Տիւ տու քիւ եօթ բիւրջի ոսկին,
Տիւ տու քիւ եօթ բիւրջի արծըթեղէն—
Տիւ մի տա քիւ բեաղցր խոզգին:

Էսաց.—Գափրիլ Տրիշտակն ի Էրկնային,
Թմա՜հ չէնի աստանուորի մալին,
Խոգի մ' կ'ուզի իմ խոզգու փոխանին:

Մէր էսաց.—Իրիք խարիր տարի ումր իմ արիր,
Նուրախարս իմ քեօնն¹⁾ իրիսին.
Իմ խոգին չիմ խայ քիւ խոզգու փոխանին:

Անիկ Էկաւ, էսաց.—Աուրբան կ'ընիմ քի, Ասլան աղէն,
Ի՞նչ աւալ-թաւալ Էկիր, ինկիր իս վեարքիւ գեոշակին:

Էսաց.—Աեացիր իմ կոիւ խատ Գափրիլ Տրիշտակին,
Էկիր կ'ուզի զիմ քեաղցրիկ խոզգին:

Էսաց.—Տիւ տու քիւ Բող-Բէդաւին
Տիւ տու քիւ զին սադաֆին,
Տիւ տու քիւ եօթ բիւրջի ոսկին,
Տիւ տու քիւ եօթ բիւրջի արծըթեղէն,—
Տիւ մի տա քիւ բեաղցրիկ խոզգին:

Էսաց.—Գափրիլ Տրիշտակն ի Էրկնային,
Թմա՜հ չէնի աստանուորի մալին,
Խոգի մ' կ'ուզի իմ խոզգու փոխանին:

Ասաց.—Իս չէր գիտը, թը խոգին կ'ուզին խոզգու փո-
խանին,—

1) Բօղ:

Խալալ¹⁾ սրտով իմ խոգին տուիր իմ քիւ խոզգու փո-
խանին:

Գափրիլ Տրիշտակ զխոգին քաշեց չուր²⁾ վեար սրտին.
Էսաց.—Քիւ խոգին մի տա էնու խոզգու փոխանին.
Խէր Էկաւ՝ չէտու, մէր Էկաւ՝ չէտու,
Տիւ ինչո՞ւ կ'տաս էնու խոզգու փոխանին:

Էսաց.—Իս խալալ սրտով իմ խոգին տուիր իմ էնու
խոզգու փոխանին,—
Վաղ զը չ'ըսին տառ³⁾ որպաւարին:

Գափրիլ Տրիշտակ կինաց Էրկնք,
Խարցմունս⁴⁾ Էրաւ Տիրուջ մօտէն.
Էսաց.—Խէր Էկաւ՝ չէտու, մէր Էկաւ՝ չէտու տղու խոզգու
փոխանին.
Աին Էկաւ՝ խոգին կ'տայ էնու խոզգու փոխանին:

Էսաց.—Աինա ա՛ռ Տայրի խոգին, մայրի խոգին,
Խինգ խարիր տարի ումր իմ տըւի,
Թըխ աստանուոր էնին վեար աշխրին:

* *

Ասլան աղէն մեծ թագաւորու տղայ էր *). ինչ զինք մօրու⁵⁾
Էլաւ, անարատ էր, մեռնիլ չէր գիտը ինչ կէր:
Խէր մէր Էլան, պիրին, փսակիցին, մէկ լաւ, ընտիր աղջիկ
էնու խամար պիրըն, անուն էլ Մարգրիտ:

1) Հալալ, մաքուր: 2) Մինչեւ: 3) Դառն: 4) Հարցմունք արեց,
հարցրեց: 5) Ծնունդեալ:
*) «Ասլան Աղէն» երգի մի ուրիշ վարիանտն է. արձակ գրուած
մասը պատմում էր երգիչը:

Քսան ու չուրս երկրի երեւելի իշխանքտիր ժողովիցին, եկան արմնիս

Տասն'ւերկու տարից Ասլան աղէն փսակիցին: Քեառսուն օր էնու խարմնիս ուրախութիւն էրին. ծառ, ճեղղ, սար, քեար ուրախութիւն էրին. ինչ որ կէր Ասլան աղի խարմնիս՝ էդա քեառսուն օր կ'ուտին, կ'լսմին, կ'խաղան:

Էլաւ տիւս, կան եկաւ քեաղքի մէջ, կան եկաւ, տեսաւ՝ մեանչ փողնին մէկ պիքատ մարդ մեռիր ը:

Զինք խաբար առից, — էսա մարդ վո՞վ ի մեռուցիր, ընձի շանք տուէր, տը զէնիկ մեռուցիմ:

Ասին. — Էսիկ Գափրիլ Տրիշտակն ի մեռուցի:

Էսաց. — Իսն իմ Ասլան աղէն, թագաւորուտ տղէն,

էն վո՞վ քեան ձի կտրիճ, որ մեռուցէր զիմ ախքատ մեանչ փողուցին:

Մէկ մարդ էնու պատասխան խոռ էսաց.

— Էնի Գափրիլն էր կտրիճ,

Ոտ ըմ գեոյ էրկինք, մէկն կ'դնէր գետըն,

Համ կ'մեռուցէր զախքատ, համ զզանգին¹⁾

Մնաթ չունէր հէջ մէկ²⁾ թագաւորից:

Ասլան աղէն կանչից էսաց.

— Իս մընաթ չունիմ Գափրիլ Տրիշտակից.

Իս կ'ըլնիմ, խեծնիմ զԲող-Բէդաւին

Կ'դնիմ քամակ զին սադաֆին,

Կ'կախիմ մօտէն ուրբեքն³⁾ ոսկին,

Կ'առնիմ իմ ձեռ թուր կէծակին,

Կ'ըլնիմ կ'կանգնիմ մեանչ իմ բախչին,

Որ Գափրիլ շատ կտրիճ ը,

Թըխ կեայ իմ դէմ կանգնը.

Որ իմ դէմ կանգնը, խիտ կ'կուռիմ,

1) Հարուստ: 2) Ոչ մի: 3) Ասպանդակ:

Կ'զարկիմ, զՏրիշտակ կ'սպանիմ,

Իմ ախքատ փուխ¹⁾ կ'խանիմ:

Գափրիլ Տրիշտակ յերկնուց էջաւ գետըն,

Ասլան աղի դէմաց կանգնաւ:

Ասլան աղէն որ խեծաւ Բող-Բէդաւին,

Բռնից ուր ձեռ թուր կէծակին,

Գաւի կանգնաւ էն սուփ Տրիշտակին.

Հրիշտակ, որ էրկնուց էջաւ,

Խատ Ասլան աղին բռնից լախրդին:

Իրիք օր, իրիք գիշիր կուռ էրաւ խատ Ասլան աղին.

Ասլան աղէն թուր սրտով կ'զարկէր Գափրիլ Տրիշտակին:

Իրիք օր, իրիք գիշիր ինչ լըմացաւ, Տէրն քեաղցրացաւ,

Գափրիլ Տրիշտակ վեար Ասլան աղին բարկացաւ,

Ասլան աղէն թուր ձախից.

Գափրիլ Տրիշտակ Ասլան աղին սրտով էզար, էլ չպախից.

Յիւշն գլխուց տարաւ:

Պիրըցին, թալըցին մեանչ ուր տեղաց:

Էնդեղ էսաց. — Գափրիլ, իս քիւ բախդ, քիւ Աստըծուն, իս չէր գիտը, որ մեռնիլ կէր աշխարհ:

Էսաց. — Ճար չկայ, քիւ խոգին տ'առնիմ:

Շատ ըռըջայ²⁾ ինկաւ, էսաց. — Իմ խոգին մ'առնի, իս ջհէլ իմ, հալա քսան տարեկան իմ:

Էսաց. — 2'ըլնը, եա մէկ մարդ կ'պիրիս, խոգին տայ քիւ խոգու փոխան, եա քիւ խոգին կ'առնիմ:

Ասլան աղէն շալեով կանչից.

— Եաման խէրիկ, իսն իմ Ասլան աղէն՝ ջհէլ տղայ,

Գափրիլ Տրիշտակ զիմ խոգին կ'առնը, մաջալ³⁾ չկայ,

Պիրիս, քիւ խոգին տաս իմ խոգու փոխան:

1) Փոխ, տեղը: 2) Խնդրեց: 3) Ժամանակ, միջոց:

Խէր էնդեղ պատասխան իտու, էսաց.

— Իս իմ խուզին չիմ իտայ քիւ խուզու փոխան:

Իս կ'մնամ սաղ, տիւ կինա դատաստան:

Ասլան աղէն կանչից մօր.

— Ո՛վ քաղցրիկ մերիկ, իսն իմ քիւ տղէն, որ մէկ որտին:

Քենէ կ'ուզիմ քիւ խուզին իմ խուզու փոխան:

Մէր կ'ասի. — Իս չիմ իտայ իմ տղայ — տղայ խոզին քիւ խոզու փոխան,

Տիւ ջահիլ կ'մեռնիս, արտար կ'երթաս դատաստան:

Էլ Գափրիլ Տրիշտակ աչքիւ ուլուրից վերայ. Ասլան աղէն յախու չէնց մեռաւ տեղաց տեղ. «վայ վայ կ'էնի»:

Ճար կտրաւ, էսաց. — Եամա՞ն Գափրիլ, մէ կնիկ ունիմ, էնու մօտէն էլ խաբար առնիմ, թի իտու, իտու. չ'իտու՝ իմ խոզին առ:

Կանչից. — Ո՛վ Մարգրիտ, Գափրիլ Տրիշտակ զիմ խոզին կ'առնը, Կ'ասի՝ եան մէկ խուզի պիրիս քիւ խուզուն փոխան, եան չէ՝ կ'առնիմ քիւ խոզին տղայ — տղայ կ'տա — նիմ դատաստան:

Մարգրիտն էր կանչից, էլաց.

— Ասլան աղէն, քի կ'մեռնիմ,

Իսն իմ էրկու տարուան խարս,

Իս իմ խոզին կ'տամ քիւ խոզու փոխան,

Վաղ տիւ կ'երթաս, ըզը չ'կանչին որպաւարի վեար աշխրին:

Ասլան աղէն ցաւ իթուղ. Ասլան աղէն ժրաւ, նստաւ:

Ցաւ ինկաւ վար կնկան, կնիկ պառկաւ:

Գափրիլ Տրիշտակ զէնու խոզին քեշից, էխան վեար չոքիրուն: Հրիշտակ էլաւ էրկինք:

Միայն Տէր խարցնից, էսաց. — Ի՞նչ կայ, Տրիշտակ:

Հրիշտակ էսաց. — Միայն Տէր, Տիւ գիտիս, քի այան¹⁾ը:

Հրիշտակ իջաւ գետըն, զհոգին քաշից, էխան վեար սրտին: Կնկան էսաց. — Խալալ սրտով քիւ խոզին կ'տա՞ն էնու փոխան: Կնիկ էսաց. — Իս խալալ սրտով իմ խոզին տուիր իմ իմ մարդու փոխան:

Էլ էլաւ մատ առաջի Աստուած:

Էսաց. — Ի՞նչ կայ, Գափրիլ:

Էսաց. — Իմ Տէր, Տիւ գիտիս, քի այան ը:

Էլ էլաւ գետըն. զխոզին քաշեց, էխան վեար բոկին²⁾:

Էլ կնկան մօտէն խարցնից. — Տիւ քիւ խոզին խալալ սրտով կ'տա՞ն քիւ մարդու փոխան:

Էսաց. — Խալալ սրտով տուիր իմ իմ մարդու փոխան:

Ինչ էլաւ վեար բոկին, էլ էլաւ մատ առաջի Աստուած:

Էսաց. — Գափրիլ, Ի՞նչ կայ:

Էսաց. — Քի այան ը, Տէր, Տիւ գիտիս:

Էսաց. — Հայդէ կինա, էսաց, խարիր քեառսուն տարի էն էրկըսին էլ ումր տուի էն կնկայ խաթըր խամա, էնու սէրը — թընը խաթըր խամա, ինչ մարդուն ըցկուն կ'սիրէր:

Էլան խարիր քեառսուն տարի մնացին աշխարհ. կերան, խըման, ուրախութիւն էրին, յանգեալ³⁾ նուր իմացաւ, որ մեռնիլ էր:

Էլաւ, փառք իտու Աստուծուն. կերան, խման չուր խարիր քեառսուն տարի. արտար մեռին, քեացին արքաութիւն:

¹⁾ Յայտնի է: ²⁾ Բուկ, կոկորդ: ³⁾ Այն ժամանակ:

Բ.

Կ Ե Ր Ո Ս Խ Ը Զ *)

Էն շապաթ օր լեոս կիրակի
Քեառսուն խոտաղ ժողովեցին,
Մէկ պողէ խաչ ըմ շինեցին,
Գեոզի¹⁾ թաւով²⁾ փաթըթեցին,
Չորս գլոխ խնձորեցին,
Կայնան դէմաց խաչ խանեցին,
Ուրանց Աստուած որ կանչեցին,
Մէ մէ ծունդր, աղօթ արեցին,—
Աստծու հրամանով պողէ խաչ արծաթ դարձրցին,
Խընձորներ ոսկի դարձրցին,
Գեոզի . . . դարձրցին:
Կայնան դէմաց խաչ խանեցին,
Մէ մէկ ծունդր, աղօթ արեցին,
Մէ մէկ բերան որ տէր ողորմեա կանչեցին,—
Աստծու հրամանով մասունք էրկնից մէջ իջըցին:
Թաւա, կնաց մեանչ Կարոս ածուին.
Գիշեր լեոս կ'անէր վեար Կարոս ածուին,
Ցերեկ խով կ'անէր վեար Կարոս ածուին,—
Անուն Կարոս խաչ կոչըցին:

1) Ընկոյղ: 2) Թաւ, տերեւ:

*) Այս վիպական երգը գրի են առել նաեւ հ. Ա. Վ. Սեդ-
րակեան իւր «Քնար Մշեցոց և Վանեցոց» ժողովրդական երգերի
ժողովածուի և Հերէնց «Վանայ սաղի» մէջ: Այս երգը ասել է
մեզ «Սանասարի և Բաղդասարի ծնունդը» պատմող Մոկացին:

Էլան, խաբար տարան էն գեղի իշխանին,
Աստուած աղէկն անի էն գեղի իշխանին,
Էլաւ, խաբար տուեց իր գեղի ժողովողին,
Ուրան գեղի ժողովուրդ ժողվեց,
Մեծ բախանով խաղալամայ կապից,
Տէր ողորմեա ասելով՝ էկաւ դէմաց Կարոս խաչին.
Կարոս խաչ թաւա գիրկ մեծ քհանին:
Տէր ողորմեա ասելով՝ տարան դրեցին մեանչ տաճարին:
Գիշեր լեոս կ'անէր վեար տաճարին,
Ցերեկ խով կ'անէր վեար տաճարին:

Խե լսողաց¹⁾ մէ հարիր յիսուն տարեկան
Շուն գզիր ըմ կար մէջ գեղին.
Խաբար տարաւ բուրդ Պարոնին,
Խեւք բցեց բուրդ Պարոնին,
Ասաց.— Մէ խաչ ի փայդա²⁾ ըլիւ Խայոց աղգին,
Գիշեր լեոս կ'անի վեար տաճարին,
Ցերեկ խով կ'անի վեար տաճարին.
Էն բաբաթ³⁾ չի խայոց աղգին,
Էն բաբաթ ի քեո դիւրնին.
Գիշեր լեոս կ'անի վար քիւ դիւրնին,
Ցերեկ խով կ'անի վար քիւ դիւրնին:

Խեւքն ընկաւ քիւրդ Պարոնին.
Էլաւ Ալին, Յուսըվ խրկեց էն գեղ
Դէմ Կարոս խաչին՝ տիւռ իշխանին.
Աստուած աղէկն անի էն գեղի իշխանին.
Մէկ յըլին⁴⁾ ոսկի լցրից,
Մէկ յըլին արծաթ,
Իպի բուրդ Պարոնին,

1) Հեռու լսողներից: 2) Դուրս եկել, յառաջացել: 3) Արժան
չէ: 4) Լիքը:

Ասաց. — Հիւհ¹⁾ կ'անեմ քուրդ Պարոնին,
Ռըջայ կ'անեմ քուրդ Պարոնին,
Էն բան չունի խայոց խաչին:

Վ'ուզի ոսկի, էսա ոսկի,
Վ'ուզի արծաթ, էսա արծաթ,
Խաչ որ կայ՝ ոսկի արծաթ ա:
Խելք չ'ընկաւ Ալին, Յուսըվին:

Լալեով մոմաւով տարան տիւռ տաճարին,
Վարոս խաչ բերըցին գէմաց Ալին:
Վատղաւ Ալին, կատղաւ ուր ձին,
Վատղաւ Յուսըվ, ատամն առից թւի կաշին,
Ինչպէս ձին կտրի ուր գարին.
Լցրին մեանչ մաղէ (սարարին²⁾),
Խրկեցին քուրդ Պարոնին,
Ասին. — Առ քե աշնան զաւուրմայ³⁾:

Էն խարիր յիսուն տարեկան շուն գզիր
Էլաւ խելք բցից քուրդ Պարոնին,
Ասաց. — Էն բան չի Վարոս խաչին,
Էն բան ա խայոց աղգին:

Խելքն ընկաւ քուրդ Պարոնին,
Էլաւ, կայնաւ վեար ուր բըջին,
Ձէն ըմ էտուր մեանչ ուր քաղքին,
Եօթ խաղար իցցուն շոշուն իցկից յիւրիւր վեար Վա-
րոս խաչին:

Գնացին, խասան մեանչ կէս դաշտին.
Յետին դարձաւ վեար յըռչընին,

1) Խնդիրք: 2) Մեծ ջուալ: 3) Տապակած միս, տհալ:

Յէռջին դարձաւ վեար յետընին,
Մէ մէկու տուեցին յըռջիւ սրի, թրի:
Ջամդաբէ բերթեր շինեցին,
Արընէ գետեր կապիցին:

Մէկ խաբրպիր պրծաւ,
Խաբար տարաւ քուրդ Պարոնին.
Ասաց. — Աստուած քանդը բիւ տուն,
Էլանք, գնացինք, խասանք մեանչ կէս դաշտին,
Յետին դարձաւ վար յըռջիւնին,
Յիւռջին դարձաւ վեար յետընին,
Մէ մէկու տուեցին յիւռջիւ սրի, թրի:
Ջամդաբէ բերթեր շինեցին,
Արընէ գետեր կապիցին,
Ես խաբրապիր պրծայ,
Խաբար պիրըցի քեզ:

Ջեղջն ընկաւ սիրտ քուրդ Պարոնին.
Էլաւ, կայնաւ վեար ուր չոքին,
Ասաց. — Հիւհ կ'անեմ Վարոս խաչին,
Ռըջայ կ'անեմ Վարոս խաչին,
Ունիմ քառսուն կոճով կռուան,
Մատաղ կ'անիմ Վարոս խաչին,
Տիւ բան չ'անես նուր մանուկին:
Ասաց. — Հիւհ կ'անեմ Վարոս խաչին,
Ռըջայ կ'անեմ Վարոս խաչին,
Ունիմ քեռասուն գիւմ-գիւմ¹⁾ ոսկի
Խաչխամիւր անեմ Վարոս խաչին,
Տիւ բան չ'անես իմ գիւրնին:
Ասաց. — Հիւհ կ'անեմ Վարոս խաչին

1) Պղնձէ սափոր:

Ռըջայ կ'անեմ Կարոս խաչին,
 Ունիմ քառսուն անծըն¹⁾ էրինջ,
 Մատաղ կ'անեմ Կարոս խաչին,
 Տիւ բան չանես իմ բերթին:

Հիւէն չընցաւ մօտ Կարոս խաչին,
 Կատղաւ մանուկ ուրօրոցին,
 Կատղաւ խանում ուր օթախին,
 Կատղաւ Պարոն ուր դիւրնին,
 Էնու բերթ էրերաց վեար ուր խըմին:

Կերն ընկաւ գզրի բերան,
 Շներ խանին, տարան, կերան,
 Աշխար ժողվան, գնացին սէյրան:

Գ.

Նարեկածին խաց կ'տանէր. *)
 Մշակտիր պիրին ջիւրի խրկեցին,
 Նստան զխաց ճաշակեցին,
 Մէզար²⁾ յիլին քակուռ արին,
 Զնարեկածին ջարբեցին³⁾:
 Նարեկածին էկաւ, կանչից մշակտիրուն.
 «Էկէք ձի խաց ճաշակեցէք»:
 Մշակտիր ասին.— Կինա վեար խացին, մենք կ'կեանք:
 Նարեկածին զմէզար էպաց,
 Տեսաւ լիք քակուռ երած.
 Նարեկեցին քոչիր⁴⁾ էզար գետըն,

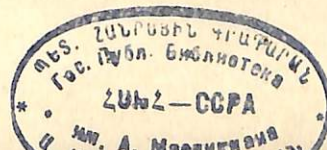
1) Անծին: 2) Մէզար—բրդից գործած այն հաստ սփռոցն է, որ ձգում են սովորաբար խմորի վերայ, բայց երբեմն էլ սեղանի սփռոցի տեղ: 3) Փորձեցին: 4) Ծնկներ, չորեր:

*) Սոյն ժողովրդական երգն աննշան փոփոխութեամբ տեսել ենք և մի ձեռագրում, որի մասին մի ուրիշ անգամ կ'ընդհանրենք:

Զմէզար խաչակնքից.
 Մշակտիր էկան տեսան,
 Քակուռ խացնի դարցի.
 Մշակտիր զարմանք մնացին:
 Նարեկածին թորկից¹⁾ կինաց Վարդիգու կապան,
 Տեսաւ խովիւ մեռի,
 Ուսար մշմուր²⁾ ի մնացի.
 Էլաւ, յանտեղ եօթ տարի խովիւութին երաւ,
 Զհասն³⁾ առից, իտու, հէթմքիր շախից,
 — Հէթմ շախոզ Նարեկեծի:
 Գեառ, կէլ խըտրաց կէրըծին,
 Էկին, տեսան, զարմանք մնացին:

Նարեկեծին թորկից, կինաց Մշու էրկիր,
 Կինաց մէկ մարտու նորարութին.
 Մարտն էլ շատ անախում⁴⁾ պարտքնտէր էր.
 Էլաւ, զիւր կալ երաւ.
 Պարտքնտէրքիր էկան, ժողուան, էկին յանդեղ
 Էլաւ, թորկից, մտաւ ուր տուն, էլաց:
 Նարեկեծին կանչից էն մարտիրուն.
 — Խաց կ'տանէք ձի փարը տեղ:
 Էսաց.— Որ տիւ խաց տաս, մենք շատ ալվար ինք,
 Նարեկեծին քոչն էզար գետըն,
 Շեղքն⁵⁾ էլ խաչակնքից,
 Էլաւ, բիրադի փարը տեղը խաց ետու,
 Բիրադի կայիլ⁶⁾ էլան, թորկին, կեացին:
 Նարեկեծին էկաւ, կանչից.
 — Աղա, խուր⁷⁾ ո՞րտեղնի, մինք զխաց խուրինք:
 Ըսաց.— Դէ, կինա դէն, տիւ էկիր իս վեար իմ սրտին
 մանանդ կ'ցանիս:

1) Թորեց: 2) Անտէր, անտիրական: 3) Վարձ: 4) Անհաշիւ: 5) Շեղք, կոյտ: 6) Համաձայն: 7) Հոր, որի մէջ ցորեն են լցնում:

Ըսաց.— Տիւ իլի, տիսի, բիրադի կայիլ էլած, կեացած:
Անիկ էլաւ, տեսաւ շեղք աւալ շեղքնի.

Էկաւ, կանչեց.— Մարտ իլի, զաղուն կրի տուն:

Էլաւ, կանգնաւ. զաղուն կրիցին,

Զսուրիւ բիրադի լցին,

Տալ զտուն էլ աղուն լցին:

— Պարտքնտէր պարտքից աղատող Նարեկեծին,

Վեար Նարեկեծուն զարմանք մնացին:

Էլաւ. թորկից, էկաւ մեանչ մէկ գեղի:

Անաց, տեսաւ նուրափեսէն մեռիւր վեար աթոռին,

Խէր, մէր նստած դառնիկն կըլան:

Նարեկեծին քեռն էղար գետըն,

Դեռալ¹⁾ էրաւ մի Ստեղծողին, —

Նուրափեսան յարաւ վեար ուր աթոռին:

Խէր, մէր շատ ուրախացան վեար աստանուորին:

Թորկից էկաւ, խասաւ Նարեկ:

Մեռել յարացող սուփ Նարեկեծին:

Սիսայ վարդապետն ըսան, զարմանք մնացին,

Պիրին, զՆարեկեծին ջարբիցին.

Զչափուկ լիք ջիւր արին,

Նարեկեծուն հագեայ²⁾ յրեղկեցին:

Նարեկեծին էրկու էղւրնիկ մուրթից,

Վարդապետիուն կանչեց.

— Էկէք, ձի խաց ճաշակեցէք:

— Նեա տիւ ի՞նչ էրիր:

— Իս չիր գիտի թ'օրն էր ուրպաթ,

Հրաման էրէք՝ թըղ էրթան:

— Մինք կարողութին չունինք,

Տիւ էրիր իս, տիւ հրաման էրա՝ թըլս էրթան:

1) Խնդիւք, պաղատանք: 2) Ընծայ:

Նարեկեծին քիւչիւր էղար գետըն,

Զէղւրնէն խաչակնքից.

Էրկուս թռան, կինացին.

Վարդապետքիր տեսան, զարմանք մնացին:

Էլաւ, զչափուկ ջիւր էլից,

Վերայ կրակ էտի,

Վեար կրակըն բեամբալն էտի,

Ասաց.— Առէք ձի առաջնորթն հագիա տարէք:

Էլան, առան, կեացին.

Առաջնորթ էլաւ, տեսաւ՝

Նեա ջիւր զկրակն էր ընցուցիր.

Նեա կրակ զբեամբալն էր ընցուցիր.

Հատ անախուն զարմանք մնացին:—

Սըրփ զանեղան, սըփ Նարեկեծին:

ՄՈՒԿԱՅ ՄԻՐԶԻՆ.

Թուղթ մ'էկաւ Զղիրու բեաղքէն,

Էկաւ, դէպաւ Մուկայ Միրզին.

Միրզէն կեարդաց բեաղքրիկ լիզուէն,

Քեամից մաղդէն¹⁾, շլից աչքիր.—

Խաղա՛ր ափսուս Մուկայ Միրզէն:

Անչից էսաց ուր մշակին.

— Տիւս քեաշի Բող-Դիդաֆին,

Վերայ տիրէք զինը սագաֆին,

Իս տերթամ, խամսիմ չուր Զղիրին.—

Խաղա՛ր ափսուս Մուկայ Միրզէն:

1) Քիթը կախ արեց, տիրեց:

Մուկաց Միրզէն խասաւ Զղերին.

Քեաղաք ժողվան, էկան թամաշայ.—

Խազար ափսուս Մուկաց Միրզէն:

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն,—

Ըլաւ, առից փարէն, էջաւ շուկէն.

Առից մէկ բաշըլէն¹⁾,

Տանկի իրիս դեղից, կաժից²⁾ ըզբաշըլին.

Վաժ մ'ինք կերաւ, մէկ խոու Մուկաց Միրզին,—

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն:

Վախաւ լամէն, թափաւ մաղիր,

Շրջուաւ բալաք աչքիր.—

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն:

Մուկաց Միրզէն խեծաւ զձին,

Էկաւ, խասաւ Պոնաշէն,

Վուժն ի կթխէն կախած նաշէն.

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն:

Զհար տարէք Մալաքեաւէն,

Թը խաղայ Խան-աղէն,

Թը խաղայ Զան-աղէն.

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն:

Էրկուս կ'խաղան մէկն ի խաղէն.

Տարան, խասան Մալաքեաւէն.

Մուկացիք էկան ժողվան մօտ Մուկաց Միրզին.—

Բէմուրադ կենէր կոլոտ խոջէն:

1) Չմերուկ: 2) Վարեց, բաժին արեց:

Ե.

Մեռաւ էն, ինչ շատ մալ ունէր.

Մեռաւ էն, ինչ նուր կ'շինէր,

Մեռաւ Զալալունց հէքիմ,

Ինչ ամեն խուցիր կ'դեղէր,—

Մէկ խուց մնաց քասար¹⁾ սրտէն:

Մեռաւ Դաւիթ Մարգարէն

Որ նստաւ ութ կանոն սաղմոս էսաց ուր սրտէն.

Առից զկացին, կինաց մերին²⁾.

Վտրից զփէտ, շինից նխշուն տամբիւրին³⁾,

Վերայ առից պողպտէ լարին,

Ինչ ձեռ կ'տէր՝ խաղար ձէն կ'ըլէր մեկն:

Մեռաւ Սէղըմոն յիմաստուն,—

Տաճար շինից լիւսեղէն,

Էպաց իրիք խարիր վից փանջարէն⁴⁾,

Շողըմ կ'ըլէր օրէն, մէկ մօնէր,

Քեաղաք քեաղքով թափան թամաշայ տաճարին.

Ախիկ մեղաւ Արաբիւնց տնէն,

Խագաւ շապիկ թխտեղէն,

Վերայ խագաւ շարեղէն.

Սէղըմընը սերտ աւրաւ վերէն,

Խրիշտակնիր զարկին թագ տարան լիւսեղէն.

Նստաւ աղաղակից ուր Աստուծէն.

Թագ պիրին, ալ գեոհար չունէր յառաջ թագին:

Մեռաւ Աղէքսանդր թագաւուր,—

Սանրից իրիք կողըմ դիւնիին,

Մէկ մնաց քասար ուր սրտէն.

1) Անբժշկելի: 2) Անտառ: 3) Սաղ: 4) Լուսամուտ:

Զօովիր կրակից.

Ծովու թագաւոր տիւս էկաւ,
Էսաց.— Իս թագաւոր իմ ջրեղէն,
Տիւ թագաւոր իս խողեղէն.
Իս կարօտ իմ Աստու արիւին.
Տիւ ի՞նչ կ'ուզիս իմ կողմակէն:
Էսաց.— Կ'ուզիմ քիւ կողմակէն
Խաղար փիւր-փիւր¹⁾ ձիւկ,
Իս կուզիմ քիւ կողմակէն բալասան ծաղիկ,
Ինչ Խայու օրէնք վերան կատարվը:

Ծառ ըմ կէր մէջ արընկին ծովերուն,
Խաւք ըմ կէր մեանչ էն ծովուն.
Իւր պիւն շինից էն ծառը ծէրք.
Գերան կ'պիրէր ախշրէն:
Քեաղաք քեաղքով կ'թափէն,
Ձէն կ'ընէր ուրինց մնէն,
Որ դա խաւք չքինէր,
Գերան փրթնէր, աւրէր քեաղաք զըմէն:
Զպիւն շինից, թըմըմից,
Փառ չ'էտուր Աստծումնէն.
Դագրաւ վեար ուր պինն,
Խպարտացաւ ուր մնէն:

Աստծուց հրաման էղաւ՝
Կրակ էղաւ ուր թիւքիրին,
Ընկաւ պիւն, վառից զըմէն:

1) Բիւր-բիւր.

Զ.

Յնծացէք, ուրախացէք, ալէլուեա
Ասոր տուն¹⁾ էր Ծննդեան, ալէլուեա,
Մայրամ կինաց տեռն ի յէրին²⁾, ալէլուեա
Ծնկնիր էտու մարմար քեարին...
Մեկնաւ, իպի Քրիստոս ուրին...
Ինիքի³⁾, բիւրթ⁴⁾ խանձարիւր...
Քրիստոս մեանչ քի փաթըթեցին...
Ինիքի, շուֆ ուրուրուց...
Քրիստոս մեանչ քի ուրուրըցին...
Ինիքի, սուրբ Յեովանէս...
Քրիստոսին քաւոր արին...
Ինիքի, գիտ Յորգորէն...
Քրիստոս մեանչ քի մկրտիցին:

Էս տուն շինըցին գեարնան շէնքեով...
Սնիր յինի⁵⁾ ծառն է խնգին.
Գերանքտիր յինի քեան փէխէխին.
Ալաշն էր վերայ ծալ-ծալ օսկի,
Խողն ի վերայ. սրսուռ⁶⁾ մարգրիտ,
Թոնիր յինի քեանց էղեկածին⁷⁾.
Խարսնիր պիւլիւր քեանց էղընին⁸⁾,
Ձիր լաճի անուն ի՞նչի.
(Այս անուն) նստի ծառի ծէքին⁹⁾,
Սուփրէն¹⁰⁾ յընջիւ խաղար բարին,

1) Տօն: 2) Այր, քարայր: 3) Երանի: 4) Բուրդ: 5) Մէջը:
6) Մաքուր: 7) Եկեղեցի: 8) Աղանխնեւ: 9) Ծայրին: 10) Սփռոց
սեղանի:

*) Այս երգն ածում են Մոկացի երեխաները Ծննդեան գի-
շերը երգիկից երգիկ պտըտելով և իրենց համար միւրդ և ուտե-
լեղէն հաւաքելով: Այս երգի մի ուրիշ վարիանտը գտնուում է Հ.
Սեդրակեանի «Քնար Մշեցոց և Վանեցոց» ժողովածուի մէջ:

Կթխէն ը ձեռ նռան գինի:

Մամէ մամէ, տիւ ելի սօլիւր խագի, որ ֆռֆռայ,
Լաչին¹⁾ թըլ որ սրսռայ,
Թըլ զաջ ոտն ի բարին.
Սինա մառանի տեռու բաց, որ ճռւռայ,
Մաղ ըմ կեոքով²⁾ մէկ չիւր պի, որ խռխռայ:

Է.

Ղումրին էսաց.— Արուր. ինչո՞ւ կ'լեաս.
Էսաց.— Աշուն է, ացկուն³⁾ տը լեամ,
Արուն կաթի աչքերուս.
Իս ի՞նչըն տ'էնիմ էնա ձէթիկ ձեաքտիրուն⁴⁾:

Էսաց. Տիւ մի լեա, աշունի,
Վեաղ տ'ըլնի գեարուն.
Վ'առնիմ գքի, կ'ըլնինք խա բանձրիկ սարերուն
Մե խամիր⁵⁾ կ'տանք խարա⁶⁾ քեամուն,
Մե տուն կ'շինինք մեանչ գեաղիրուն⁷⁾:
Մէ տեռու կ'պեանանք Սնդուաց քեամուն:

Ը.

Վռննկ, յիւստ կը կեաս Բաղդատայ չօլէն⁸⁾
Խաբրիկ ըմ չունի՞ս իմ խօրէն, մօրէն:

— Գիւ խէրն ի մեռի, քիւ մէրն ի շիւարի,

¹⁾ Լէչակ, կանանց գլխի շոր: ²⁾ Ընկոյզ, պոպոք: ³⁾ Այնպէս, այնքան: ⁴⁾ Չագերին: ⁵⁾ Վիշտ, ցաւ: ⁶⁾ Հարաւ: ⁷⁾ Փշոտ բոյս է: ⁸⁾ Դաշտ:

Առիր ուր ձէթիկ ձեաքտիր ձըւարիր:

Վռննկ, Աստուած կ'սիրես,
Թխտիկ ըմ կիրիմ, տամ քեզի ամանաթ,
Տանես իմ խէրանական աշխարք,
Ասես՝ քիւ մէկ տղէն գեոյ Հնդրստան:

ԱՐՆՈՍ ԵՒ ՂՈՒՐՈՒՇՀԱՐ*)

Թ.

Արնոսն էր սարերաց բարնբար¹⁾
Թուխ ամպիրն էր զարավիւլ,
Սըւտակ ամպիրն էր սարաքեար.
Վանչից Ղուռուշհաբ, էսաց.
— Իսն իմ սարերաց բարնբար,
Թուխ ամպիրն էր զարավիւլ,
Սըւտակ ամպիրն էր սարաքեար:

— Արնոս տիւ մը վեախի,
Մա զի մա չրին ի ք'անուն,
Ան ժիւկն ի վեարտաւար
Վաւին իմ տկէն չ'իւլըսն²⁾:

.
.

¹⁾ Հաւասար: ²⁾ Զի վերջանում:
*) Երկու սարերի խօսակցութիւնը թէեւ ամբողջ չգիտէր երգիչը, բայց աւելորդ չհամարեցինք այս երկու տունն էլ այստեղ նշանակել:

Ս Ի Ր Ո Յ Ե Ր Գ Ե Ր

Ժ.

Բարեոժնի անիւշ, թի ծմէն,
 Կեաւուտ կանաճացիր քեան զըմէն,
 Չիմ գիտը արքաութին ի անիւշ,
 Թէ խառնիմ եարուջ էրթանք ծմէն:

Ասօր տ'երթանք մի զեղան¹⁾,
 Մի քեզէք²⁾ տը շինինք մա գեղ³⁾ ոահան,
 Թը պակսաւ, փոխ տ'էնինք մի տըրկըցանց⁴⁾ մօտէն:

Ախ տ'ընինք, տ'երթանք ջիւկտիր⁵⁾,
 Իմ դեռստ պղտիկ ի,
 Չը կերի պոնէ զջիւրին,
 Տ'երթամ հաւար, տը խասնիմ իմ մրաղին:

ԺԱ.

Ջատու էկայ քեզի խուր⁶⁾
 Քիւ բեաժն ի Մսրայ թուր,
 Քիւ ծծիրն ի պաղ յաղպիւր.
 Էրկու առու տակէն կ'երթէր,
 Իս չըր գիտը դիւր կ'երթէր:
 Կերթէր քիւ խէրանց բեախէն վեար վեարտիրուն.
 Քեաֆր վեարտ ըմ կէր յինի.
 Իս ձեռ տըւը տը կտրէր,
 Թուփ էկաւ յըրիւր⁷⁾:

1) Սար, եայլաղ: 2) Տնակ: 3) Ծաղիկ, վարդ: 4) Հարեան:
 5) Սար, ամարանց: 6) Հիւր: 7) Էկաւ յիւրիւր — կուէ եկաւ:

Ջատու¹⁾ էկայ քեզի խուր,
 Թ'Աստուած կ'սիրիս, խորոտ կնկան չէնիս քեաւուր.
 Էնու իրիսքիր աւետարան էր, շիւշպին²⁾ էր պիւլիւր,
 Իսն էր զատնու ըխտաւուր:

ԺԲ.

Հայլա տնաւիր տուն,
 Քեամին մի տա մի տուն,
 Տ'օրօրիմ իմ պղտիկ կիրկանուց.
 Տիւ քինի, մեանչ քինուն իս քրտընիր,
 Տը կեամ պագնիմ կարմիր իրիս:

Հայլա տնաւիր տուն,
 Քեամին մի տա մի տուն,
 Ասօր բեախէ՛մ իմ տըսիր,
 Էրկու շամամ էր յինի,
 Սիւ օձն էր փաթըթիր պիւլիւր:

Հայլա տնաւիր տուն,
 Քեամին մի տա մի տուն.
 Ասօր նստիմ անցկուն տը լեամ:
 Սիրտս ի մրմուռ, աչքիրս ի լեաց,
 Անցկուն տը լեամ, բեարէ կարկուտ աչքիրուցս իկեայ:

Կիեամ³⁾ Հալաբայ խիտ,
 Իմ խուցիրն ի շատ.
 Վանայ ծով զըմէն դեղ ըլնը,
 Ջիմ բիրինքտիր⁴⁾ չի դեղը:

1) Հեռուից: 2) Շիւշպի — աւետարանի քողը, թաշկինակը:
 3) Կ'գամ: 4) Վէրքեր:

ԺԳ.

Ախչի, տ'ընիմ տամբիւրվան,
Կեամ, նստիմ քիւ խերանց բեախչէն,
Էնքան տը զեարկիմ, էնքան տ'ասիմ,
Չիւր խալի միս, թափի օսկուր:

—Ասօր ձի քի յաբուվ էնքան ի զեարկած,
Հալաբայ արբուշում բերած, բիրինքտիրն ի կապած,
Շամայ շեաքար բերած, բիրինքտիրն ի բեաւած,
Աջմու բամբակն ի բերած, էրինքտիրն ի սրբած,
Ինչ իմ աչք իյնի քիւ աչք,
Անցկուն, ինչ վեարտ ուհան վեար ձի չի շաժած¹⁾:

Ախչի իս քիւ գեարդէն էրըցայ.
Թափաւ միս, խալաւ օսկուր,
Խոգաւարանք էղայ քիւ գեարդէն:

—Տղայ, տի մի' վեախի,
Վեաղ իս կ'երթամ իմ խերանց բեախչէն.
Տիւ էրի, իս մէկ պագ ըմ տամ քեղի,
Իս քիւ տղայ սըրտ ձենէ չիմ թորկի.
Թէ²⁾ զեարկած ձը, թըմըմած ի:

ԺԴ.

Բեաժն ի ման էր գեոլիւ³⁾ կամիշ⁴⁾
Սըրտն ի բեախչայ, ծըծիրն էմիշ,
Կը կեամ, պագնիմ կարմիր իրիս,
Թ'Աստուած կ'սիրիս, չը ընիս դէմիշ.
Խամով գեարդով ինչ տ'էնիմ բերողգեար ումր:

1) Շարժած: 2) Թէեւ: 3) Լճի: 4) Եղէգն:

Ախչի, քիւ բեաժն ի ոնդեալով տաշած,
Քիւ թարթափքիրն ի կալամով քեշած,
Իս քիւ գեարդէն էր խալած, մաշած,
Խամով գեարդով ինչ տ'էնիմ բերողգեար ումր:

Ախչի, տիւ պղտիկ իր, իս քի սիրըցի,
Քիւ անուն վեար իմ բեաղկին կիրըցի,
Բեոմ զքի չ'ընիմ սերտս կիրըցի,
Խամով գեարդով ինչ տ'էնիմ բերողգեար ումր:

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Գ Ե Կ Ե Ն Ը Ռ Ե Կ Ն Ե Ր

1

Աղուիս զկարաւ պոնից:

Կարաւ ըսաց. — Ա'ղուիս, ի՞նչ տ'էնիս:

Ըսաց. — Քի տ'ուտիմ:

Ըսաց. — Փառք տու Աստուծոյ, նուր զի կի:

Ինչ փառք իտու Աստուծոյ, կարաւ բերնէն թուաւ:

Աղուիս դարձաւ, էսաց. — Ինու տուն աւիր ըլի, ինչ չեւր
կուշտ չ'ուտը, փառք տայ Աստուծոյ:

2

Տիր ըմ մկնիր ժողվան:

— Նէ ի՞նչ կի:

— Զանգակ ըմ պիրէք, տանինք, կախինք կատու վղէն. ինչ
կատուն կեայ, զանգակը ձէն կեայ, մինք ախախինք, փախինք:

Ամէն մուկ ըսաց. — Վալա՛, աղէկ բեա՛մ ի:

Ըսաց. — Տիւն զան մարդ պիրէք, ինչ զանգակ կախը կատ-
ու վղէն:

3

Կրիէմ՝ արծիւ եղան ընդիր:

Արծիւ խարցնից, էսաց. — Ի՞նչիւ միսն ի անիւշ:

Ըսաց. — Իսնի միսն ը անիւշ:

Ըսաց. — Ալ միս չ'կա՞յ բեանց իսնըն անիւշ:

Ըսաց. — Կրիուն:

Ադ էլ զկրիէն վիրուց, բանձրացուց, եղար վեար բեարուն,
կուտրաւ. իրի, նստաւ վերայ, կերաւ:

Ըսաց. — Կրիայ, կրիայ:

Ի՞նչ էր իկի գլխիւդ վերայ,

Տիւ երիւ՝ զքի կերայ:

4

Սիւ սարիկ ուր ձեաքտիր էխան. ճիւղացան, ըլաւ, իպի, է-
թուղ:

Ըսաց. — Մարէ, տիւ զմի կ'թորկիս, տիւ մի շերաթ ըմ չ'է-
րիր, մհայ մինք ի՞նչիս ապրինք:

Ըսաց. — Յեոր ինչ կ'թառէք, իրիշիցէք, մարդ ինչ յանգեա-
խէն կ'կեայ, թը կղուաւ, ձեռ իտու բեար, հմա թուցէք:

Մնաց մէկ մնէն բէվոջ էր, յանակեան էկաւ, խասաւ, չիւր
էկաւ, ընդիրքիր կեացիր ին:

Ըսաց. — Մարէ, ի՞նչ շերաթ էրիր անիւնց, զի էլ շերաթ է-
րա, իս էլ էրթամ խատ իմ հալին:

Ըսաց. — Ինչ տեղ ըմ կ'դեադրիս, կ'երըծաս, ինչ մարդ
կ'կըզը, ձեռ կ'տայ քեար, փախէք, կեացէք:

Ըսաց. — Մարէ, բալիմ մարդ էկաւ, քեար ծուց էլաւ:

Ըսաց. — Անդեոր տիւ գիտէք:

ԱՆՈՒՄԻՆՆԵՐ *)

Քրիստոս Բեթլեհէմ մօրուց ծնունդը:

Մեղքոն թագաւոր յառաւօտուն էլաւ լուացուիլու, տեսաւ որ էրկնուց վերայ մէ պայծառ աստղ յարեմտեան կողմն էլի. էսաց. — Օրհնեալ է Աստուած, մեզի մէ պոյծառ թագաւոր մ' էլի նորամանուկ:

Գեասպար թագաւոր յառաւօտուն էլաւ լուացուիլու, տեսաւ, որ մէ պոյծառ աստղ մ' էլի, ասաց. — Օրհնեալ է Աստուած, մեզի պայծառ թագաւոր մ' էլի նորամանուկ:

Բաղդասար թագաւոր յառաւօտուն էլաւ լուացուիլու. տեսաւ մէ պոյծառ աստղ մ' էլի յարեմտեան կողմ, ըսաց. — Օրհնեալ է Աստուած, մեզի պոյծառ թագաւոր մ' էլի նորամանուկ:

Բաղդասար թագաւոր ասաց. — Այն էրանի կ'ըլնէր Մեղքոն թագաւոր իրա ասքեարով կէր էրթինք տեսուծին:

Մեղքոն թագաւոր առից զիւր կուշում, կինաց Գեասպար թագաւորու խող:

Գեասպար թագաւոր խաբար արից. էսաց. — Է՞ս բանի խաթըր իք իկի իմ խող:

Մեղքոն թագաւոր էսաց. — Մինք էկիր ինք տ'երթանք նորամանուկ տեսներու:

Գեասպար թագաւոր էսաց. — Օրհնեալ է Աստուած, սաբըր էրիք իս էլ էլնիմ ձիզ խիտ կեամ:

*) Առաջինը պատմել է Բաղդասարի ճիւղը պատմող Մովսէսին, իսկ երկրորդը «Ս. Գեղարքը» Մովսէսի Յեովանը, Մովսէս վարիանտի պատմողը:

Էրկու թագաւոր զկոշում էրին մէկ, կինացին Բաղդասար թագաւորու խող:

Թագաւոր խաբար յրեողկից. — Էդ ի՞նչ բանը յաբով իք իկի իմ խող:

Մեղքոն թագաւոր էսաց. — Էկիր ինք, տ'երթանք նորամանուկ տեսներու:

Բաղդասար թագաւոր էսաց. — Մեղքոն, Գեասպար թագաւոր, կոշումով էրթանք, թանգուծին տ'էղնի ճամբսու խիտ, կուշում դարձըցինք ձիր խուղու մէջ, մինք իրիք թագաւոր վաթսուն մարդով էրթանք տիսուծին:

Կուշում դարձըցին ուրինց խուղ. իրիք թագաւոր վաթսուն մարդով կինացին:

Խասան Հերովտիս թագաւորի խող:

Հերովտիս թագաւոր էսաց. — Մեղքոն, Գեասպար, Բաղդասար թագաւոր, էդ յի՞ւր կ'երթէք:

Ասըցին, տիղ չինք էրթայ, ուխտ էնիլիւ կ'երթանք:

Հերովտիս թագաւոր ըսաց. — Զ'է, իս գիտըմ ձի նորամանուկ թագաւոր մ' էլի. տիւք էրթէք էնու երկրպագուծին տէք, յիտ դեռանալիս դէս էկէք, իս էլ էրթամ:

Հերովտիս թագաւոր էնու խաթր կ'երթէր, որ զնորամանուկ տեսէր, սպանէր:

Մեղքոն, Գեասպար, Բաղդասար էլան կեացին. խասան Բեթլեհէմու սար. Մեղքոն թագաւոր կինաց տիսուծին, նորամանուկ. Գեասպար թագաւոր կինաց տիսուծին, երիտասարդ. Բաղդասար թագաւոր կինաց տիսուծին՝ ծըրունուկ խալվիւր տեսաւ:

Էկան իրիքն էլ մատ մէ մէկու. Բաղդասար թագաւոր ասաց. — Մեղքոն թագաւոր, տիւ ի՞նչն տեսար:

Մեղքոն թագաւոր էսաց. — Իս տեսայ նորամանուկ:

Բաղդասար թագաւոր էսաց. — Գեասպար թագաւոր, տիւ ի՞նչն տեսար:

Գեասպար թագաւոր էսաց. — Իս տեսայ երիտասարդ:

Մեկքոն թագաւոր էսաց.— Բաղդասար թագաւոր, տիւ
ի՞նչիս անսար:

Ըսաց.— Իս տեսայ ծիրուծեան ժամանակ:

Ըսաց.— Որ անցկունի, չէլաւ. էլըցէք իրիքն էլ իրարու խիտ
էրթինք տիսուծին:

Իրիքն էլ կնացին տեսան նորամանուկ. իրիքին էլ նշան տուեց:

Էլան Մուկաց էրկրով էկան. գնացին Աստուծանայ մէշէն,
էսգեղ Ղոնախ¹⁾ էլան. քնան:

Խլիսուն էլան, տ'երթան. Մեկքոն թագաւորու նշան կու-
րուսեր էր:

Մեկքոն թագաւոր էսաց.— Գեասպար թագաւոր, Բաղ-
դասար, ըսօր չինք էրթայ, իմ նշան կուրուկ²⁾ ի. գիշեր քնանք
ըստի, իմ նշան տիրու³⁾ զօրուծին լիւս կ'տայ, իմ նշան կերեայ: Էն
գիշերն էլ կեացին էնու գիմաց կոնախ. նշանը ձօտէն լիւս փայլեց:

Էլաւ կինաց ինչքան էրաւ չ'կարցաւ զնշան վիրուցէր:

Ջղէզ բեշից պիւլիւր, մէ պղտիկ եկեղեցի՝ մ առաւօտուն սկսից
չինիւ Շինից յարի կէսն ի, Մեկքոն թագաւոր վախճանուաւ: Խաբար
կինաց էնու էրկիր: Մեկքոն թագաւորը տղէն էկաւ. խօր կերըման
պատու մէջ շինից. պատ կէսը կտրից, կէսէն խիտ շարից լրացըցուց:

Էլան կեացին ուրենց էրկիր:

Էնու խամար անուն էլաւ Աստըճան. ամա գեղի անուն յը-
ռաջ էլ Աստըճան էր. էդ զիտ⁴⁾ կրկին հաստըտուաւ:

Յիւրըսողէմ Սահակ եպիսկոպոս կար:

Ժամանակ մ' էլաւ, Աստծուց ձայն էկաւ յէտուր, ըսաց.—
Սահակ եպիսկոպոս, առ մէկ թուր ըմ, կնա Թիլփիսու քեաղաք
Լէնկթամուրին հադիեա⁵⁾. Ժամանակ ըմ տըլնը, էրկիր էնու ձեռք
տ'անցընը, ժեամիր տը քեանդը, մարդ տը սպանը, մէշիգնիր տը
քեանդը, եխսը⁶⁾ տը բռնը. յեր ժամանակ էկաւ Իւրըսողէմ
քիւ եկեղեցին քի բաշխը:

1) Հիւր: 2) Աորած: 3) Տիրու: 4) Անգամ: 5) Ընծայ: 6) Գերի:

Սահակ եպիսկոպոս առից թուր ըմ, կինաց Թիլփիսու քեա-
ղաք Լէնկթամուրին հադիեա:

Յիրուկունը, Սահակ եպիսկոպոս նստիր ը, տեսաւ, Լէնկ-
թամուր մէ տղայ ը սպանի, լեալով լեացով էկաւ տուն:

Սահակ եպիսկոպոս ըսաց.— Լէնկթամուր, ի՞նչը ըլի:

— Ապա եիս մարդ մ'իմ սպանի, ի՞նչիս պատասխան տը
տամ:

Ըսաց.— Մը վախանա, օրհնուած, Աստըծուց քիզ հրաման ի
էկի, ախար սաղ անցընը քիւ ձեռք. զեարկիս, քեանդիս խայուց
ժեամիր, սպանիս Տաճկնիր, քեանդիս Տաճկու մէշիգնիր եխսիր
բռնիս, ը՞նչիս էնիս, մարդ քէ դայմիշ էնող չկայ: Աստծուց
էս թուրն էլ քի հադիեա ը էկի:

Լէնկթամուր էսաց.— Յիպուսկոպոս, յիւ ժամանակ էդ
քեանիր յիմ ձեռ ընցաւ, իմ պարտ ըլնը քիւ իկիղիցին քի բեաշ-
խիմ:

Սահակ յիպիսկոպոս խլիսուն էլաւ կինաց յիւրըսողէմ:

Լէնկթամուր էլաւ իւր ասքեար ժողվից. խինդ խարիր ջան,
թի խաղար ջան, Թիլփիսու քեաղքէն բռնից ընչանք յիւրըսողըմ.
քեանդից խայուց ժամիր, սպանից Տաճկնիր, քեանդից Տաճկու
մէշընիր, էխսիր բռնից խայիր, կնաց էլաւ յիւրըսողէմ:

Սահակ իպիսկոպոս խաչալամ կապից, էլաւ դէմ կանգնաւ:

Լէնկթամուր էկաւ մի գլեռիս իջըցրուց Սահակ իպիսկա-
պուսին, ասաց.— Ի՞նչ կուղիս, ըտենց խաչով, խաչալամով կայնիր
իս իմ դէմ:

Ասաց.— Քենէ կ'նսդրուիմ, խերիք ի ջեարտիս, սպանիս էխ-
սիր պոնիս:

Լէնկթամուր ձիուց էջաւ տակ. ըսաց.— Սահակ իպիսկա-
պուս, առ իմ թուր կապը քիւ վերէն, յիլի իմ ձին խեծի, տես-
նամ աշխարք ի՞նչիս կտեսնաս:

Սահակ իպիսկոպոս թուր կապից վերէն, էլաւ զձին խե-

ծաւ, տեսաւ, որ Աստծուց ձայն կկեայ.— Լէնկթամուր, ղեարկդ ջեարդը, սպանը, եխար բռնը:

Սահակ իպիսկապուտ ձիուց էջաւ տակ, ըսաց.— Իս քիւ Աստծուն մեղայ, ինչիս գիտիս, անցկուն էրա:

Լէնկթամուր քեանդըլով ջեարդըլով էկաւ միր Մուկաց էրկիր. էկաւ մէ գեղ ըմ, էնու սնոր նստաւ, անուն Աղինըր:

Աշտըճանայ քեահանէն կինաց, էնու աղաչանք, ասաց.— Քենէ կնեդրիմ, ինձի մէ փուքրիկ եկեղեցի՛մ կայ բեախշիս Աստըծուն, ընձը:

Լէնկթամուր ըսաց.— Քէշիշ, տիւ էդ ի՞նչիս մարդ իս, եիս Թիլվիսու ընչանք յիւրըսաղէմ, յիւրըսաղմու յընչանք ըստը ժեամ ըմ քեանդի, չիչ մարդ իմ դէմ չ'էկաւ խընդըրուելու խամար, տիւ էդ ի՞նչիս մարդ իս, վոր տիւ քիւ եկեղեցու խամար կեընդըրուիս: Քիւ եկեղեցին բեաշխիմ քիզ, մէկ ժիւմ խաց տը կերցըցիս իմ կուշումին, իմ եխսրնիրուն:

Տէր-տէր ըսաց.— Լէնկթամուր սաղ ըլնը, որ տիւ իմ եկեղեցին ընձը բեաշխիս, մէկ ժիւմ չէ, իրեք ժիւմ քի խաց կ'կերցըցիմ:

Ասաց.— Բեաշխիր իմ, կընա խացը պատրաստութիւն տիս:

Տէր-տէր կնաց մէկ ոխչար բիրիլ էտու զինիլ տուից. մէկ էլ մէ կողով խաց էնիլ տուից, տարաւ Աղինայ գեաշտը, Լէնկ-Թամուրի դէմ:

Լէնկթամուր տեսաւ.— էս ի՞նչիս բեանը, էս տասը մարդ անջախ տըսնայ. զքի կը զինիմ:

Քահանէն ըսաց.— Լէնկթամուր փաշէն սաղ ըլնը, մէկ քիւ եխսրին, քիւ կուշումին ասա ջերկ նստին, սեղան եիս բեաց էնիմ, խաց քցիմ պատրաստութիւն տեսնամ, էնունք թուղ ուտին:

Լէնկթամուր կանչից, ջերկ նստան:

Տէր-տէր զսեղան պատրաստից, կերակուր լցրից, դեարձաւ դէմ աղօթրանը, խաչակնքից զսեղան:

Աստուածութիւն ուր սուփ շնորք մէջ լցրից, իրեք օր իրեք գիշիր կերան խման, չիմացան էն սեղան եա խաց ա կերած, եա չկերած:

Լէնկթամուր փաշէն ըսաց.— Քէշիշ, քիւ մուրազ ի՞նչ ի, որ քիւ մուրազ կատարիմ, տիւ լաւութիւն էրիր իմ խիտ:

Տէր-տէր ըսաց.— Լէնկթամուր փաշէն սաղ ըլնը, քենէ կնեդրուիմ մէկ փոքրիկ եկեղեցի՛մ ունիմ էնով մէկ եխար ընձը բեաշխիս:

Լէնկթամուր փաշէն ըսաց.— Հայդէ, քի բեաշխից:

Եխսրնիր էլան կեացին:

Թիլվիսու քեաղքէն ընչանք յիւրըսաղէմ, յիւրըսաղմայ ընչանք Մուկաց էրկիր, Լէնկթամուր ընչանք եխսրը բռնի, բիրադի կեացին էն փուքրիկ եկեղեցին. էրթացող էլաւ ճանճ ըմ, կպաւ էնու պատիր, էնու ուճուռը¹⁾: Ինչքան եխար կար, բիրադի կնացին, բիրադի ժեամ լիք զլցուաւ:

Տէր-տէր աչքից տեսաւ, որ ութ մարդու տեղ պակաս ա: Գնաց խնդրուաւ Լէնկթամուր փաշին, ասաց.— Եիս քի խիտ բարիշիր իմ, եկեղըցով մէկ, ութ մարդ պակասը մնացիր:

Լէնկթամուր ըսաց.— Ջանմ, եիս յիմ թագաւորական խուսը²⁾ չիմ կուտըր. ութ մարդ բռնիր իմ իմ ձեռաց յէնջիւ, վաճառական մարդ ին, որ ինչ թիւթիւնջի իմ շինի, որ ինչ կահվաջի իմ շինի: Ասաց, այ, ութ մարդ, իլեցէք տիւք էլ կեացէք. մէկ քիչ ժամանակ մնացէք էնդեխ, իս կկեամ: որ պէտքական մարդ ի, կվիրուցինք ձիկ, որ չէ, չթողնինք քէշըլին:

Էլան էն ութ մարդ էլ կեացին էնդեխ:

Էն եկեղեցին էլաւ ոչ յըրթիկ, ոչ տեղու, էլաւ մէ կտուր քեար:

Լէնկթամուր էսաց.— Էրթամ տեսնամ էս ի՞նչիս եկեղեցի, որ էսքան մարդ տարաւ:

1) Առաստաղ: 2) Խօսք:

Գնաց տեսաւ ոչ եկեղեցի կայ, ոչ բեան. քահանայն կայնիր աղօթք կենը:

Լէնկթամուր փաշէն ըսաց.— Բէշիշ, յի՞ւր ի քիւ եկեղեցին, ինչ իմ մարդ, բերիր իս մէջ:

Քահանայն լաց ելաւ, ըսաց.— Լէնկթամուր փաշէն սաղ ըլնը, ինչանք հիմի ձը եկեղեցի կար, հիմի ելաւ մէ կտուր քեար:

Լէնկթամուր վախացաւ, ըսաց.— Ըստուց փախնիմ, թէ չէ քնաս կտեսնամ:

Ելաւ կնաց ուր ասքեար առից, փախաւ:

Գնացին խասան Եղերովա սար. (ձմեռ էնդեղ փիս թիփի կընը) քարէ կորկուտ թափաւ էնունց վրայ, բիրադի սպանից, մէկ լէ չարծաւ:

Սելաւ զէնունք տարաւ կուրցրուց մէր էրկրից:

Նիւր էն քահանայն աղօթք էրաւ, եկեղեցու տիւռ բացուաւ, էն եխսրնիր աղատուան:

Էն եկեղեցու անուն յիշացին սուրփ Ամենափրկիչ, Էնդուր համար, որ ամէն լէ աղատից:

Ելան մէ-մէկ քեար բիրին, մէ տորբաս մ՝ ել շինեցին յառաջ:

Ս Ա Ր Ը Ս Ը Փ Գ Է Վ Ո Ւ Ր Ք

Սարը սըփ Գէվուրք ինչ մօրութ ելաւ, սարը մէջ ելաւ. ճիւղացաւ ելաւ մարդ:

Աշխար ամեն կռքապաշտ ին. Ստամբուլայ՝ քաղքի թագաւուր, կայսարու քաղքի թագաւուր բարեպաշտ ին. կռապաշտ թագաւուրքի շատ զօռ կէնին էդա բարեպաշտ թագաւորներաց. իսկի մարդ չ'էլաւ, որ էդա կռապաշտ թագաւորքի յաղթէր:

Գէվուրք տարին տասն'երկու ամիս, չուր օր ընէր ճաշ, պաս կպնէր, աղօթք կէնէր. զինք խովիւ էր, սարն էր. ճաշուցին, ինչ

հրիշտակներ զեանգ կզարկին, կ'ընգնէր էտու ահանջ, էն կը լսէր Եօթ տարի սար ոչխար կ'էրըծէր:

Էն էրկիր մէ կռապաշտ թագաւուր կէր. էսաց.— Էդա մարդ պեան չը գիտը, մէ կռքիրուն ահանջ չը գնը, պիրինք սպանինք:

Ջինք փախաւ կինաց ինկաւ Խայաստան քաղաք, էնունք աստուածապաշտ ին, էն ժամանակ Քրիստոս ել չէր իկի ախշար:

Կինաց ինկաւ Խայաստան քաղաք, յէռջիւ մէկ թագաւուրը կ'կարտէր:

Ստամբուլայ թագաւուր, Կայսարու թագաւուր ճամբելիցին Խայաստան թագաւուրու մօտ, միզի քեոմակ¹⁾ ճամբելը:

Ելաւ ժողովից մէկ խարիր խաղար ասքեար, Գէվուրք անաւուր²⁾ էրաւ գլխաւուր, ճամբելից:

Էդա ժամանակ մէկ խաւք ըմ սարէն եկաւ, թռաւ վեար էնու թիւին. էդունք որ ճամբախ կ'երթին, խաւք որ խուսէր բեարին էր, ինչ որ չը խուսէր, կը նստէր:

Կեացին խասան կայսարու քեաղաք:

Թագաւուր էդի տեսաւ, կինաց էնու դէմ կանգընաւ, էսաց.— Բիւ անուն ի՞նչ կը:

Էսաց.— Գէվուրք ը:

— Խէրանական անուն ի՞նչ կը:

Էսաց.— Չըմ գըտը, ընձը Սարը սըփ Գէվուրք կ'ասին:

Էսաց.— Մէ կռապաշտ թագաւուր վեար մի կռիւ կէնի, կառողուծին ունի՞ս էնու յաղթիս:

Էսաց.— Աստըծու կամբեով կը յաղթիմ:

Ելաւ առից զիւր ասքեար, առից կինաց կռապաշտ թագաւուրը սնոր³⁾ խասաւ:

Կռապաշտ թագաւուր էրաղ տեսաւ. մէկ մարդ էսաց.— Մէկ

1) Օգնութիւն, օգնական: 2) Անունով: 3) Սահման:

ժարդ ուր ասքեարով տը կեայ վեար մի կռիւ, անուն Գէվուրք
ի, տիւ էնու չըս յաղթը, տիւ կը յաղթըւիս, ան չը յաղթըւը:

Թագաւուր էսաց.— Էսի մի աստուածն էկի ընձը էրազ—
միտք չէրաւ հընշտակն ի:

Էլաւ կինաց ուր կռքերու մօտ. քեռասուն, յիսուն կուռք
չինած ին դրած մի սերսուի¹⁾ տան մէջ. կինաց գլեոխ իջուց
կռքերուն.— Կռքիւր, էսաց, էսա մարդ ի՞նչ մարդ ը ընձը տը
յաղթը:

Կռքիւր ասին.— Չէ, կը խաբը, սուծ կ'սը, էն բեղի չը
յաղթը:

Էսաց.— Էրթամ յէռջիւ, եոխսամ կռիւ:

Ասին. կինա կռիւ, ի՞նչ կը վախանաս:

Էլաւ կանչից ասքեար առից, կինաց յէռջիւ սըւի Գէվուրքայ
կռիւ:

Սըւի Գէվուրք էզար բերադի կուտուրից, ջարդից, մէկ չ'ի-
թուը:

Թագաւուր զինք մընակ փախաւ, կինաց մտաւ կռքերու տուն:

Սըւի Գէվուրք ինչ էլաւ մեանչ էդ կռապաշտ քաղքին. կըռ-
քիւր բերադի ժաժ էկան տեղաց:

Սըւի Գէվուրք կինաց, էսաց.— Էդա կռքերու տուն ընձը
չանք տըւէք:

Էդ գեղական բերադի խաց, էմագ կիփին կ'տանին կռքերու
տուն, կռքիւր խաց չին ուտը, դիւանք կը կեան կ'ժողուին, կո՛ւ-
տին. ինունք կ'իմանան, որ կռքիւր կ'ուտին:

Սըւի Գէվուրք էսաց էն գեղախին.— Որ խաց, էմագ կ'տա-
նէք կռքերուն, իսն էլ կեամ, իրարու խիտ էրթանք:

Էլան ժողուան, խաց, էմագ առին, կեացին:

Տարան մտան կռքատուն, որ մտան, կռքիւր սըւի Գէվուր-
քայ յախուն յըմէն կըտրտուն²⁾, շուռ առին³⁾ գեափն:

1) Մաքուր: 2) Կտոր կտոր եղան: 3) Շրջուեցան, թափուեցան:

Թագաւուր մեանչ կռքերուն էր, էսաց.— Եաման, էդ վո՞վն էր
էկաւ իմ կռքիւր կուտուրից:

Խաց տարողքիւր ասին.— Մինք չ'ինք:

— Ապա վո՞վն ի:

Էսաց.— Մինք չ'ինք, Գէվուրքն ի, զինք էկաւ էստեղ, քիւ
կռքիւր կուտուրից¹⁾:

Մէկ կուռք հըլա յանդեղ մնացիւր էր կանգըն:

Կինաց էդա կռքուն էսաց.— Էդա մարտիւ խիտ ի՞նչ էնիմ:

Էսաց.— Էն մարդ պունիս պիրիս իմ յէռջիւ էնիս մատաղ
(դէ մէջն ի, դէ կըրեցի):

Թագաւուր յերտըցաւ, ըսաց, էն մարդ յիւր²⁾ ընը կը
պիրիմ բեղի մատաղ:

Էլաւ կինաց սըւի Գէվուրք պունից, իպի. խափիլով տարան
էնդեղ, ինչ որ տարան էնդեղ, զթուր բեշից թագաւուր տ'սպա-
նէր շսուի Գէվուրք. ինչ սըւի Գէվուրք պառկացըցուց գետըն տը
զինէր, կուռք կուտուրաւ, դէ մօտէն փախաւ, կինաց: Խաւք վե-
ար էնու թիւին խուսաւ. ինչ խուսաւ, էլաւ կռապաշտ թա-
գաւուրը ձեռ ոտ կտրից, պունից, կապից Կայսարու քաղքի թա-
գաւուրը խամա ճամբից:

Քաղաք բերադի դարձան, էլան աստուածապաշտ:

Ձինք առից ուր ասքեար, էկաւ Կայսարու քաղաք խասաւ:

Ստամբուլայ թագաւուր ճամբից մատ Կայսարու թագա-
ւուր, էսաց.— Կռապաշտ թագաւուրու ասքար իմ չուրս պիւլիւր
պունած ին, ընձը հնդատ³⁾ ճամբիւր:

Թագաւուր էսաց.— Գէվուրք, վիր Աստուածն ի, գետըն էլ
զքի կը տեսնամ, վիր կինա, տիւ չ'ընըս մարդ չը կերը յաղթը:

Գէվուրք էլաւ առից զասքար կինաց դեախ Ստամբուլ. Ստամ-
բուլայ թագաւուր երկու աւուր ճամբախ էկաւ յէռջիւ. շատ ու-
րախացաւ:

1) Կոտորեց: 2) Որտեղ: 3) Օգնութիւն:

Սըփ Գեվուրբ անից ուր ասքար, կինաց դէմ կանգնաւ, կը-
ռիւ կէնը:

Շատ նեղիցին. պիրին պոնիցին. պիրին պոնիցին, պիրին տիկ
խանիցին, տարման լցին ինի. էլ Աստուած էնենց էրաւ, յարաւ.
էլաւ կանգնաւ ուր կռիւ: Առուաւ շատ ջարտից, զկռապաշտ
կռտուրից, խլիսուց. տարաւ ան թագաւորու սնոր. էնդուցայ
յիտ դարձան սըփ Գեվուրբին մէկ անգամ էլ սպանիցին. էլ Աս-
տըծուց յարուծին առից, յարաւ: Եդ էրկիրն էլ բիրադի խա-
յացըցուց, դարձիւց աստուածապաշտ:

Քշից դեան ֆոնգստուն կինաց. Պուղուս-Պիտրուս կ'ասին,
էկէք բիրադի դարձէք կռապաշտ. էնդեղն էլ Ռուսի թագաւոր-
ուծին կէր, Ռուս աստուածապաշտ էր, կինաց էնու էլ բոմագ,
զկռապաշտնիր կռտուրից, բիրադի առից:

Էնդեղ սըփ Գեվուրբայ էլ սպանիցին, փիթիցին, թիքայ-
թիքայ էրին:

Ջիւհաբ իրի Ռուսայ թագաւորին, ասին:—Սըփ Գեվուրբ
սպանած ին:

Իրան մէկ տղայ էլաւ, տղի անուն իդի Գեվուրբ:

Աստըծու հրաման էր շատ. էրադ էկաւ թագաւորին, էսաց.
—Քիւ տղայ Գեվուրբ տանիս սըփ Գեվուրբայ խամար մատաղ
էնիս, էն յարուծին առնը:

Էլաւ ուր տղէն վիրուց, լալըլէն, գեոռալէն առից տարաւ
սուփ Գեվուրբայ կերըզմի վերայ տը մատղէր. Աստուած յըն-
դիւնից, էլ չը մատղից. գլեռիս, ջամդաք յըմէն մէկ-մէկ էրկիր ին
տարած, Աստըծու հրամանքիւ բիրադի հրիշտակնիր ժողվեցին, պի-
րին. սըփ Գեվուրբ յարաւ, էլաւ կռիւ. կռիւ կանգնաւ, բիրա-
դի սպանից, ջարդից. ինչ որ մնացած էր, դարձըցուց աստուա-
ծապաշտ:

Էլաւ էն տղէն ինչ տ'էնին մատաղ, էրաւ թագաւոր, նըս-
տուց Ռուսիաց քեաղաք:

Ինչքանդար որ մասունք ժողուեր էր, տղին թասլիմ էրաւ:

Ջինք դարձաւ ուրախալէն դեան ուր էրկիր էկաւ. էկաւ
տեսաւ ուր Խայաստան էրկիր բիրադի գէշացած ին. էլած ին
թիւրբ, էլած ի բիւրդ, հաւատից էլած:

Դարձաւ էստեղ էնդեղ դարկելով սպանիլով էդա աղգն էլ
կըտրից, դարձիւցից աստուածապաշտ. զինք նստաւ էնդեղ:

Ձիրացիր էր: Ձէն էլաւ Փարաւոնը դեխէն ասքեար կապի-
ցին, էկան Խայաստան բաղքը վերայ. կըուրտան, շատ ջարդիցին,
պոնիցին սըփ Գեվուրբ գրին գետըն, գանակ գրին վեար վզին
տը զինին:

Աստըծու հրամանքիւ զինք իրիշկից էրկինք. տեսաւ Հուգին
սուփ ուր աչիզ էրեաց, ձէն էլաւ, էսաց.—Գեվուրբ, էդ ի՞նչ:

Էսաց.—Իմ Տէր, բեղի այանը ¹⁾, էս տըուս ²⁾ քեզի մեղայ
իմ, ինչ մեք որ գեործիր իմ, քեզի մեղայ կը տամ, էլ չըմ կերի
կռիւ էնի, քիւ տուած ամանաթ ³⁾ առ.

Էսաց.—Գեվուրբ, ի՞նչ կը խնդրիս, ասա, տամ:

Էսաց.—Իմ Տէր Աստուած, էսա կեանք տուիր ձը ախշար
դարձիւցը, իմ մեռնիլիւ յիտիւ վով իմ անուն տայ, ամր էնիս, իս
էն մարդուն խամնիմ:

Աստըծուց ամր ի մկայ, վով «սըփ Գեվուրբ» կանչը, սրտով
հաստով, սըփ Գեվուրբ էնը կը խասնը, կ'աղատը ինչքան որ
նեղ ընկնը:

Սըփ Գեվուրբայ վիզ կտրիցին: Ինչ էտու մարմին էր, էրին
կտուր կտուր, ցըւրիցին էրկիրբիր, տարին մասունք էրին. ինչ
գլեռին էր, էն խաւք ինչ խիտ կան կ'գէր, էդուր գլեռն վիրուց
իպի բեղար:

Աստըծու խրամանքիւ խաւք էնդեղ մնաց:

Էնդեղ պիրին տեղ փուրիցին, թաղիցին էնդեղ. տաճար շի-
նիցին վերայ:

Մէկ ժամանակ ընցաւ, էրկիր դարձաւ, Գրտուծին շատա-

1) Յայտնի է: 2) Այս անգամ: 3) Գրաւական:

ցաւ. ինչ Բրտուլթին շատացաւ, եկաւ Խայուլթին առից: Մէկ լիւս-
րար կէր եդա ժամու մէջ, գերըզմը վերայ: Մէկ տէրտէր էլ
գեղը մէջն էր: Բրտուլթին շատացաւ, Խայաստան էրկիր առից,
Բրտիր էկան լցուան Բեդարու մէջ. որ լցուան գեղը մէջ, ժամ-
խար կինաց կանչից—Տէրտէր, Տէրտէր, ասաց, էրի խայիր կը տաճ-
կանան, էրի մէկ թադարիք ըմ տիս, խայիր կը տաճկանան, ի՞նչ
էնինք:

Տէրտէր էնդեղէն քրտաւար խուսաց, էլ խայաւար չ'ասաց.
—Հարա վիվա, աղ ժի մուսուլմանի (կինա գէն, իս էլիմ տաճ-
կացի):

Ժամխար յախու փախաւ, եկաւ, գլեռն իտի վեար կերըզ-
մընին քինաւ:

Աստըծու հրամանէիւ եկաւ երազ, էսաց. իլի, զի խան, առ
կինա, մը կանգընը էստեղ մնաս Բրտանաս:

Ելաւ էնդեղէն առից ուր տղէնիր, գեղէն էխան իտի ճամբ-
խու, էսաց.—Տիւ ճամբխը խիտ կեացէք:

Զինք դարձաւ եկաւ վեար կերըզմին, ձեռ խուս կերեղման
քակից, տեսաւ լիւսեղէն գլեռն գեղ էնդեղն ի, էխան. էխան իտի
մեանչ պուտկին¹⁾, անուռ դրին Պուտկը սըփ Գէվուրք, զինքն
զպուտիկ շէկից եկաւ խասաւ քլիլթին²⁾:

Սարը սուփ Գիւրքն էր զենաւուր

Հատենախաս բող ձիաւուր.

Ելան էկան վզմայ դարէն,

Ելան էկան Մուկաց բաղաք.

Սարը Սըփ Գիւրքն էր զենաւուր

Ատենախաս բող ձիաւուր.

Ելաւ էկաւ Փուտկը գեալին

Ծառայ կ'ընիմ ձիուդ նալին³⁾.

1) Պուտկ, աման: 2) Ընտանիքին: 3) Պայտ:

Աղէկն ասիմ միր Հասանին

Ելաւ ճամբխից էրկու փաղկին¹⁾.

Ելան էկան փուտկը գեալին,

Իկին խասան Նզլի յէրիր:

Կէս գիշեր էդ էրկու փաղկին խասան Նզլի յէր. իրիշխիցին
տեսան ժամխար ուր քլիլթին էնդեղ պառկած, քինած ի, ցուրտ
գիշեր ձմրան կէսն ի:

Իրիշխիցին տեսան լիւս զաղէն պոնիր ի, կեացին տեսան էդա
տեղ, ինչ ժամխար ուր բըլիլթին քինած, քրտնած, շեղագած
ին, էնենց տաք ի: Իրիշխիցին տեսան լիւս պուտկից կ'ընը. ինչ-
քան խապտան ձեռնիր տան պուտկին, չը կարցան մօտ խասնի,
ձեռքի թուլցաւ:

Ենդեղէն դարձան միր Հասանին խաբար տուին, ասըցին.—
Մարդ գեղ Նզլի յէր քինիր ի:

Ասաց.—Զանմ, պիրէք, ցուրտ, բիւք կը տանը գիշիր մնան
էնդեղ:

Էսաց.—Մինք մտանք յանդեղ, շուգիւ գեախ ինք պատռինք:

Էսաց.—Յանդեղ կրակ կէր:

Ասաց.—Չը կէր:

Ասաց.—Ապա ի՞նչ կէր յանդեղ:

Էսաց.—Մէկ պուտուկ կէր յանդեղ, լիւս կամար զյէր պըռ-
նիր էր, էնուր տաքութին, էնուր լիւս էն պուտկից էր:

Էսաց.—Ապա ի՞նչու էն պուտուկ չը պիրիք խիտ:

Էսաց.—Ինչքան ձեռ պարզինք, որ պիրինք, մե ձեռնիր թու-
լացաւ:

Միր Հասան էլաւ խեծաւ զձին, կինաց. կինաց տեսաւ, որ
ինչխ էգունք ասին էդենց ի:

Միր Հասան խասաւ էնդեղ, լիւս պացուաւ:

Միր Հասան էսաց.—Ժամխար, յիւր ա'երթաս:

1) Բրդական հոգևոր պաշտօնեաներ:

Ասաց.—Տ'իեամ 1) Խայաստան էրկիր:

Միր Հասան էսաց.—Որ կ'էաս, իս կը կեամքի ճամբխու տինիմ:

Էլան էրկուս իրարու խիտ կեացին, կեացին խասան մէկ տեղ: Ինչ խասան էստեղ պուտուկ ծանրացաւ էտու քեամակ:

Ասաց.—Գետոր ըմ տնիմ գետուն, խանգիմ 2):

Ինչ խիտ գետուն վար քարին, Աստըծու հրամանքիւ քար ճղուաւ, պտուկ կինաց մէջ. ինչ կինաց մէջ, պիրին էլ ինչ էրին տիւս չ'էկաւ, որ տիւս չ'էկաւ միր Հասան զիւրըցից, էսաց.— Ժամհար, Խայաստան էրկիր էստեղն ի:

Աստըծու հրամանքիւ միր Հասան ամէն խայու իշխաննիր ժողուից, առից իպի, ըսաց.—Պիրէք ամէն մէկ-մէկ պան տըւէք, էդա ժամ շինինք:

Միր Հասան ինքն էլ մասնակից էլաւ:

Պիրին շատ մալ, ապրանք տըւին, ժեամ շինեցին. խայիր կասին «Փուլթիկի սըփ Գիւրը», Գրտիր կ'ասին «խանայ Փուլթիկի»:

Սըփ Գիւրըբայ խաւքը մօտէն աքլեոր տիւս էկաւ. աքլեոր գեոյ էնդեղ կայ: Սար կայ էնու քեամակ. կաշաղ 3) կ'ըլնը, ցուրտ կ'ըլնը. պիւք 4) կ'ըլնը, էն ժամանակ որ տեսար ցուրտ ը, պիւք ը, աքլեոր որ յիրիկընէ կանչից, տիւ իլի սալամաթ կինա. որ անուշ ըլնը, պարզ ըլնը, աքլեոր չը խուսը, մ'էրթայ. որ մարդ էրթայ, եա քեամին կը տանը, եա պիւք կէնը կիւեղդըւը, եան կաշաղ կը կեայ կը լողպը, կ'սպանը. որ խուսաւ կինացըր, պեան չ'ըլնը սալամաթ կ'երթաս:

Աքլեոր միշտ էնդեղն ի, որ էնու վախճանք կը կեայ, սըփ Գիւրըբ կերթայ մէ մարդու էրաղ, կ'ասի քիւ աքլեոր ընծը խամայ ճամբխը. էն աքլեոր ճամբխից, որ խասաւ էնդեղ, խն 5) աքլեոր կը վախճանը, որ վախճանաւ, կը պատանքին, ժամով, պատարագեով կը տանին թաղին:

1) Պիտի երթամ: 2) Հանգստանամ: 3) Աւաղակ, փախստական: 4) Բուք: 5) Հին:

ԱՐԱՐԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

Աբարան այժմեան հնչմամբ և Ապարան 1) մեր հին մատենագրութեան մէջ, մի գաւառ է, որ ընկնում է քառագագաթ Արագածի և մի շարք լեռների՝ Դավաբջուն, Կուրուբողազ, Սուգագան և Ալիբէգ գագաթների մէջ, իսկ հարաւային կողմը բռնում է Արայի լեռուը Արագածի փեշերի հետ: Այսպիսով Աբարանը մի լեռնահովիտ է կազմում յիշեալ լեռների մէջ, հրաշալի բնութեամբ, մաքուր և կենդանարար օդով ու ջրով: Այդ գեղատեսիլ հովիտն է կազմում Քասաղ գետի ակունքներն ու վերին ջրաբաշխը. միայն մի փոքրիկ վտակ սկիզբն է առնում Փամբակու լեռներից: Քասաղ գետի նշանաւոր վտակներից է «Դալիչայը» (գիժ գետ), որ Արագածի գագաթի աղբիւրներից է կազմում. Դալիչայը հոսում է Արագածի մեծ ձորով, ձորի բերանում երեք գլխաւոր առուի է բաժանւում, որոնցից մէկը Շիրաղալայ, Բաղարջուղ

1) Հետաքրքրական է յիշել այստեղ ժողովրդի բացատրութիւնը այդ անուան ծագման մասին. — Սա Աբարան չէ, Անպարան է, պատմում էր Ղազանֆարցիներից մէկը, որովհետև Լուսաւորչի արտասուբով լիքը կանթեղը երկնքից անպարան կախուած է «հաշաների» (գագաթների) մէջ. դորա համար էլ Ապարան են ասում: Այդ կանթեղը մշտավառ է և միայն արդարներին տեսանելի:

Այս աւանդութիւնը շատ հին է. մեր մատենագրութեան մէջ ԺԲ. դարից է յիշւում, բայց ի հարկէ ամենեւին կապ չունի «Ապարան» անուան հետ:

Արագածի գագաթը, Աբարանցիների ասելով, Լուսաւորչի «Ապարան» անուան ծագմանը տալիս է և ուրիշ բացատրութիւն: Տես. Այրարատ երես 250.

և Ափնայ գիւղերի մօտով անցնում և Քասաղի մէջ է թափւում: Գլխաւոր վտակներից մէկն էլ Բաշ-Ապարանի բաղրաճամբ և ջրառատ աղբիւրներն են կազմում: Իսկ միւս վտակը իջնում է Ալիբէգ գագաթից՝ Գամջու գիւղի մօտով:

Աբարանը լեռնոտ երկիր լինելով՝ միանգամայն զուրկ է տաք կլիմայի բուսականութիւնից. բացի ուռենուց և բարդուց ոչ մի ծառ չի կարելի գտնել դրանք էլ շատ հազուագիւտ են. միայն Արայի լեռան և Սուգագանի հիւսիսային լանջերի վերայ բնական մացառներ կան, որ վերջանալու վրայ են: Հրաշալի է Աբարանը Մայիս և Յունիս ամիսներում, արօտատեղիները ծածկում են երփներանգ ծաղիկներով, որոնք իրենց դիւթական յատկութիւններով բազմաթիւ առասպելների նիւթ են կազմում: Ուշագրութեան արժանի են այդ երկրի բոյսերն ու ծաղիկները իրենց անուններով և բժշկական յատկութիւններով:

Աբարանի բնակիչները բոլորն էլ 28—30 թուականների Ռուս-Պարսկական և Տաճկական պատերազմների ժամանակ են գաղթել այս նոր հայրենիքը: Սոցանից առաջ Աբարանի բնակիչները թուրքեր են եղել, որոնց կառավարութիւնը գաղթեցրել է ուրիշ տեղեր, այդ գաւառը Հայերով բնակեցնելու համար. իսկ աւելի հին բնակիչների մասին տեղեկութիւն չունինք. միայն յայտնի է, որ Զաքարէ և Իւանէ եղբայրների տիրապետութեան ժամանակ այս գաւառը գտնւում էր Վաչուտեան իշխանական տան ձեռքին:

Այժմ Աբարանը 30 գիւղից է կազմուած, որոնք հետեւեալ տեղերից են գաղթել. Ղազանֆար, Բաղարջուղ, Ափնայ (Աթմայ) գիւղ, Աստուածընկալ, ՄԼքի, Ղալաչի Մանազկերտի շրջականներից՝ Բուլանըխից են գաղթել: Ղարաբեխիսա, Զամրու, Հաջիբաղը, Մելիք-Քեանդ Ալաշկերտից. այս երկու տարրը իրենց լեզուով և սովորութիւններով շատ մօտ են միմեանց և միութիւն են կազմում, ուստի և իրենց բազմութեամբ իշխող տարր են կազմում Աբարանում. մենք Աբարանի բարբառ ասելով՝ սոցա լեզուն ենք հասկանում և միայն սոցա մէջ կարողացանք գտնել դիւցազնա-

կան վէպի վարիանները: Սոքա բոլորը գաղթել են Պասկէիչի ժամանակ նախ Ալաշկերտ՝ և ապա Ալաշկերտցիների հետ Աբարան և Սեւանայ լճի շրջականները՝ Նոր-Բայազետի գաւառը:

Բլխեր, Շիրաղալա, Ալիբուչակ, Մուլաղասում, Գամջուլու, Քիւլլուջա և Գիւլափու Պարսկաստանից են գաղթել, բայց չէ-կարողացայ իմանալ, թէ որ գաւառներից:

Բաշ-Ապարանցիք Վանայ շրջականներից և Գանագիրմաղցիք Գերջանից են գաղթել:

Աբարանցիք պարագում են երկրագործութեամբ չլիւսւորապէս և մասամբ անասնապահութեամբ և խաշնարածութեամբ. ցորենն ու գետնախնձորը հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներն են կազմում:

Աբարանը մի առանձին պրիստաւութիւն է՝ չորս տանուէրութեան բաժանուած, իսկ եկեղեցւոյ վարչական կողմից մի ամբողջ դործակալութիւն է:

Աբարանում ոչ մի ուսումնարան չ'կայ և ոչ էլ սովորութիւն ունին ուրիշ տեղ աշակերտներ ուղարկելու. ուստի և իրենց տգիտութեամբ Աբարատեան գաւառի բնակիչների աչքում կոպտութեան և տգիտութեան նշանակ են:

Ղուսաւորութիւնից հեռու լինելով՝ Աբարանցիք պահել են իրենց նահապետական կեանքն ու սովորութիւնները և այդ կողմից արժանի են խորին ուշագրութեան: Աբարանցու տան կազմութիւնը, նորա հիւրասիրութիւնը յիշեցնում է ականատեսին Քսենոփոնի նկարագրութիւնը. աւելորդ չենք համարում համեմատութեան համար մէջ բերել այստեղ նոյն նկարագրութիւնը Հ. Գաթրջեանի խօսքերով. «գետնափոր իմն էին տնկունք նոցա, և բերան էր նոցա իբրև ջրհորոց, բայց ի ներքս էր ընդարձակութիւն, զդրունտն բանային գրաստուց միայն, այլ ինքեանք մարդիկն իջանէին և ելանէին ընդ սանդուղս: Անդէն ի տունս անդ ի մէջ գոմոցն կային ժակաղեալ այծ, ոչխար, կով, հաւ և ամեռայն իսկ և ամենայն ինչ պաճար բուծանէր անդէն ի ներքս դալար խոտով»: Աբարանցու տան կազմութիւնը համարեա նոյնն է վերեւի նկա-

րագրութեան հետ. բայց համեմատութիւնը աւելի ակներև անելու համար մի քանի խօսքով նկարագրենք Աբարանցու տան կազմութիւնը:

Աբարանցու տունն ու գոմը նոյն շէնքն ունին. մի երկայն և նեղ միջանցք (կորրիդոր) տանում է քեզ դէպի գոմը. կրկնակի և մինչև իսկ եռակի դռները բաց անելուց յետոյ, վերջապէս երեսիդ է զարնում կենդանիների արտաշնչած տաք և ապականուած օդը. երեսիդ զգալի է խոնաւ օդի ներգործութիւնը, — անտանելի օդ անսովոր մարդու համար: Բայց քիչ էլ առաջ անցիր և ահա աչքիդ առաջ շար ի շար կանգնած են կովերն ու եղները, գոմէշներն ու ձիերը, իսկ ամեն քայլափոխում պատահում են գերացած արջորներն ու հաւերը, որոնք իրենց համար այստեղ շատ աւելի առատ պաշար են գտնում, բան կարող էին դուրսը գտնել: Ամբողջ ձմեռը, որ վեց ամսից պակաս է լինում, կենդանիները փակուած են լինում գոմում. այնտեղ են կերակրում և ջրում նոցա. իւրաքանչիւր գոմ իւր ջրհորն ունի. իսկ յարդն ու խոտը բերուում է դէզից և դարմանոցից: Մի առանձին դուռ էլ տանում է դէպի ոչխարների գոմը. բայց թողնենք այս մասը, անցնենք մարդկանց բաժանմունքը. դուք սկզբում ոչինչ չէք տեսնում, խաւար է այստեղ ինչպէս և ամբողջ գոմը, միայն յօղայի փոքրիկ բացուածքից՝ երգիկից ներս է թափանցում լուսոյ մի փոքրիկ շերտ, որ աղօտ կերպով լուսաւորում է օդայի պատերը. օդայ կամ յօդայ է կոչւում գոմի այն բաժանմունքը, որ մտրդկանց համար է որոշուած: Ահա յօդայի խօսիներով և թաղիքներով ծածկուած թումբերի վերայ նստոտած են զանազան հասակի մարդիկ. ծեր, երիտասարդ, պատանի: Յօդէն Աբարանցու «կլուըն» է, այստեղ են հաւաքուում տան արական անդամները, հարեանները, հիւրերը: Չմեռ ժամանակ անգործ գիւղացիք խմբւում են յօդաներում խօսակցութեամբ ժամանակ անց կացնելու. որքան հետաքրքիր խօսակցութիւններ գիւղական կեանքին ծանօթանալու համար: Առօրեայ կեանքի խօսակցութիւններից շատ՝ այստեղ են պատմուում անցած դնացած դէպքերը, ծե-

րունիները թափ են տալիս իրենց յիշողութեան տոպրակը անցեալի մասին, անշուշտ բաղդաւոր և չնաշխարհիկ գոյներով ներկայացնելով անցեալը: Իւրաքանչիւր գիւղ մի կամ մի քանի նշաւաւոր յօդաներ ունի, որտեղ միւսներին աւելի բազմութիւն է հաւաքուում. պատմուում են զանազան հեքիաթներ, Գաւիթ-Մհերի և Ռոստէմ-Ջալի քաջագործութիւնները, որոնք իրենց կախարդական բնաւորութեամբ մեծ ներգործութիւն են անում հասարակ ժողովրդի վերայ: Յօդէն է Աբարանցու հիւրատունը, այստեղ են քնում տան պատուաւոր անդամները և հիւրերը:

Ետ դռնանք նոյն ճանապարհով և նորից մտնենք միջանցքը, որ մեզ ուղիղ դէպի տունն է սանում. ահա թունդրան շրթին նստել են կանայք, աղջկերք, երեխաներ...: Տունը իգական սեռի և առհասարակ փոքրների բնակարանն է. տունն է նաև գիւղացու խոհանոցն ու փուռը. այստեղ, թունդրան վերայ տանտիկիներ կերակուր է պատրաստում. այստեղ է թխւում ուտելու օրական հացը: Թունդիրը ոչ միայն խոհանոց է, այլ և սրբութիւն, օջախ է նորա համար, — երկու միանգամայն տարբեր, բայց արմատով միացած գաղափարներ: Թունդիրն է նաև Աբարանցու վառարանը. մի փոքր հովանալուց յետոյ՝ նստում են թունդրան շրթին և ոտները կախ նստում տաքացնելու համար:

Աբարանցու տան յատակը համարեա քառակուսի է, չորս կողմից բարձրացած են երկու կամ երեք արջինաչափ ուղիղ պատեր, որ հիմք են դառնում առաստաղ կաղնոզ գերանների համար. առաստաղի հիմքը մի քառակուսի է կաղնում պատերի ուղղութեամբ, ապա շարունակուած են միմեանց վերայ պատերի ուղղութեամբ հաստ գերաններ, որոնք բարձրանալով հետզհետէ սեղմում և փոքրացնում են քառակուսիները, վերջապէս տան յատակի կեղրոնի՝ թունդրան գիմաց մնում է բաց մի փոքրիկ բառակուսի՝ երգիկ, որ թէ ծխնելոյլ է և թէ լուսամուտ: Տանը կպած է և մառանը:

Ահա մի քանի խօսքով Աբարանցու տան ներքին կազմութիւնը. իսկ դրսեց այդ բոլոր բաժանմունքները անկարելի է զանա-

զանել, որովհետեւ բոլորի կտուրները միացած են միմեանց հետ-
հարթ կտուրներից զանազանուում է տան կտուրը, որ կոնաձե-
բարձրանում է միւսների միջից: Աբարանցոց տները բոլորը մի-
ցած են միմեանց հետ և գետնից շատ աննշան բարձրութիւն ու-
նին. սխալուած չենք լինի, եթէ գետնափոր անուանը տանք այդ
հիւղերին:

Աբարանցու ընտանեկան կեանքը նահապետական է. տան
գլուխը ընտանիքի հայրն է և իշխանը. մենք ակնառտես էինք մի
ընտանիքում, թէ ինչպիսի համեստ և խոնարհ յարաբերութիւն
ունէր յիսուն տարեկան որդին դէպի իւր հայրը:

Իգական սեռը շատ համեստ է և ամօթխած և չունի այն
հարեմական կեանքը, որ յատուկ է շատ տեղի հայերին:

Մենք միջոց չունենալով մանրամասն ուսումնասիրելու Աբա-
րանցոց կեանքն ու սովորութիւնները, աւելորդ չ'համարեցինք
այստեղ նկարագրել և այն մի քանի սովորութիւնները, որ ըն-
տանեկան կեանքին և ժողովրդական բարքերին են վերաբերում:

Ընտանեկան կեանքի մէջ հարսանիքը ամենանշանաւոր կէտն
է. հայրն ու մայրը իրենց զաւակի, տան բաղդաւորութիւնը որ-
դու ամուսնութեան մէջ են տեսնում, ուստի և աշխատում են
որքան կարելի է շուտ բաղդաւորեցնել իրենց որդուն, մի հալալ
կաթնակեր գտնելով նորա համար:

Հարսանիքը ընտանեկան կեանքի նշանաւոր երեւոյթներից
մէկը լինելով՝ ժողովուրդը աշխատել է նորան մի ձեւ տալ իւր
ուրախութիւնը արտայայտելու համար. զարդարել է զանազան
արարողութիւններով:

Հարսանիքից առաջ կատարւում է նշանագրութիւնը, որով
փեսան և հարսնացուն կապւում են առաջին անգամ պաշտօնա-
պէս. փեսան հարսանիքների մէջ, ուստագնացութեան ժամանակ
արդէն տեսած, հաւանած է լինում իւր հարսնացուին և ահա
մի օր «հարսնուղնկան»-ները գնում են հարսնացուի ծնողների
մօտ հարսնախօսութեան: Ծնողների կամքից է կախուած համա-
ձայնութիւնը. շատ քիչ անգամ է պատահում, որ աղջկան յաջո-

ղուի դիմադրել ծնողների կամքին: Ծնողների համաձայնութիւնը
մեծ մասով կախուած է «ղալան»-ի քանակութիւնից. «ղալան» է
կոչւում այն տուրքը, որ փեսացուն վճարում է հարսի ծնողնե-
րին: Հարսնուղնկաններին պատիւ են տալիս, բայց նոքա հացին
ձեռք չեն տալ, մինչև չ'վերջացնեն իրենց գործը: Ցանուտէրը
ստիպում է հաց ուտել, բայց հարսնախօսներից մէկը յայտնում
է գալստեան նպատակը. — Մենք էկեր ինք, քըսնէն բարեկամու-
տեն կ'ինդրինք, էկեր ինք, օր ձըր օջախից ճրագ մի վառինք մըր
օջախի մէջ:

— Հաց կերէք, թ'Աստուած շինեւ ա, մարդ չ'կարայ քան-
դայ, պատասխանում է տանուտէրը, — սա արդէն համաձայնու-
թեան նշան է: Շատ անգամ պատահում է, որ հարսանիքը գը-
լուի չի գալիս, եթէ որեւէ անհամաձայնութիւն է լինում զա-
լանի պատճառով: Այդ սովորութիւնը, — որ իսկապէս մի բնական
սովորութիւն պիտի լինէր, որովհետեւ հայրը աղջկան մարդու
տալով՝ զրկւում է մի աշխատող անդամից, — երբեմն մեծամեծ ա-
ղէտների պատճառ է լինում: Փեսան չ'կարողանով հատուցանել
ղալանը՝ յափշտակում է հարսնացուին, և շատ հազուադիւս է
լինում գործը հաշտութեամբ վերջացնելը: Ղալանը՝ նայելով երկու
խնամիների վիճակին՝ զանազան է լինում. այժմ ամենահարուստնե-
րն անգամ հարիւր ըուրըւց աւելի չեն տալիս, բայց առաջ,
ինչպէս պատմում են, երկու հարիւր և աւելի էին տալիս, որ
գիւղացու համար շատ դժուար էր, իհարկէ: Հարսնուղնկան-
ների և խնամու համաձայնութեամբ զալանի հարցը վերջանալուց
յետոյ՝ մատանի են անց կացնում հարսնացուի մօտը, իսկ հօրը
վճարում են զալանի մի մասը:

Գալիս է հարսանիքի ժամանակը, նորից զարթնում է «ղա-
լան»-ի հարցը. պէտք է «հատուկոր էնին», այսինքն վերջնա-
կանապէս որոշեն զալանի քանակութիւնը: Իդէպ է այստեղ յի-
շել, եթէ հարսը սյրիանալուց յետոյ նորից ամուսնանայ, պէտք
է նոր ամուսինը զալան վճարէ, բայց ոչ հարսի ծնողներին, այլ
նախկին ամուսնու ընտանիքին: Հարսի և փեսայի ծնողները շու-

կայ են գնում հարսանիքի համար հագուստ գնելու, երկուսի համար էլ փեսայի հայրն է առնում, բայց պատահում է երբեմն, որ լաւ ընտանիքները իրենց աղջկայ համար մի ձեռք չոր են առնում, որ մեծ զոհողութիւն է համարւում:

Հարսանիքից մի քանի օր առաջ փեսան «զախիրա» է ուղարկում. այդպէս է կոչւում այն նիւթը՝ գինի, օղի, միս, բրինձ, իւղ, որ փեսան ուղարկում է հարսին հարսանիքի ճաշ պատրաստելու: Հարսանիքի նախընթաց օրը փեսան իւր քաւորով ընծայ է տանում կարողութեան չափ. սովորաբար տասն ռուբլու արժողութիւնից բարձր չէ լինում այդ ընծան. անուշով է միայն ընծայ, որովհետեւ հարսանիքի ժամանակ քաւորը շատ ծախսեր է անում, կրկնակի տուժելով իւր ստացած ընծայի համար:

Այս նախապատրաստութիւնները տեսնելուց յետոյ սկսւում է «Թաքլիֆ»-ը՝ հրաւերը: Մի երիտասարդ գինի և բաժակ վերցրած՝ փեսայի հետ պտըտում է ամբողջ գիւղը. իւրաքանչիւր տան մեծ անդամին մի մի բաժակ գինի են տալիս, — դա հրաւիրելու նշանն է. եթէ տան տէրը ցանկանում է նեկայ լինել հարսանիքին՝ գինին խմում և բարեմաղթութիւններ է անում, իսկ եթէ ոչ՝ շնորհակալութիւն է յայտնում առանց գինուն ձեռք տալու: Հասկանալի է, որ բարեկամները մերժել չեն կարող:

Նոյն երեկոյ պէտք է մորթուի «մսացուն»՝ ազգականները մի-մի բաժակ գինի խմելուց և շնորհակալութիւնց յետոյ՝ բոլորի ներկայութեամբ մորթում են մսացուն՝ դճոլ-զուռնայ ածելով:

Այս երեկոյ են պատրաստում «Ուրցը»: Ուրցը պատրաստւում է գոյնզգոյն մետաքսի թելերից, խաչաձև. ծայրերին փնջեր են կախուած: Ուրցը «Թագաւորի» նշաններից մէկն է համարւում, ինչպէս և թուրը:

Միւս օրը, «տաշտագրօնք» է. փեսայի տնից մի կին մի երիտասարդի հետ գինին և բաժակը ձեռքին՝ նորից պտըտում են տըները՝ «տաշտաղորօնք կ'ցրուին»: Այսօր կանանց են միայն հրաւիրում. էլի մի մի բաժակ գինի տալով հրաւեր ընդունողներին: Հրաւիրուածները (իւրաքանչիւր տնից մի կին) վերցնում են մի

ամսն իւղ, կամ բրինձ և 15—20 կոպէկ փող, «տաշտագրօնք» են գնում: Հարսանիքի տանը մի տաշտ է դրուած, եկողները իրենց ամանները տաշտի մէջ են դատարկում, այսպիսով փեսային աղատելով մեծամեծ ծախսերից իւղի կամ բրնձի համար: Երբ բոլոր կանայք հաւաքուում են, հաղսնացուի ծնողները ճաշ են տալիս կանանց. մինչ կանայք հացի են նստած, սկսւում է «կոնինկան»-ը: Նորատի աղջկերքն ու հարսները դճոլ-զուռնան առաջները ձգած պտըտում են տները «իւղ ու ձաւար» հաւաքելու, իւղը հարսանքատիրոջ, իսկ ձաւարը «դճոլուեն»: Աղջիկները որ տունը մըտնում են՝ նախ կարգով համբուրում են տան աւագ անդամների ձեռքերը և իւղն ու ձաւարը ստանալուց յետոյ՝ դուրս գալիս: Տաշտագրօնքի կանայք ցրուելուց յետոյ, հարսն ու աղջիկն է նստում հաց ուտելու:

Մինչայս-մինչայն՝ մութն ընկնում է. փեսայի տանը տեղ է են պատրաստում պարելու. երիտասարդներ, կանայք, աղջիկներ շարւում են պատի տակ միմեանց ձեռքից բռնած, սկսում են պարը՝ «եալլին». իսկ միւսները նստում են տան մէջ, խմբերի բաժանուելով, և խօսակցութեամբ կամ գինի խմելով են ժամանակ անց կացնում:

Իսկ Թագաւորը իւր «ազաբ»-ներով (Թագաւորի մանկունք) հաց ուտելուց յետոյ ձեռքները մի-մի մոմ բռնած՝ ընկնում են տները, Թագաւորից անբաժան է նրա քաւորը, որ Թագաւորի թուրը բռնած ձեռքին՝ հետևում է նրան. երբ հասնում է որևէ բարեկամի դռան, ազաբները գոռում են. — Թաւոն ի Թագաւորին: Մի ուրիշն էլ պատասխանում է. — Աստու գառն ի Թագաւորին: Յուն մտնելուց յետոյ՝ նախ Թագաւորը և ապա միւսները համբուրում են տան աւագ անդամների ձեռքերը, և մի ընծայ՝ «արաղէ», Թաշկինակ կամ մի հաւ և մի աման միրգ ստանալուց յետոյ՝ դուրս են գալիս: Ազաբներից մէկը խուրճին ունի ուսին, ստացած ընծաները մէջն են լցնում: Ամենից վերջը գնում են քաւորի տունը, քաւորը «խալաթ» է տալիս փեսին, մի բաճկոն կամ մետաքսի Թաշկինակ: Ապա ազաբները լողացնում են Թագաւորի

ւորին, մերկ թուրը դնում են տակը, իսկ «խամէն» աղաքներից
մէկը բռնում է գլխին:

Հարսանքատանից մարդ է գալիս թագաւորին իւրայիններով
կանչելու. նորից դռան առաջ աղաքները գոռում են. — Թառն ի
թագաւորին: Թագաւորի աղգական հարսներն ու աղջիկները լսե-
լով այդ բացականչութիւնը՝ դուրս են գալիս թագաւորի առաջ
և պարելով ներս են տանում, նստեցնում պատրաստած քուրսու
վերայ. նորից գոռում են. — Թառն ի թագաւորին: Գաղարում է
պարը, լուռ են ամենքը, սկսում է «ըստաւն»-ը. վարսաւիրը
«կնդում» է թագաւորի երեսը. ապա կիսատ թողնելով՝ թագա-
ւորահօրը, մօրը, քաւորին և միւս աղգականներին հրաւիրում է
թագաւորի երեսը «պարզ էնել», նուէր տալով վարսաւիրին, որը
իւրաքանչիւրի համար շնորհակալութիւն է յայտնում թագաւորի
անունով:

Բոստանից յետոյ սկսում է «ծաղկոց»-ը կամ «թագաւորի
գովը»-ը. աղաքներից ձայնեղները կանգնում են թագաւորի ա-
թոռի շուրջը և ակորժելի եղանակով երգում են հետևեալ երգը.

Թագաւոր բարով, հաղար բարով,*)

Դռն վարդ ես կանանչ տերւով,

Էջմիածին զարեդ օրհնէ

Մէկ Աստըծու զօրութենով:

Թագաւոր բարով, հաղար բարով,

Դռն վարդ ես կանաչ տերւով.

Երուսաղէմ զարեդ օրհնէ

Մէկ Աստըծու զօրութենով:

Թագաւոր բարով, հաղար բարով,

Դռն վարդ ես կանաչ տերւով.

Սըփ Կարապետ զարեդ օրհնէ

Մէկ Աստըծու զօրութենով:

*) Այս գովքը մեր խնդիրքով ձայնագրել է շնորհունակ Սո-
ղոմոն Սարկաւազը: Տե՛ս Յաւելուած:

Թագաւոր, ի՞նչ բերեմ քե նման,

Քո կանաչ արե քե նման,

Էն աղօթրան օր բացուէր,

Բացուէր արեուդ ի նման:

Թագաւոր, ի՞նչ բերեմ քե նման,

Քո կանաչ արե քե նման,

Էն արեգակն օր բացուէր,

Բացուէր արեուդ ի նման:

Մեր թագաւորն էր աջ,

Աջոց խաչ ու մաչ.

Պսակն էր կարմիր,

Արեւն էր կանաչ:

Մեր թագաւորն էր աջ,

Աջոց խաչ ու մաչ,

Բինիշն էր կարմիր,

Արեւն էր կանաչ:

Գացէք, բերէք թագաւորայ բաւոր,

Օր գայ նստի դարբազ անայ,

Զընկնիկ զարկէ սըփ սեղանին,

Հրամեց բարի թագաւորին:

Գացէք, բերէք թագաւորայ հէր,

Օր գայ նստի դարբազ անայ,

Զընկնիկ զարկէ սըփ սեղանին,

Հրամեց բարին թագաւորին:

Մեր թագաւորին ծաղիկ պիտէր ծաղկունաց,

Ծաղիկն էլ չինի պիտէր ծաղկունաց.

Քաղէնք, բերէնք մեր թագաւորին,

Օր փաթըթէր ճուլմն ու տերեւ հետ ուրանց:

Մեր թագաւորին ծաղիկ պիտէր ծաղկունաց,

Ծաղիկն էլ համասփիւռ պիտէր ծաղկունաց,

Քաղէնք բերէնք մըր թագւորին,
Օր փաթըթէր ձութն ու տերեւ հետ ուրանց:

Էրկնից գետնից զօրութենով

Էդ ծառն ծաղիկ էր՝

Ծառ ծաղկեցաւ,

Ճուղ կայնեցաւ կանաչ կարմիր:

Մեր թագւորին ի՞նչ պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր

— Մեր թագւորին քաւոր պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր:

Մեր թագւորին էլ ի՞նչ պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր

— Մեր թագւորին հերիկ պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր:

Մեր թագւորին էլ ի՞նչ պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր:

— Մեր թագւորին մերիկ պիտէր,

Օր թագը շուռ գէր:

Նորից սկսեալ է պարը, որի ժամանակ թագաւորը իւր ազաւաններով մատները «հինայ» է դնում. իսկ նորահարսներին և աղջիկներին հաւաքում են աղջկայ տուն՝ հարսի գովք անելու: Բոլորը խմբւում են հարսի շուրջը, որ նստում է իւր վարպետի առաջ («ուստայ» է կոչւում այդ կինը, որ նորան կար անել, գուլբայ գործել է սովորեցրել): «Ուստէն» սանրում, հիւսում է հարսնացուի մազերը, մեխակ և չամիչ շարելով հիւսերի մէջ փեսայի հոտառութիւնն ու ճաշակը պարարելու, իսկ աղջիկները այս «գովքն» են երգում.

Դուն հալալ, մերիկ, դուն հալալ.

Դուն հալալ, քուրիկ, դուն հալալ.

Մի՛ թափի, քուրիկ, մի՛ թափի,

Թափելուն դուն հայեամ չիս:

Էկաւ արանայ քամին,

Ղարիբ ժողովեց, լցեց գեամին.

Ես մեռնիմ քու ղարիբ ջանին,

Էկած կըռկէն՝ տանին:

Աղլամա, քուրիկ, աղլամա

Ուստագին բաշի բաղլամա:

Մի՛ ժաժա, ծառնիկ, մի՛ ժաժա,

Ժաժալուն դու հայեամ չիս:

Ախ արեն էլաւ,

Ասողեր ցոլաց.

Ախ արեն էլաւ,

Ասողեր ցոլաց,

Աղջիկն էլ մօրից գնաց:

Հէրդ խաբին թաս մի գինով,

Մէրդ խաբին մատ մի խինով,

Սրտիդ հանգուրց յարձըկեցին,

Տեխ ու բարձդ դարդըկեցին:

Իրիկալ զանգեր ղարկեցին,

Աղջիկն էլ մօրից ջոկեցին:

Ասողեր ցոլաց,

Էրկուս մնաց,

Արեն էլաւ,

Մէկ էլ գնաց:

Ախ դուն հալալ, մերիկ, հալալ,

Քու ծծի կաթ ընձի հալալ:

— Ախ թըղ հալալ, որտի, թըղ հալալ:

Դուն հալալ մերիկ, դուն հալալ:

Քու տըռուկ ամագ ինձ հալալ:

— Ախ թըղ հալալ, որդի, թըղ հալալ:

Ախ դուն հալալ, հերիկ, դուն հալալ,

Գու Էրուկ հալաւ ինձ հալալ:

— Թըղ հալալ, որդի, թըղ հալալ:

Էկաւ, էկաւ իրկըւայ քամին,
Աղջիկ ժողվեց, լցեց գեամին,
Ես մեռնիմ քու զարիւր ջանին:

Մի՛ թնդա, շեմկիկ, մի՛ թնդա,
Թնդալուն ես իմ, մի՛ թնդա.
Մի՛ ցոլա, ասողիկ, մի՛ ցոլա,
Ցոլալուն ես իմ, մի՛ ցոլա:

Գովքն անելուց յետոյ՝ սկսում են տղջիկներն հինայ դնել, որով և վերջանում է այս գիշերուան արարողութիւնները:

Լուսադիմին կանայք իրար են խառնուած. «հրիսայի» պատ-
րաստութիւն են տեսնում. նախ քան պսակի երթալը աղջկայ
հայրը «հրիսայ» պիտի տայ: Հարիսան հայկական հին կերա-
կուրներից մէկն է. հարսանիքի և ննջեցելոց հացի սովորական
կերակուրը: Երեկոյեանից արդէն հարիսայի պղողը՝ (փոքրիկ կա-
րաս) դնում են թոնրի մէջ, մինչև առաւօտ հաղիւ հազ եփւում
է: Ահագին քանակութեամբ իւղ են գործ ածում հարիսայի հետ:
Հարսանիքաւորները նորից հրաւիրւում են. պատուաւորներին թա-
գաւորը ինքն է «գհոլ—զուռնով» մինչև աներոջ տունն առաջ-
նորդում: Հարիսայի շարուած կարասները դարդակւում են մի-
մեանց յետևից, բայց լուռ է հացկերոյթը, որովհետև գինի չ'կայ.
հարիսայի հետ գինի չ'են տալիս: Զաշից յետոյ քահանան օրհ-
նում է նշանը, հարսի և փեսայի շորերը և հիւրերը «իրես սիւ-
տըկուտին կըսին», այսինքն շնորհակալութիւն են յայտնում խնա-
միները միմեանց՝ արած ծախսերի համար:

Զաշից յետոյ պսակ երթալու են պատրաստւում. փեսան ի-
րենց տնից ազգականներով հարսի տունն է գնում՝ հարս հանե-
լու. ազգականները, տղայ, աղջիկ, միմեանց ձեռքից բռնած շար-

ւում են փողոցի երկարութեամբ. պարելով դնում, կանգնում են
հարսի տան առաջ: Փեսան իւր ազգաներով կանգնում է շեմքում.
Իսկ «ուստէն» քաւորից «գլուխ կապելէն» առնելուց յետոյ միայն
թոյլ է տալիս հարսին տեղից շարժել. «ուստէն» գլուխ կա-
պելէն ստանալուց յետոյ (ամենաշատը մի րուբլի) իւր կողմից մի-
զոյգ գուլթայ է ընծայում քաւորին:

Հարսի եղբայրներից մէկը «գօտին» ձեռքին բռնած, չի կա-
պում հարսի մէջքը, մինչև «ախըրզօտին» չ'է ստանում. միւս եղ-
բայրը նստում է սնդուկի վերայ, որի մէջն է «բաժինք»-ը. «ղու-
թու նստելէն» առնելուց յետոյ՝ ազգաները գոռում են «տարան»:
Սկսւում է քնաս բարովը, լացն ու կոծը. հարսը համբուրւում է
հօր ու մօր ձեռքերն ու ոտները, ծնողները օրհնում են. — Գէլ
իս, գառ դառնաս, Աստուած քու օտէն շատ խեր տայ, մէկ ձեռք
ի եղ եղնի, մէկ մեղք, շանք իրիկուն ցըւրիս, չ'պարապիս...»:

Շարժւում է թափօրը. հէնց որ հարսը ոտը շեմքից դուրս
է դնում, ազգաները գոռում են՝—

.. Երկաթ էռացնեմ,
Ծէր կեռացնեմ,
Գոստ ուրախցնեմ,
Գուշման պատուցնեմ:

Խնամիները շնորհակալութիւն են յայտնում հարսի ծնող-
ներին:

Նորից կազմւում է պարողների մի ահագին շարք և հար-
սանիքաւորները շարժւում են դէպ եկեղեցի. ժամհարը փակում
է դռները զոյգի առաջ, քաւորի ընծան է բաց անում դռները.
եկեղեցում կատարւում է խորհուրդը. քաւորիկինը պատրաստած
«նարօտ»-ները ձգում է մէկը հարսի և միւսը փեսայի պարանո-
ցը: Խորհուրդը կատարուելուց յետոյ նոյն կարգով փեսայի տունն
են գնում, բակում ազգաներից մէկը թրով թոցնում է մի հաւի
գլուխ, — «հաւ-թոնք» է կոչւում այդ արարողութիւնը: Փեսայի
մօտիկ ազգականներից մէկը մի աման միրգ ձեռքին՝ բռնով շարու-

նակ շարունակ է փեսայի և հարսի գլխի վերայից. ականատեսը իսկոյն յիշում է ժողովրդական հին վէպի տողերը.

«Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեան Արտաշիսի,
Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինկան»:

Հարսանիքաւորներից մէկը փեսայի մօրը դուրս է կանչում երգով.

Դուս արի, հայ, դուս արի,
Թագաւորի մէր, դուս արի: *)

Մայրը դուրս է գալիս չորս լաւաշ (լօշ, հաց) ձեռքին՝ պարելով դնում թագաւորի և հարսի առաջ. լաւաշները խաչաձև հարսի գլխին ձգելուց յետոյ՝ համբուրում է և տուն առաջնորդում: Հեմքի վերայ մի հողէ գաւաթ են դնում, փեսան մանկիս ոտով խփում, ջարդում է, իսկ աղաքները գոռում են՝

«Վոտրաւ քասէն,
Ապրաւ փեսէն»:

Հարսին երեք անգամ թոնրի շուրջը պտըտեցնելուց յետոյ, տանում են «փարդի էլեւ» առագաստը:

Թագաւորը հիւրերին հաւաքում է հարսանեաց ճաշ տալու, պատուաւորներին միայն ինքն է կանչում. երբ բոլոր հիւրերը հաւաքւում են, սկսւում է «ուսմուկ»-ը, այսպէս է կոչւում այն նուիրաբերութիւնը, որ գիւղացիք անում են փեսայի ծախքը թեթեւացնելու համար: Քաւորը տալիս է 10—15 ռուբլի, մօտ աղագականները 2—5, իսկ միւսները մի-մի ռուբլի, մինչև իսկ յետունական կոպէկ: «Սաճուկ»-ից յետոյ սկսւում է հացկերոյթը. շատ հազուադիւս է, որ հիւրերից հարբողներ չլինեն,—օղի, գինին անչափ են գործածում. գինու առատութիւնը հարսանքատիրոջ պարծանքն է:

Հացկերոյթը վերջանալուց յետոյ թագաւորը իւր աղաքներով

*) Տես «Քնար Մշեցուց և Վանեցուց»:

է գնում «զոքանչ»-ի տունը, ընծաներ տանելով զոքանչի, բենիների համար: Նոքա էլ ընթրիք են տալիս, բայց փեսան ոչինչ չի ուտում, խռովում է, զոքանչը հասկանում է փեսայի միտքը, բերում է «ակրաժաժելուն» մի «արեսալուղ» կամ «չուխայ». փեսայի ախորժակը բացւում է:

Ընթրելուց յետոյ փեսան իւրայիններով վերադառնում է հարսանքատուն՝ «Թագաւորի պար»-ը սկսելու, որով և վերջանում է այդ օրուայ գործը:

Միւս առաւօտ «Նաւախտ» է. թագաւորը քաւորին հիւր է գնում. քաւորի բակում երևում է ըմբշամարտը՝ «գուլաշին». աղաքներից մէկը կամ պէտք կոխ պրծնի կամ քաւորը ընծայով պիտի շահէ սիրտը: «Ուրց կտրելու» պատրաստութիւն են տեսնում փեսայի տանը. քահանան վերցնում է նարօտը, «Թագը վերցնում» է. քանդում են «ուրց»-ը և աղաքներից իւրաքանչիւրը մի-մի բան յիշատակ է վերցնում: Սկսւում է վերջին պարգեաբաշխութիւնը. «հարսնախօր» մի մի հրացան կամ չուխայ են ընծայում, որ սովորաբար իւր բրոջն է ընծայում, եթէ համապատասխան ընծայ չէ տուել փեսային. «հարսնաբրոջ», որ անբաժան է հարսից պսակ գնալու ժամից սկսած, նոյնպէս մի ընծայ են տալիս. իսկ աղաքներին գոհացնում են մի-մի «արաղչի»-ով: Այսպէս ամենքին գոհացնելուց յետոյ՝ վերջին հացկերոյթին են նստում, որին միայն աղաքները և ամենամօտ աղագականներն են ներկայ լինում, հարսանիքը այս ընտանեկան ընթրիքով է վերջանում:

Ծննդկանի մասին շատ սնոտիապաշտութիւններ կան ուշադրութեան արժանի. դժուար ծննդաբերութիւնը «չարոց»-ով են բացատրում: Պառաւները հաւատում են, թէ չարը գալիս «տղացկան»-ի փորն է մանում, լեարդերը իւր ձագերին կերակուր տանելու: Պառաւներից մէկը իբրև իրողութիւն հետևեալ առասպելներն էր պատմում. — Մէկ մարդ ծամրորդ կ'էղնի. կիզայ մէկ պլպլած խան կ'մնայ, օր լուսուն էրթայ: Գիշեր կ'մնայ, օր դրմֆ

գլխով զհողի ձէն կիզայ, աչքեր կ'բանայ, օր զհող կ'զարկին
կ'խաղան, հմալ զարտըրուորած ըդոնց օղուշաղ: Իդա ախքատ
լէ պապիլոս կ'քաշայ, կ'տանայ մէկ ջուբին կրակ կոշայ վըէն, կ'է-
րիցայ: Վտեսնայ՝ օր չարերու էրեխէք կիլան. ըդոնց մէր կ'ըսայ.
«մի լէք, ես էրթամ փլան մարդու հարս տղայ կ'բերայ, ընդոր
ջեգըներ բերիմ, կերէք»:

Էդ մարդ կ'իմնայ, կ'էլնի լուսուն շուտ կիզայ էդ տուն, կ'ը-
տենայ մէկ «տղացկան» կայ: Վ'ըսին — գնա՛, գնա՛: Զ'երթայ, կ'պառկի
թունդրան շուրթ:

Սահմանք կայ, տղէն օր կ'բերայ տղացկան, հաց ու սոխ կըդ-
դնին բերան. թշնամին էդ վախտ կ'էլնի մաղի նման, մանի մըչ էն
բրդըջին, ախքատ ղէն բրդուջ կ'առնի, կ'դնի մըչ ուր հաբնին,
հեղ ըմ լէ ուրիշ բրդուջ կ'իտան (ընդոր փնաս չկայ): Մէկէլ
տեսնան, օր հաբան կ'ուռի հաբան կ'պատուի (թշնամին մըչ էդ
հաբնին էր): Տղացկան կ'աղատի:

Ծննդկանին այդ վտանգից աղատելու համար զանազան հը-
նարներ են գործ դնում պառաւները: Ծննդկանի փէշերի վերայ
գարի են լցնում, սպիտակ ձի բերում, որ գարին տեսնի, խրխըն-
ջայ, չարերը հեռանան: Հրացան են արձակում «թունդրան ալ-
նից», որ չարերը դուրս փախչին (թոնրի ալ այն անցքն է, որով
քամու հոսանք է առաջանում և թոնիրը՝ վառում է. տան մէջ թոնրի
ալը չարերի բնակարան է համարում): Ծննդկանի գլխի տակ
«խամայ»-են դնում, թրով գլխի վերայ օդում հարուածներ են տա-
լիս և վազում առուի ջրի երեսին խփում, որով հետեւ չարերը ջրի
մէջ են կենում. կամ երբ լեարդերը հանում են, տանում են ա-
ռուն մաքրելու: Պարանով ծննդկանի անկողնի չորս բոլորը պա-
տում են, որպէս զի չարերը տեղ չ'ունենան մօտենալու: Ծննդ-
կանի ախանջների ներս գնալը նշան է, թէ չարը քաշում է լեար-
դը, ուստի իրանք էլ ախանջներից են քաշում արգելելու համար,
չատ անգամ վերաւորելով ծննդկանի ախանջները: Ծննդկանի ա-
նունը չեն տալիս, այլ Աստուածածնի — Մայրամ, մը՝ վախենայ —

կրկնում են շարունակ, որպէս զի չարերը Աստուածածնի անունը
լսելով՝ չհամարձակուին մօտենալ: Աստուծոյ անունն են տալիս,
աղօթք են անում, որոնցից մի քանիսը դնում ենք այստեղ:

Տուն մի կէր էրկաթ էր,

Պատեր յըմէն պողպատ էր.

Սըփգուն ի քուն էր,

Սըփ Վարապետ արտուն էր:

Թափի հացի հոտ էկաւ,

Էլէք տեսէք ո՞րն էկաւ:

Մէկ Յիսուս, մէկ Քրիստոս,

Մէկ ընձանեց Աստուարածին:

Էլաւ դարով, շըջաւ ձորով:

— Մեր Տէր, դո՞ր կերթաս օրով ջորով:

— Կերթամ դուռն ի հիւընդին,

Ջնջիլ բերիմ, բոլոր պատիմ,

Զանգալ թալիմ, վերե բարձիմ,

Զգողայ սիրտն ի փորին:

Էկաւ, էկաւ բոզ ձիաւոր,

Իրեք կանանչ կապաւոր.

Մէկ Յիսուս, մէկ Քրիստոս,

Մէկ սև անտարոց Աստուարածին:

«Մեր Տէր, դո՞ր կերթաս օրով ջորով»:

— Բալնիս թալիմ բուրի բարձին,

Զգողայ սիրտն ի փորին:

Խօսելով ծննդկանի մասին եղած անտիապաշտութիւնների
մասին, շոշափեցինք նաև «ոգիների» գոյութեան հարցը. որպէս
զի միութիւն լինի, կցում ենք և այն մի բանի հատուկտիր հա-
ւատալիքները, որոնք անշուշտ հեթանոսական կրօնի հետքեր են:
Աբարանցի կանայք գիշերը բակը ջուր չեն թափում, որով-

հետեւ ջուրը կարող է թափուել չարիքի սեղանի վերայ և նորա վրէժ կը հանեն «սեւ վարդոցով» հարուածելով: Պառաւաններից մէկը հետեւեալ դէպքն էր պատմում այդ մասին.

— Զհէլ ժամանակ ջուր տարայ, թափեցի դուս. քիռեր էր ընդոնց սեղինն, զարկին գլխուս. թուխթ էրեցին, սաղցուցին:

«Զարերը ջրի արանք կպտտին, ասում էր նոյն պառաւը, օր մէկ մարդ ընցնի գիշեր վախտ, անուն Հօր և Որդւոյ չ'ենի, կ'ըզարկին սեւ վարդոցով»:

Հետաքրքիր է մէկ ուրիշ ոգու գոյութիւնը ժողովրդի երեւակայութեան մէջ, որին «ըրովլաթ» անունն են տալիս: Գովլաթն է տան յաջողութեան, հարստութեան պատճառը, ուստի և ամեն կերպ աշխատում են չ'վերաւորել նորան: Օր մուղաթ էն տան չ'կենան, մէկ խօսք չ'էղնին, մեծի խօսք չ'ըսին, խունկ չ'ծխին, թամուզ չ'պահին տուն, ճրագ չուտ չ'կպուն, կ'երթայ դովլաթ:

Պառաւ նանին իւր կեանքից մի դէպք պատմեց իւր ասածը հաստատելու համար. — Գացի թաւէն տաւար կտելու, տեսայ մէկ սիւտակ շորով նստուկ էր յօդէն, ընձի կ'ըսէր. «էլի տիս, տաւար թամամ էկած ա»:

Ես լէ ըսեցի. — Դու ի՞նչ իս, դո՛ւ գնա տես տաւար թամամ ա (ես գիցայ իմ մարդն է):

Մտաւ թաւէն, նստաւ գըմշու մսուր. վախեցայ, դուս էկայ. նոր ետնայ ըսին թէ՝ — դովլաթ ա, մը վախինայ:

Այժմ անցնենք սովորութիւններին, որքան յաջողեցաւ մեզ ծանօթանալ:

Ծննդեան և Զատկին Աբարանցի երեխաները «ալէլուիա» են ման գալիս, երգիկից մի գուլբայ են կախ տալիս և երկար ոտանաւոր են ասում, որի վերջին տողերը միայն յաջողեցաւ մեզ գրի առնել:

Զեր տղի անուն ի՞նչ ա: —

(Աւետիս) — Հեծի կապուտ քուռակ,
Մէջքն ա զարկի պողպատ ուրագ.
Քուլնգներ թողի բուրակ բուրակ,
Սըփ կարապետ տայ ուր մուրագ:
«Տօնին» (այսպէս են կոչում Աբարանցիք ծննդեան տօնը) միրգ և զատկին կարմիր ձու են դնում գուլբայի մէջ և երեխայքը վեր քաշում:

Նոյն սովորութիւնը կայ նաև Մոկաց մէջ. Մոկացիք երգում են մի ոտանաւոր *). վերջին տան համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, թէ տարբեր պէտք է լինին բովանդակութեամբ Մոկաց երգը և Աբարանցոց ոտանաւորը: Ճրագալուցի երեկոյեան Աբարանցիք ձաւարից մի ճաշ են պատրաստում, լոբի և սիսեռ լցնելով ճաշի վերայ. այդ ճաշը «Մայրամայ ճաշ» է կոչւում:

Սուրբ Սարգիսն ու Գէորգը Հայոց ժողովրդական սրբերն են, ուստի և դոցա անունով շատ արարողութիւններ և երգեր կան: Գայլի բերանը «Ս. Սարգսի ձիու ձարով» է կապուում. նորա անունով է կոչւում առաջաւորաց պատեր: Աբարանցիք ծով են պահում այդ շաբաթ, որպէս զի Ս. Սարգիսը իրենց «մուրազը» կատարէ: Այդ շաբաթն են պատրաստում նաև «փոխինդը», որ ընդհանուր Հայոց մէջ տարածուած սովորութիւն է: Յորենը բովում են, աղանձ են շինում, ապա աղալուց յետոյ «մաթ»-ով շաղախում դնում են տաշտի մէջ մառանում, «օր Ս. Սարգիս ջըհուգի ախչիկ թարբին իգայ, ձիու նալով կոխի»: Պառաւ «Զօջոն» փոխինդը մառանում դնելիս աղօթում է. «Մեռնիմ քի, ասենահաս բող ձիաւոր Սըփ Սարգիս, դու իգաս քու ձիու օտ զարկիս մէջ»: Պայտի հետքը յաջողութեան նշան է, ուստի դեռահաս պատանիներն ու աղջիկները դորանով փորձում են իրենց զուգակից ընտրելու բաղդը:

*) «Ցնծացէր, ուրախացէր, ալէլուիա». տես նաև «Քնար Վանեցոյ և Մշեցոյ»:

Տէրընդէզը կրակապաշտութեան հետ կապ ունեցող մի սովորութիւն է, մեր պապերի դէպի կրակն ունեցած յարգանքը դեռ ևս բոլորովին չէ անհետացել. «տէրնդէզի» ծխի ուղղութեամբ գուշակում են տարուայ բերքի առատութիւնը, ծուխը դէպի որ կողմըն որ թեքուեցաւ, այն երկիրներում էլ առատ կ'ըլինի բերքը: Ամեն մի Աբարանցի պարտաւորութիւն է համարում եկեղեցու առաջ վառած տէրնդէզից կրակ տանել և իւր տան կտրի վերան նոր տէրնդէզ վառել: Այդ երեկոյ ճրագները տէրնդէզի կրակով պիտի վառեն անպատճառ, խանձում են ճակատի մազերը, խոնջանները. տէրնդէզի կրակից ցրւում են գոմում, որպէս զի անասունները «ցաւ ու չոռից» աղատ մնան: Այդ երեկոյ էլ «փոխինդ» են պատրաստում և նորահարսներին «դհուլ-զուռնով» կը տուրներն են հանում, հրացան են ձգում:

Տէրնդէզի մասին առանձին ասացուած կայ, որով հասկացնում են, թէ ձմեռը անցնելու վրայ է, երկիւղ չունին այլ ևս խոտի պակասութեան համար.

«Տէրնդէզ,

Դարման կէս,

Առնիմ չուան,

Վազնիմ թըխ դէզ:

Մեծ պասի երկուշաբթի օրը Աբարանցու տունը մեծ փոփոխութեան է ենթարկւում. ամենայն ինչ մաքրւում է. առաստաղի գերանները զարգարում են զանազան ձևերով՝ ալիւրով նախշում են գերանները, ի նշան պասի գալստեան:

«Ջոջոյի» հրամանով փոքրիկները բարձրանում են, նստում տանիքի վերայ, երգիկի մօտ, և երկու քար երկանքի նման իրաք շփելով՝ հարցնում են. «Աղամ, աղամ, ի՞նչ աղամ»: Տանտիկինը պատասխանում է. «մուկն աղա»: Նորից հարցնում են երեխաները. «Աղամ, աղամ, ի՞նչ աղամ»:

— Կատուն աղա, կիտուն աղա... և այլն:

Այսպիսով մէկ-մէկ աղալ է տալիս բոլոր վնասակար միջատ-

ներն ու կենդանիները, հաւատալով՝ որ դորանով կ'ազատուեն ապագայ չարիքներից:

Այդ օրը Աբարանցի կինը հաց չի թխում իւր ամենօրեայ սովորութեան հակառակ. իդէպ է այստեղ յիշել, որ բացի այս օրուանից, տարուայ մէջ միայն ծննդեան և զատիկի կիւրակի օրը հաց չի թխում, մնացած ժամանակ՝ օրը թխում, օրը ուտում են: Մեծ պասի երկուշաբթի օրուայ համար բաղարջ հաց են պատրաստում, որ «խուզլի» բաղարջ է կոչւում: Իսկ կերակրի տեղ «հատիկ» (խաշած ցորեն) են պատրաստում, որից բաժին են հանում և մկներին. «իդա լէ մկներու բաժին» ասելով ցրւում են տան անկիւնները: Բաղարջ հացի և հատիկի համար այսպիսի ասացուած կայ.

Խուզլի հաց ու հատիկ,

Բարով իդայ մեր զատիկ:

Տանտիկինները երգիկից պարան են կախում և կշռւում են. ծանր տանտիկնոջ իւղը շատ կ'ըլինի:

Այդ օրն են երգիկից կախում «Ուրուջ Բէգը» կամ «Ակլատիդ»-ը. «Մէկ սոխ կ'վերցուն, սոխի բոլոր բլբլները կ'շարին, եօթ բլբուկ, իրեք սիւտակ՝ չորս լէ սև (էդ իրեք ան նշանակով կը զարկին. չանք էն իրեք շաբաթ էրթայ, գետին կ'սենայ), փէտ մի լէ կ'զարկին սոխի օրթալըն, թել կ'կապին էն փէտից, կ'կախին էրգիկի «բնակ»-ից: Կնկտիք ուրանց ճժերուն կըսին. — Պաս կերեր իս, Ուրուջ Բէկ վերեւանց, քար լցի ջէբ, կ'զարկայ:

Ծուխն օր կիտայ՝ Ուրուջ Բէգ կ'զըւնայ, ճժեր գինան թէ՛ ուղորդ օր կ'զարկայ, էլ պաս չըն իշխնայ ուտի: Ամեն կիրակի մէկ բլբուկ կ'թալին թունդրան մէջ:

Երկուշաբթի օրուայ համար մի այսպիսի մնասալ (առաճ) կայ Աբարանցոց մէջ. պառաւ մայրը երկուշաբթի օրը ձու է խաշում իւր որդոց համար: Որդիքը յիշեցնում են թէ պասը նոր են բռնել:

Մայրը պատասխանում է.

«Լաօ, Բնչ մնաց,—

Մնաց հինգ օրիկ,

Վեց շաբթիկ,

Ծառ-զարդար,

Զրդմա գատիկ:

Առաջին չորեքշաբթի օրը մի կերակուր են պատրաստում՝ բոլոր աներում, որ «Օձու թթու» է կոչում:

«Միջինը»-ին էլ առանձին սովորութիւններ ունին Աբա-րանցիք: Զորեքշաբթի մի մեծ հաց են պատրաստում, որ «միջինը» է կոչում օրուայ անունով, մէջը մատանի, կամ մի այլ բան են դնում: Հինգշաբթի երեկոյեան ժամերգութիւնից յետոյ ժողովում են տան բոլոր անդամները. ընտանիքի հայրը «միջինը»-ը կտրատում է տան անդամների թուի համեմատ, երբեմն էլ մի կամ երկու կտոր աւելի անելով սիրելի գովշի կամ եզան անունով: Կտորները բա-ժանում են, որի բաժնի մէջ դուրս եկաւ մատանին, նշանակում է տարուայ յաջողութիւնը նորա բաղդից է կախուած: Երեխա-ները իրենց բաժինն ստանալուց յետոյ՝ սկսում են աղօթք անել, քառասուն անգամ քառասուն ծունր են դնում հետեւեալ խօս-քերը կրկնելով՝

Աստուած, դուն էն օղորմանով օղորմանաս.

Քառսուն մանուկն ի լէչկին.

Տաս էն թաս, տաս էն պսակ,

Օր տըւեցիր բաղնապանին:

Փոքրների համար այդ օրը «խարզան» են թխում. աղջիկ-ներին համար «բէրի պղիկ», կանանց՝ ծըծում, որ առատ կաթ, իւշ լինի: Խմորից գնդեր են պատրաստում, մէջը «կոնամբ» լցնում և դրսից մէկին ցորեն՝ միւսին աճար, միւսին գարի կպցնում. որպէս զի նոյնքան հոր բերք ունենան ամեն տեսակից,—այդ գնդերին «հոր» են ասում:

Ծաղկազարդին՝ «կիրակի լուսուն կերթան ժամ պաշտում. խուրձ մի ուռ դրուկ ա ժամու սեղան, կ'օրհնեն ու ժամէն է-լան, ժամու դուս կ'ցըւրին: Ամէկ ուրին կ'տանի. կ'տանին դարկին ծըծման, օր եղ շատ էղնի, մատնիկ կ'էնին (աղջիկները) իցկին մատներ ուրանց, կ'զարկին գառներուն, օխչին, օր ցաւ փախնի:

Մանգր երեխէք ծառզըրդին կ'երթան բարեկամներս աներ, հաւկիթ կ'ժողվին սւ կ'ըսին:

Կարկաչայ դարին աչայ,

Սեւ էզան սեւ սամեթեռ,

Կարմիր էզան օղն ու կոճակ.

Կիտաք իմ կարկաչէն՝ տըւէք,

Թէ չէ՝ կ'երթամ Պոլադ իրիցուն կըսիմ,

Գայ թոգայ ձըր էղի պղիկ:

Աւագ հինգշաբթի օրը Աբարանցի երկրագործը իւր «խար-զան, սամի, սամեթել լէ հետ» տանում դնում է եկեղեցւոյ դըր-քակալի առաջ, որպէս զի օրհնուին իւր գործիքները: Այս սո-վորութիւնը վերանալու վրայ է:

Մեծ պասի վերջին շաբաթուայ ծանրութիւնը ցոյց տալու համար, ժողովուրդը հիւսել է այս երկտողը.

Քարքաշան, քարքաշան,

Ճժեր հալան ու մաշան:

Իսկ երկար ժամերգութիւնների վերջանալու համար ասում է.

Քրիստոս յարաւ,

Ժամեր տարաւ:

Համըարձման գիշեր Աէյլի Մաջում կիգան օղջում կ'առ-նին, էն վախա քար ու թուփ, ծաղկունք բիրադի օղջում կ'առ-նին, կէշին լեզու: «Էն վախա որն օր տեսնի, ինչ օր խնդրայ, կ'կատարի»:

Կնկտիք, մարդիք ուրանց կ'թալին մըչ ջըուն, լողկընան, օր

ցաւ էլնի ջանէ ուրանց: Օր լուսցաւ, կ'ըբերեն կանանչ կ'թալին մըջ ջրուն, կ'տաքցուն, ձժեր կ'լողկըցուն:

Ձորեքշաբթի օր ախչիկներ կ'երթան ծաղիկ կ'քաղեն, կապուտ ծաղիկ, ախբրանց, շուշան կ'քաղին, կ'չքին «վիճակ», կ'ըզարկին պուլուկի մի բերան, կ'ըբերին, կիտան տէրտոներ օրշնին, տէրտոններին հաւկիթ կիտան: Ատանին եօթ ախպրէն, ամէկ ախպրէն եօթ ճանգ ջուր կըլնան, եօթ քար լէ կ'թալին մէջ, ամէկ ախպրէն մէկ քար. ու դնին դուռ, աստղեր: Լուսուն կ'էլնին զարտըրուորին, եղ կ'ժողվին, հառախ կ'ժողվին, կտանին կ'էնին ուրանց կերակուլ, կուտին:

Այսօր բոլոր տներում «կամնով»՝ կամով ու բրնձով ճաշ են ուտում, իսկ աղջիկներն ու հարսները հաւաքուում են միասին և «ջան գիւլում» ասում:

Ջան գիւլում ջան, ջան,

Ջան ծաղիկ ջան, ջան:

Ջանջոխանի դռանը,—

Ջան գիւլում ջան, ջան,

Խամուր կուռքի կռանը,—

Ջան ծաղիկ ջան, ջան:

Փէտէ փէտէ մարդիքը...

Էրկըթէ կնանիքը...

Փունջ մանիշակ հարսըներ...

Խոշխոշ էղան ախչիկներ...

Ախչի դու խի՞ ես լալում...

Իրեսդ սրտուռ գալում...

Դալու բաբէն ամպեր ա...

Ախպեր ուր ձին թամբեր ա...

Էլի մէյգան խաղեր ա...

Անձրեն էկի՝ թրջեր ա...

Անձրեն էկի՝ թրջեր ա...

Արեն զարկե՛ չորցեր ա...

Արե զարկե՛ չորցեր ա...

Քեաֆուր վարդից բացուեր ա...

Դուռ բաց մե՛ բարի մարդ ինք...

Մի թաս լանգուի վարդ ինք...

Իմ ախպերը սարում ա...

Շուրիկ չուխի ծալում ա...

Ախպեր, շուրիկ ածա...

Քու քուր Լուայ քարին ա...

Խուշը վերևով ընցաւ...

Սինին խնձորով լցուաւ...

Ըմի ախպեր տուն դարձաւ...

Ախպերս վերևով ընցաւ...

Խաբար էկաւ՝ նաչաղ ա...

Մարալ էզը մատաղ ա...

Ջաղացի աչի կուռը...

Այնձայ միջի գիւլը...

Վայ իմ մէկիկ ախպորը...

Քաշած ա մէջքի թուրը...

Թագաւորիս դատ կ'էնէք...

Իմ ախպեր ըզատ կ'էնէք...

Էկաւ աշունի վաղգէն...

Կտրաւ տամբուդի փարդէն...

Աշըղ չէր, աշըղ դարձար...

Թուխ քանդուլ Գէվոյի դարդէն...

Ամպեր ա ամպի նման...

Շաքարի զանդի նման...

Տեխ իմ քցե՛ փոնթ կիգայ...

Բարձի տկից հոտ կիգայ...

Մեռնիմ քու քանդուխերուն...

Միջէն խնդան հոտ կիգայ...

Բարձ մի ունիմ՝ գրուկ ա...

Ախպեր վրէն քնուկ ա...

Արեն էլաւ, հոփէ ընկաւ...

Մարալ էլաւ, ծոփէ ընկաւ...

Ախչի, քու էտեն իշկա...

Քու արաղու մոփէ ընկաւ...

Ծաղկավանքը ծաղկեր ա...

Ծամեր գլխիդ թաղկեր ա...

Իմ մէր ընձի ոնց պահեց...

Ծալուկ գիւլբանդի նման...

Ծաղկըքքու ձորէն ինք...

Մեծ բաղի խնձորէն ինք...

Ծաղկըքքու ուխտ եմ էրի...

Շէկ ծամեր ջուխտ եմ էրի...

Այ տղայ խօսալ չուգայ...

Քե համար թուղթ եմ էրի...

Տաշալ դրեր իմ լուացք...

Սապոնդ էր ոսկէջրած...

Ինչ էնե քու հէր ու մէր...

Քու ճակտի գիրն էր գրած...

ՏՂԱՅ ԽԱՂԱՑՆԵԼՈՒ ԵՐԳ

Թռէ, թռէ, թռցընեմ,

Սև հաւու միս կերցընեմ,

Արաղ, գինի խմցընեմ,

Կարմիր շորեր հագցընեմ:

Արև դու, արև քու հէր,

Արևու ճոթն ա քու մէր,

Օսկի բառն ա քու քեռին,

Կաթի մրջան քեռնկին:

Կճատ մեղուն, հա՛ կճատ մեղուն,

Կճատ թևեր վի վերու,

Սարէ սարն թռնելու,

Անթառան ծաղիկ բերելու,

Թառ քարբբուն յողորկելու.

Դու թառ, քարաբ թառ,

Մեռնիմ բըղի, քու քարբբուն.

Կնքեր ա՛ տուն ա բերի,

Զ'թողեր ա կատուն ուտի:

Մեռնիմ, մեռնիմ մեռնելով,

Քեռին էկաւ բեռներով,

Բեռներ լիք բարուբար,

Բեռան վրէն սար ու բար:

Ես քե կուրբան, ես քե շուն,

Ի՛նչ իս բարձի քու իշուն:

— Խունգն ու հինէն աբրշում:

— Խունգ դո՛ր կ'տանիս — Պառլընբրուն,

Աբրշում հարսներուն,

Հինէն աղաբ ախչիկներուն:

Սրտիդ մեռնիմ, սէհրով ա,
Աչքերուդ մեռնիմ, լուսով ա,
Էրտիդ մեռնիմ, ջոհրով ա,
Գլխուդ մեռնիմ, խելքով ա:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳ.

Ամառները, երբ մանուկները լողանում են և ամպամած է
լինում, իբրև աղբրս հետևեալ տողերն են ասում արեգակին.

Արև, արև, էլի դուս,
Թուր ու թվանք թալիմ թևս,
Թափտայ շապիկ վըր թևերուս,
Օսկի արքան հանիմ դուս:

Շուտ լողացողները դուրս են գալիս, երկու քար իրար են
խփում, ձգում ջրի մէջ՝ ընկերներին բարկացնելու համար այս տո-
ղերն ասելով.

Կրօ-կրօ ձէն էրա,
Վարդըլորի ձու էրա.
Քեռնկինդ առայ:

Միմեանցից բաժանուելիս այս տողերն են ասում.

Ամէկ ուր տուն,
Լազլագ ուր բուն,
Խաչ գաւազան իմ քեռու տուն,
Մուկն ու կատուն ժախմրի տուն:

ՊԱՌԱՒԻ ԱՂՕԹՔ

Սըփ կուս Աստուրածին,
Իջաւ նեղ տապանին,
Չարկեց կեռ գաւազանին.
Հալալոց, թալալոց *)

*) Այս տողը միանգամայն անհասկանալի է:

Վապն ի դռն սըփ Սեփանոս,
Վապիս գող գիշերին.
Ցերեկ'այ հարամին,
Չուր լուս բաց'ւի ֆրիստոսին:

Լուսացաւ, լուսն ի բարին,
Հաւատով Տէր կենդանին,
Երկինքը ծով ծիրանին *),
Սըփ կուս Մայրամ նստաւ սըփ սեղանին,
Աստուածաբան ուր բերանին:
Օղջուն, Մայրամ, դու կուս իս,
Հոգւով մարմնով դու լուս իս,
Լուսեղէն կամար իս կապի,
Հոգիս քեզ համար իս պահի,
Էրթամ, գործիմ քու բարուտեն.
Հոգիս տանիս արքաուտեն:

Օղջուն, Մայրամ, մայր Աստրծու,
Կուս գթած առ բարեխօս,
Այժմուն ժամուս, մահուն, մեռելոցին, ամէն:

Էրնէկ էրնէկ էն տարին,
Օր շեքեցին Էրուսաղէմ,
Օր թմեցին Էրուսաղէմ,
Մտան տուն Մոսէսին,
Հագան սուրջալ ֆրիստոսին,
Գացին մէրին, կտրին ծառ խնգենին,
Բերին, քաշին սըփ սեղանին:
Մըր Տէր բանձրու գնաց Էրուսաղէմ.
Շատ էրէց կէր ժամուն,

*) Ժողովրդական բանաստեղծութեան հին նշմարներից մէկն է, «երկնէր երկին և ծիրանի ծով», երգում էին Խորենացու ժամա-
նակ և ո՞վ գիտէ՝ ո՞րքան էլ նորանից առաջ:

Էպիսկոպոս պատարագին,
Ճգնաւորներ կ'աղաղակին,
Մըր Տէր էլաւ ամբ խաղաղած,
Քրիստոսի գանձն էրեաց.
Հրամեցաւ ուր լուս բերնով.
Խուր իմ խրըշտըկով,
Օտաւան առաքելոց...

Աչ ու մաչ Քրիստոսին,
Գաւազան Մոսէսին,
Քսան ու չորս տուն Ներսէսին.
Սըփ առաքելոց աղօթք,
Պահան հրեշտակ,
Պահապան էղնիս իմ հոգուն, իմ ջանին:

Գ Ո Ւ Թ Ա Ն Ի Ե Ր Գ

Յառաւել ա մեր գութանին, ձեր գութանին,
Շէկիկ բուղէն կոտրեց սամին,
Վըր Պօղոսին, վըր Պետրոսին,
Վըր հէրընէկ Յովանէսին,
Կարմիր գլոխ հորէվորին,
Մուկն ի բերան մկանւորին,
Փոշին գլխուն փոշեւորին,
Խնձոր գօտին խնձորւորին,
Խարզան ձեռին խարզանւորին,
Ուժով ախչիկ ուժուորին
... ու քերիչ մըրդըրւորին,
... պանիր աժուորին,
Սերն ու մածուն մանջըկլին:

Հայկական գութանները շատ մեծ ու ծանր են. ուստի և մի

քանի զոյգ են լծում տեղից շարժելու համար, իւրաքանչիւր զոյգը իւր անունն ունի, Հորեւոր, Մկնաուն, Փոշեւուն, Խարջնաուն, Խնձորտուն կամ Քնձորտուն, Ուժտուն, Մուրդաւտուն, Համու:

Աւելորդ չենք համարում կցել և գութանի միւս մասերը մանրամասնութեամբ. ծկապ, լուծ, սամիք, սամնթեռ, փոկ, քնադայ (շղթայ), ճամբարակ, ծեւիչ, խոփ, գործեւոր, արմընդայ, փամպալ, լուէք, բարծ, դողեր, ակներ, սոնի, խարզան, մանջըր, թուր, տախտակ, կաքաւ, մանջախպէր, մանջ, առատամ:

Զ Ո Ւ Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Ք

Օրհնեսցի սեղանս,
Բոլորի քերեղանս,
Չարչի խորախան,
Թաքարլուայ Էզոխան:

Էլայ, գացի,
Գհոլ թեւէս կախ էր,
Հարս կիսրոջից դախ էր,
Աստուած օրհնէր, շէն պահէր:

Էլայ, գացի բաղնիս,
Ռէս Սարգիս կայնուկ էր տանիս,
Ըսեցի. — Ռէս Սարգիս,
Տեխ ըմ տաս իմ զուգարիս:
Ըսեց. — Գնա ձիթխաց տաք ա քընց բաղնիս:
Գացի բաղնիս, տեսայ քառսուն ծակ ունէր՝ թըղ զերդիս.
Չնկըրակով զարկին վըր վզիս,
Օտներս էղաւ աղլատիզ:

ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

Էն ի՞նչ էր, քանի սաղ էր,
Ինք իրեն ման կիգէր,
Օր կ'մեռնէր, մարդու գլխու վրէն:—
— Գառան մորթին:

—
Մէջի մէկ դար մ'ունէնք,
Դարի գլու մէկ գոլ կայ,
Գոլի մէջ մէկ օձ կայ,
Օձի բերան մէկ վարդ կայ:—
— Ճրագ:

—
Եղ մ'ունիմ անգին,
Խօսք ու խաբար գագթին,
Ջուր հոգին, սիւտակ մարմին:—
— Ջաղաց:

—
Քարէ գոմ,
Տրծիկուն իծան:—
— Աղանձ:

—
Ձորս օտ վըր հողին,
Էրկուս վըր ձողին:—
— Ձի:

—
Լու մի թռաւ լուս կարպետից,
Ջրվտիկ տըւեց դիւանխանէն,
Սուն մի կոտրեց Հնդստանէն:—
— Կէծակ:

—
Մէկ թուի կտաւ
Էրգսից կախ:—
— Շողք:

Էրկուս բորոն
Մէկ դարից կախ:—
— Կնոջ ծծեր:

—
Էրկէն արտ, կարճ գարի,
Տմբլիկ դու գնա, արի:—
— Մկուկ (կտաւագործի):

—
Էն դիէն դար,
Էս դիէն դար,
Մէջն անդադար:—
— Առու:

ԱՆԷԾՔ Լ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Ժուռ ու մուռ մեռնիս:
Թամբդ ի դարդըղուի:
Հաց էղնի պողպատ, աղեքդ ի ցօղ:
Շատ դատիս, քիչ ուտիս, էն քից լէ մահրում նստիս:
Ինչ դատիս՝ բարձի տակ ուտիս:
Քու կանանչ կարիճ մուրաղին չ'հասնիս:
Քու կանանչ կարմիր չ'կապինք:
Քու կանանչ արևուդ մահրում նստիս:
Հող տամ արևուդ ի վրէն:
Քու արևը մեռնի:
Գրող գնիմ վըր արևուդ ի:
Գրողս բե տանի:
Վարամ դնիմ բու գլխուն:
Վարամ թալիմ:
Վարամ առնիմ բերնէդ ի:
Կերցաւ ընդնի բու ջան:
Քու ջանի բալէն ընդնիս:

Խեր չ'տեսնիս քու ջանէն:
Ատողիս, ակռէքդ ի թալիս, միսդ ի ուտիս:
Քու աչք քու մուրազ մնայ:
Ինչ օր խնդիրք դրեր իս սրտիդ, Աստուած չ'կատարայ:
Բաղդ տնկիս, բարիկ չ'ուտիս:
Յորեն ցանիս, տատաշկ բուսի առէչդ ի:
Արնոտ շորերդ ի տուն գայ:
Արիմ պատանքդ ի:
Նաշդ ի էլնի:
Թագայ մեռել էղնիս, բարձու հիւանդ:
Ծամերդ ի կտրիմ:
Մէկ սօլով եօթ տուն մանիս, եօթ տնից լէ մահրում նստիս:
Աղամէն աղ առնիս,
Տաք տաք ցաւ առնիս:
Օրհնիմ, օրհնիմ օղաճկիս,
Օտնէ գլուս պղոճկիս,
Էլնես հաւէն, պաղիս թաւէն,
Չպրծնիս մանդր ու պետ ցաւէն:

Աստուած բախշա քու արև:
Թաժսյ նուբար քու տղի արև:
Եօթն օրդով սեղան նստիս:
Դոր էրթաս՝ կանանչ բուսի առէչդ ի:
Քու կանանչ արև ծաղկի:
Աստուած քու ձիան օտ բարի չ'ղարկայ:
Անդատել հաց ուտիս:
Քիչ դատիս, շատ ուտիս:
Տունդ շէն մնայ:

Հ Է Ք Ի Ա Թ Ն Ե Ր

ԱՐԵՒԵԼՈՑ ԹԱԳԱՌՈՐԻ ՏՂԵՆ

Մէկ թագաւոր կ'էղնի. մէկ տղայ կ'էղնի թագաւորին, անուն
լէ Փահրատ: Վազիրին լէ մէկ տղայ կ'էղնի, անուն Փահրամազ:
Թագաւորի տղէն ու վազրի տղէն ախպեր կ'էղնին:

Փահրատն ու Փահրամազ ամէկ ձի մի սարքեցին ու գացին
ավելուշ էնելու. ավելուշից ետ դարձան, էկան, տեսան, օր մէկ
պառաւ կուժ թւեր էր ու ջրից կիգէր:

Փահրատն ըսեց. — Փահրամազ, ես պզի զարկիմ իմ նետ ու
անեղ կժի կանթով ընցում:

Նետ ու անեղ զարկեց, առաւ կժին ու կոտրեց կուժ:

Ու պառաւ դարձաւ ըսեց. ըսեց. — Թագաւորի տղայ, քրդի
չըմ խըմիշի անիծի, դու մէկ ու ճար իս, ԳԼ Թագաւորի ախշիկ
կայ, ընդոր սէր քու սրտի մէջն էղնի:

Տղէն, էդ որ ըսեց, ինչ օր կրակ մի ընկնի ուր սրտի մէջ:

Գնաց ուր տուն, իջաւ ձիուց ու մտաւ ուր տեղաշորի մէջ
ու քնաւ:

Լուսուն Փահրամազն էկաւ ու տեսաւ, օր ուր ախպեր ընկ-
նաւորեր էր. փրփուր տուեր էր բերնի վրէն. գնաց թագաւորին
յայտնեց:

Թագաւորն ուր կնիկ էկան, տեսան, օր տղէն բէյուշ էղեր
է. թագաւորն ուր կնիկ առան լալ:

Գացին շահրաղայ մարդիկ առան, էկան, ու հարցուցին թէ՝
— Յո՞րի էղմալ էղիր մեր տղէն:

Ըսեցին թէ՝ — Թագաւոր, մենք չընք գինայ:

Ըսեց. — Գացէք բաղքի ֆլան քոշէն պառաւ մի կայ, անուն
Պօնա-Խաս ի, գացէք ընդոր բերէք:

Գացին Սօնա-Խասին առան, էկան:

Ու թագաւոր խնդրուաւ Սօնա-Խասի մօտէն թէ՛—Իլլաջ՝ մ'էնիս՝ քու կշռանով մէկ օսկի կիտամ:

Ըսեց.— Թագաւոր, եղի սիրու է ուստ էկի, մկայ կհեղինայ:

Ծէկ սհաթ յետոյ տղէն իմցաւ:

Հարցուցին թէ՛—Էդ ի՞նչ էր քրդի ուստ էկաւ:

Տղէն ըսեց թէ՛— Թագաւոր, կ'երթաս Գե թագաւորի ախ-
չիկ ընծի կուզես. ըսեց, կուզես, կուզես,— չըս ուզի, ես կ'մեռնիմ,
իլաջ չունիմ:

Թագաւոր ըսեց.— Ո՛րտի, ես կարողութեն չ'ունիմ էն ախ-
չիկ ուզիմ. էն Գե՛ ես հողածին, չըմ կեարնայ էրթամ. ինչեւրդ
օր խօշուն տանիմ, էնի կ'ջարտայ:

Տղէն ըսեց.— Թագաւոր, դու չըս կեարնայ, ես կ'երթամ:

Ու տղէն էդ տեղէն էլաւ ու գնաց սայիսխանէն, մէկ լաւ
ծի մի ջոկեց ու հանեց դուս, ու թամբեց ու դամեց, հեծաւ, սի-
լահ կապեց վրէն, խուրջին մի օսկի լէ հետ վերուց, վազրի տղէն
լէ հետ, գնաց: Գնաց, շատ ու քիչ Աստուած գինայ, գացին մէկ
մէշի մէջ ախբրի մի վրէն իջան ու ձիանք թորկեցին արծըլու ու-
րանք նստան հաց ուտելու:

Մուրթ տուեց, ճրագ-վառոց էր, տեսան,՝ օր՝ մէշի մէջ մէկ
ճրագ մի կ'երեւայ, ու թագաւորի տղէն վազրի տղին ըսեց.— Կեցի
ձիաներու կուշտ, ես էրթամ տեսնամ էդ ի՞նչ ճրագ է:

Թագաւորի տղէն էլաւ ու գնաց ճրագի կուշտ, տեսաւ, օր
մէկ հալիւոր մի նստուկ էր, գիրք ձեռ կ'կարտէր:

Ու բարեւ տուեց հալիւորուն, հալիւոր լէ բարեւն առաւ:

Ըսեց.— Փահրատ, դո՛ր կերթաս:

Հարցուց թէ՛— Գու ի՞նչ գինաս, ես Փահրատն իմ:

Ըսեց.— Գինամ օր դու Փահրատն իս ու թագաւորի տղէն իս,
կերթաս Գե թագաւորի ախչկան:

— Օր, ըսեց, հմալ է, մէկ խրատ մի տու, էրթամ Գե թա-
գաւորի ախչիկ բերիմ:

Ըսեց.— Լուսուն կ'երթաս քարի մի ուստ կ'իգաս, էն քար

ճղուկ է, էն քարի մէջ մէկ վիշապ մի կայ. էն վիշապ ետրալու է
ու իդա գիրք կ'առնիս ձեռդ ի ու կ'կայնիս վիշապի վրէն, գիրք
կբանաս ու իդա գլուս կ'կարտաս. իդա գլուսն օր կարտըցիր, պըր-
ծար, մէկ ճանկ հող կ'վերցուս գետնէն, կ'թալիս ընդոր ետրի
վրէն. էն հողն օր թալիր, պրծար, կհեծնիք ձիանք ու կ'երթաք:
Գացիք՝ խանդակ մի ուստ կիգայ, ընդոր մէջ հաւք մի կայ, ետ-
րալու էղի ու ընկի խանդակի մէջ, էն գիրք կբանաս ընդոր վրէն,
էն մէկէլ գլուս կ'կարտաս հաւքու վրէն. էն գլուսն օր կարտը-
ցիր, թըմար, ճանգ մի հող կ'վերցուս գետնից ու կ'թալիս ընդոր
ետրի վրէն: Կընցնիք, կ'երթաք, մէկ ջոջ ջրի մի ուստ կիգաք, կեր-
թաք, կնստիք ջրի վրէն՝ կուացուիք ու հաց կ'ուտիք ու գիրք կը-
հանիս էն մէկէլ գլուս կ'կարտաս, ջուր կ'էղնի բարակ առու, ու
էն ջուր կ'ընցնիք էն դէն. ջուրն օր ընցաք էն դէն, դեւեր կ'ի-
գան առէչ ձըղի, կուզին օր ձըղի սպանին: Գու էլի էն գիրք
ծոցից կհանիս ու կառնիս ի ձեռդ ու մէկէլ գլուս կ'կարտաս,
կառնին ձըղի ու կերթան Գե թագաւորի դիւան:

Իմալ օր հալիւոր ըսեց, հալիւորու ըսածի պէս էրեցին.
էկան դեւերու կուշտ, դեւեր էդոնց վերցուցին ու աարան թա-
գաւորի դիւան. ընդոնք թագաւորին գլուս իջուցին ու կայնան
թագաւորի առէչ:

Թագաւոր հարցուց թէ՛— Գուք հողածին, մենք դեւ,— իդա
տեղ ի՞նչ բան ունիք:

Տղէն ըսեց.— Թագաւոր, էկեր իմ քու ախչիկ տաս ընծի,
էրթամ, իմ բուրթալուն է, գիշեր ու ցերեկ քու ախչկայ դէմ կը-
վառիմ ու կ'էրեցիմ:

Ըսեց.— Օր հմալ է, ես ու օձու թագաւոր կուի ինք էրի,
իրարու մէջ շատ մարդ է սպանուի, իմ կնիկ խեց, առաւ գնաց,
իմ վրէն զօրնդեղ էր, գնա՛ իմ կնիկն առ բի, իմ ախչիկ տամ. քրդի
առ գնա:

Ու տղէն ըսեց.— Ես ճամբախ չըմ գինայ, օր ես էրթամ:

Դեւերուց էրկու Գե թագաւոր դրեց հետ ուրանց, ու տա-
րան Օձու թագաւորի սինոռ:

Դեւեր ետ դարձան, էկան ուրանց տեղ:

Վաղրի տղէն ու թագաւորի տղէն էդ տեղէն էլան ու ճամբու հետ գացին: Օձու թագաւորի մարդիկ էկան էդոնց առէչ, չըմա Օձու թագաւորի տղէն, օր ետրալու էր ու սաղցաւ, էն լէ էկաւ էդոնց առէչ. տեսաւ, օր էն տղէկներն ին, օր ուրին սաղցուցին, ընկաւ տղէկներու առէչ, տարաւ ուր քօշկ ու սարի դուռ:

Մտաւ ներս, օձեղէն շապիկ հանեց ու հագաւ մէկ լաւ ձեռք թագընորկան լայրղի շոր, էղաւ մէկ թորընդաղ ջհէլ մի ու էդոնց թեկից բռնեց ու առաւ գնաց ներս:

Տղէկներուն ըսեց թէ՝—Մը վախընէք, ինչ բանի օր էկեր իք, ըսէք, ես ձեր կուշտն իմ:

Ու առաւ, գնաց թագաւորի դիւան: Տղէկներ գլուխ իջուցին թագուորին ու կայնան առէչ:

Ու թագաւոր ըսեց. —Դուք հողածին, մենք օձ, —իդա տեղ ի՞նչ բան ունիք:

Ըսեցին թէ՝—Թագաւոր, շտա՛ էկեր ինք, վերի դէն Աստուած, ներքի դէն դու, մըղի մէկ իլաջ մ'էրա:

Թէ՝—Ի՞նչ մտքով իք էկի:

Թագաւորի տղէն ըսեց. —Էս Դեւ թագաւորի ախչկայ բուժալուն իմ, էկեր իմ, օր Դեւի ախչիկ տանիմ, ու Դեւ չ'իտայ ուր ախչիկ տանիմ:

Թագաւոր ըսեց թէ՝—Ը՛նչի չ'իտայ:

—Ընձի, կ'ըսէ, գնա իմ կնիկ բի, տամ իմ ախչիկ՝ առ գնա:

—Էդ արժով իս էկի:

—Էդ արժով իմ էկի ու մունաթ կ'էնիմ, թագաւոր:

—Օր հմալ է, ես ու Արծըւի թագաւոր կուուեր ինք, Արծըւի թագաւոր իմ վրէն շատ զօրնդեղ էր, օր կուուանք, ընձի մէկ քար մ'ունէնք*), իմ քար խլեց տարաւ, մենք ձըմըւան ժամաւ:

*) Ուշագրուածան արժանի են այս և սորա նման քերականական խորթութիւններ, որ նկատուում են այս բարբառում. օր. ես խաբար չունէնք—եւ խաբար չունէի—ենթակաւ և ստորագլին անհամաձայն. օր ես սպանուէր—գէմքով անհամաձայն: Դու մեռուկ էր (էիր), եւ դու քնուկ չէր (չէիր):

նալ էն քարով կապրէնք, էն քար կ'լիզէնք ու կապրէնք. գնա՛, ըսեց, էն քար բի, Դեւ թագաւորի կնիկ տամ, առ գնա:

Տղէն ըսեց թէ՝—Ես ճամբախ չըմ գինայ, ընձի ճամբախ նշանց տուէք, ես էրթամ, բալքի բերիմ:

Բերեց էրկու օձ դրեց տղէկներու հետ, տարան յարի Արծըւի թագաւորի սինոռ, ու ետ դարձան էկան:

Տղէկներ նստան էդ սինոռ ու հաց ուրանց կերան, ու էլան ճամբախ տուին առէչ ուրանց, գացին. գացին, Արծըւի թագաւորի մարդըկտոց մօտէն մարդ էկաւ ըգնոց առէչ մէկ Արծըւի թագաւորի տղէն էր, էկաւ ճանչըցաւ էդ տղէկներուն ու առաւ գրնաց. առաւ գնաց ուրանց դարգհի դուռ կանգըցուց, օր կայնան, մտաւ ներս բըրկեղէն շոր հանեց վըաւէն. հագաւ մէկ ձեռք թագընորկան լայրղի շոր, էղաւ մէկ տըսնուհինգ տարեկան ջհէլ տղէ մի, ու էկաւ ըգոնց կուշտ, էդոնց թեկից բռնեց, տարաւ թագաւորի դիւան:

Թագաւոր հարցուց ըգոնց. —Դուք ի՞նչ բան ունիք, էկեր իք:

Ըսեցին. —Թագաւոր, էկեր ինք Դեւ թագաւորի ախչկան ու չ'իտայ տանինք. կ'սնդրինք օր Օձու թագաւորի քար տաս տանինք Օձու թագաւորին, Օձու թագաւոր լէ տայ Դեւի կնիկ, Դեւն էլ տայ ուր ախչիկ, առնինք, էրթանք:

Տղէկներն օր թագաւորից խնդրուան, քար բերին տուին տղէկներուն, քարն օր տուին տղէկներուն, տղէկներ շնոխլըլան ու ետ դարձան. դարձան ու էկան Օձի թագաւորի կուշտ, քար տուին Օձի թագաւորին, Օձի թագաւոր լէ բերեց Դեւի թագաւորի կնիկ տուեց տղէկներուն. կնիկ տարան հասուցին Դեւ թագաւորի կուշտ, ըսեցին. —Ըհա, Դեւ թագաւոր, իդա լէ բու կնիկ:

—Օր, ըսեց, հմալ է, ես լէ իմ ախչիկ կ'իտամ ձըղի, առէք, գացէք: Բերեցին ու հագուցին ու խուցին Դեւ թագաւորի ախչկան, աչքեր դեղին*) ու գլուխ կապին ու մէկ ձիմ լէ հաղ-

*) Արարանցի աղիկները աչքերին գեղ են քսում աւելի գեղեցիկ իրեալու համար:

րեցին ու բերին Դևի ակնկան հեծրցուցին, ու ընկան ճամբախ, գացին, հասան ուրանց բաղաբ:

Ու տարան ակնիկ դրեցին մէկ օթախի մէջ, դհուլ-ղուռնայ սարքեցին, բերին ակնիկ պսակեցին ու ժամուց հանին, բերին, եօթ օր գիշեր ու ցերեկ հարսնիք երեցին:

Ընդոնք հասան ուրանց մուրաղին, լսողներ լէ հասնին ուրանց մուրաղին:

Ջ Ա Ն - Փ Ո Լ Ա Դ

Մէկ թագաւոր կ'էղնի. իդա թագաւորին քառսուն տղայ կ'էղնի: Էղաւ, օր տղէկներ հասան՝ պղի կարգէր. միտք էրից, օր կարգէր:

Կնիկն, իշխաններ քոման ըսեցին թէ՛—Թագաւոր, ըմէն մէկ տեղից մէկ ակնիկ բերիս, չըն կառավորուի, ըմէն մէկ տեղից պըղի էղնի:

Էղաւ օր մէկ դարվէշ էկաւ ըսեց.—Թագաւոր, դու արեւելոց թագաւորն իս, արեւմտոց թագաւորին լէ քառսուն ակնիկ կայ:

Թագաւոր վերցուց թէ՛—Արեւմտոց թագաւոր դո՞ր ա:

Ըսեց.—Մարդ ճամբա՛, իմցի տես դոր ա:

Մարդ ճամբեց, տեսաւ օր արեւպատոց թագաւորին քառսուն ակնիկ կայ. էդ տեղէն օր ետ դարձան, էկան, արեւպատոց թագաւորի կնիկ վերցուց թէ՛—Գացէք տղէկներ, բերէք, օր մեծ մեծին տամ, պղտիկ լէ պղտըկին:

Էլաւ թագաւոր վերուց տղէկներ գնաց. պղտիկ տղան Խըրխ-դան քուչուկ*) Փիր-Ահմատ մնաց տուն:

Թագաւոր վերցուց տղէկներ գնաց արեւմտոց թագաւորի մօտ: Բերեցին ակնիկներ մեծ մեծին տուին, պղտիկ պղտըկին:

Խըրխան քուչուկ Փիր-Ահմատ մացեր էր տուն. թագաւորի կնիկ վերուց թէ՛—Դո՞ր ա քու պղտիկ տղէն:

*) Քառասունից կրտսեր:

Թէ՛—Մանցեր ա տուն, մէկ էլ տղոց տեղ չիբա՛, գան նստին:

Թագաւորի տղէկներ վերցին ակնիկներ բերին, քառսուն լէ ջառիէք հետ ուրանց: Էկան մէկ չիման տեղ գիշեր օթուրախ էրին. լուսուն էլան, օր վիշապն փաթուեր էր չորս բոլոր, մացին շիւար. էլան, գացին բոլոր պտոտեցին, գլու գտան. հարցուցին.—Ա՛յ ջանաւար, դու յո՞րի մեր առէչ կտրեր իս, մըղի արգըլեր իս, մենք ի՞նչ ինք էրի քըղի:

Ըսեց.—Խըրխան քուչուկ Փիր-Ահմատի նշանած կթողիք յուս գա, ձըղի կթորկիմ էրթաք, թէ չըք թողի, կմնաք իդա տեղ կըմեռնիք:

Էլան մաշուարաթ տեսան. Խըրխան քուչուկ Փիր-Ահմատի նշանած թողին հոնի, ուրանք էկան, էկան գացին տուն, ամէկ մէկ օթախի մէջ գացին. գացին օթախներու մէջ, Խըրխան քուչուկ Փիր-Ահմատ մնաց շիւարած, նշանած չէր: Ընդօր նշանածի ջառիէն բերած էն հետ ուրանց, հմա նշանած չէր:

Գնաց ջառիի առէչ կտրեց թէ՛—Քու խանըմ՝ դո՞ր ա:

Ըսեց.—Ջանմ, էկանք Ֆլան տեղ, վիշապ մի փաթուաւ մեր բոլոր, զքու նշանածն առաւ:

Ըսեց.—Օր հմալ է, ես պղի էրթամ իմ նշանածի հաւարին:

Էլաւ, հեծաւ զԱրաղայտան, գնաց հասաւ վիշապի կուշտ. գնաց տեսաւ, օր նշանած չադրի մէջն ա, վիշապ փաթուէ բոլոր. գնաց զարկեց, թուր չկտրեց. պտոտաւ զգլու գտաւ, ըսեց.—Յո՞րի իս իմ նշանած բռներ իս էդտեղ:

Ըսեց.—Գինաս յո՞րի իմ բռնի, գնա 2ինմաչին թագաւորի ակնիկ բեր ընձի, ես տամ քու նշանած, տար:

Ըսեց.—Ջանմ, թող էրթամ իդա գիշեր կուշտ, լուսուն էլանիմ, էրթամ:

Ըսեց.—2ըմ թորկի էրթաս կուշտ, քու նշանած արեգական պէս խորոտ ա, թողիմ էրթաս կուշտ, լուսուն էլնիս, թողիս էրթամս, էլ չերթամս բերիս:

Մնաց վիշապի կշտի հետ յարի լուսուն, լուսուն հարցուց

Թէ՛—Ճամբախ դ՞ր վի կերթայ, ճամբախ ընձի տուր նշանց, ես
էրթամ:

Ըսեց.—Գրգալի կերթայ ճամբէն:

Տղէն էր, ճամբախ տուեց առէչն ու գնաց. գնաց, հասաւ
Զինմաչին, գնաց էղաւ մէկ պառուռ խոնախ.—Մէրիկ, ըսեց, ես
անհէր իմ, անմէր իմ, ընձի բըզի կ'էնի՞ս տղայ:

Ըսեց.—Որտի նեա հաց ունիմ, նեա ջուր ունիմ, նեա տեղ
ունիմ:

Օր զէգ խօսքն ըսեց, տղէն ըսեց.—Առ բըզի ճանգ մի ոսկի,
գնա առ հաց ջուր, ըմեն թաղարուք տես, արի:

Պառաւն ուրախացաւ. տղէն մնաց ընդոր կուշտ:

Լուսուռն տղէն էլաւ, գնաց մըչ քաղքին ժուռ գալու. գնաց
ժուռ գալու, տեսաւ օր մէկ բազան ջամբըքէ ա, գլխէ լէ բերդ
ա շիբուկ, մէկ գլուխ մանցէ, օր բերդ թըմի, մէկ ջամբաք մացէ,
օր բազան թըմի:

Դարձաւ ետ, էկաւ պառուռ կուշտ թէ՛—Նանէ, ձեր թա-
գաւոր ի՞նչ անաստուած ա, էդ յո՞րի էդմալ արունք էրեր ա:

Ըսեց.—Իդա թագաւորին ախչիկ մի ունի, նաթիջայ ա դրուկ
վոէն, որն օր կատարայ, ախչիկ կիտայ ընդոր, որն օր չկար-
ցաւ, նաթիջէն կատարեց՝ գլուխ կղարկայ:

Մնաց լուսուռն, տղէն էլաւ, գնաց բազարի մէջ ժուռ էկաւ,
տեսաւ օր մէկ մարդու ձեռ դդում մի կայ, կ'ըսէր.—Ալանդա
փոշման, սաթան դա փոշման *):

Ըսեց.—Ջանմ, իդա դդմի փնասն ի՞նչ ա, կ'առնիմ տանիմ,
բրդինք, էփինք, իմ մօր հետ կուտինք:

Առաւ էկաւ տուն. բերեց, մէր տուն չէր, ուր դանակ քա-
շեց զարկեց մէջ իրեք արար էլան դդմից, կայնան առէչ, յախու
դանակ քաշեց: Դարձաւ միտք էրեց թէ՛—Ջանմ, էդ իմալ բան
էր, կայնի մէկ լէ զարկիմ դանակ:

Մէկ լէ զարկեց, կայնան առէչ թէ՛—Խըրխաւ քուչուկ
Փիր-Ահմադ, աւիրինք, թէ շիբինք:

*) Գնողն էլ կզղջայ, ծախողն էլ կզղջայ:

Ըսեց.—Նը աւիրէք, նը շիբէք:

Դդում դրեց ուր ծոց:

Մէրն էկաւ:

—Նանէ, գնա թագաւորի ախչիկ ուղա ընձի:

—Որտի, ըսեց, անջախ իս էկի իմ կուշտ, ընձի կ'պահիս,
թագաւոր զմայ քար ա, կ'սպանայ բըզի:

Ըսեց.—Ձէ, նանէ, պդի էրթաս:

Մօր իլաջ կտրաւ. պառաւ գնաց նստաւ վըր բինագ տաշուն*).

Թագաւորի մարդն հարցուց թէ՛—Պառաւ, յո՞րի իս էկի:

Էկեր իմ զթագաւորի ախչիկ կուզիմ իմ տղին:

Օր ըսաց՝ էկեր իմ զթագաւորի ախչիկ կուզիմ իմ տղին՝ թա-
գաւորն ըսեց.—Գացէք ըսէք եօթ ջաղաց շիբուի իմ բօշկ ու սա-
րի ցած, լուսուռն էլնիմ տեսնիմ, օր դորչիք զիրար ծեծած ա, է-
կած մըտ ընձի գանգատ:

Պառաւն էլաւ, էկաւ տղի կուշտ, թէ՛—Որտի, հմլայ ա դրէ
վըր ընձի, օր չկատարիս, լուսուռն գլուխդ ի կղարկայ:

Տղէն քաշեց դանակ, զարկեց մըչ դդմին. արարներ էլան
առէչ կայնան, ըսեց.—Աւիրի՞նք, թէ շիբինք:

Ըսեց.—Ոչ աւիրէք, ոչ շիբէք. թագաւորի բօշք ու սարի տակ
եօթ ջաղաց էղնի, դորչիք զիրար տփին, իգան մըտ թագաւոր
գանգատ:

Ու պառկան բնան:

Լուսուռն էլան օր դորչիք իրար տփած, էկած էն մըտ թա-
գաւոր գանգատ:

Մնաց յիրիկըւան. պառաւ էլման գնաց, նստաւ վըր բինագ
տաշուն:

Թագաւոր խանչեց թէ՛—Պառաւ, մնաց էրկու նաթիջայ, թէ
օր էն էրկուս լէ կատարիս, ախչիկ կ'իտամ քու տղին, թէ օր չէ՛

*) «Հարսնախօսութեան քար», եթէ կարելի պոսպէս կուշու-
հէքիսթներ ձեռ յաճախ գործածուող մոտիւ է դա. այն քարն է,
որ գրուած է թագաւորի դռան առաջ, քարի վերայ նստելը
նշան է, թէ գործ ունին թագաւորի հետ:

տղիդ գլոխ կ'զարկիմ. ըսեց, լուսունն օր էնիմ դուս, իմ քօշկ ու սարի տկով զաթար մի ջորի ընցնի. քուսկըներ հդե, քաշողն թիզ մ'եղնի, մուրուք թիզ-կէս:

Լուսունն թագաւորն էլաւ, օր զաթար ջորին էկաւ քօշկ ու սարի տկով ընցաւ, գնաց:

Պառաւ էլման գնաց, նստաւ էնդեղ:

Թագաւոր ըսեց.— Պառաւ, մնաց մէկ նաթիջէն, լուսունն քու տղէն կիգայ յուդայ, մէկ թաս շարքաթ կ'իտամ ձեռ. էնի իդա չինարի գլոխ. օր չթափեց, ախիկ կ'իտամ ընդոր, օր թափեց՝ գլոխ կ'զարկիմ:

Էկաւ տղին ըսեց:

Լուսունն տղէն էլաւ, գնաց թագաւորի քօշկ ու սարի տակ. տղէն շաա տեսակի խորոտ էր, ախիկ բերեց ուր ծամերուց մէկ չորս մաղ քաշից, տուեց տղին.— Տղայ, ըսեց, իդա լէ իմ մատնիք, մատնիք լէ տուեց, իդա մաղ կապայ քու օտաց, ծառն կ'էղնի. քարթ-քարթ, իդա մատնիք լէ թալ մը շարքըթին, շարքաթ կը պընդի, կ'էղնի ինչ օր մածուն, դիր ծոց, էլի ծառի գլոխ:

Ծառի տակ զանգ կէր դրուկ, օր մէկ կաթ կաթէր վրէն, ձէն կ'իտէր զանգն:

Տղէն զէդի դրեց ծոց, մաղեր կապեց օտ, էլաւ ծառի գլոխ. էլաւ ծառի գլոխ, ծոցից հանեց թաս, մատնիք միջէն հանեց, աչքն ընկաւ ուր հօր քաղաք, լաց,— արտսունը պաղաւ զանգի վրէն, ձէն տուեց:

Թագաւորն ըսեց.— Արի ցած՝ գլոխդ ի դարկեմ:

Տղէն խանչեց իշխաներուն, ըսեց.— Իշխաներ, ըսեց, շարքաթն քաղցր ա, արտսունը շոռ ա, էկէք, տեսէք արտսունը ա՞, թէ շարքաթ ա:

Տեսան, օր արտսունը էր:

— Թագաւոր, ըսեցին, էդի արտսունը ա, էդի շարքաթ չէ:

Թագաւորն ըսեց.— Օր հմալ ա, իմ ախիկ տուի տղին:

Թագաւոր բերեց ախիկն պսակեց վըր տղին:

Տղէն պդի էրթէր թագաւորի էրես, էկաւ օր էրթէր թա-

գաւորի էրես, Ջան-Փոլադ կէր (թագաւոր զէդի բռներ էր, բերէր էր, ճխան դրեր էր անկաջ), տղէն էկաւ, օր պդի էրթէր թագաւորին, ձեռ թալեց, տղին բռնեց, թէ՛— Տղայ, քու Աստըծու սիրուն էղնի, իդախըդ ժամանակ ճխան դրեր ա իմ անկաջ, կ'երթաս թագաւորի կուշտ, թագաւոր բըզի շատ խալաթ կ'իտայ, մ'առնի, խնդրուի, թըղ ընձի թողայ, կ'էղնիմ քըզի խղմաթքար:

Տղէն գնաց թագաւորի կուշտ:

Թագաւոր ըսեց.— Այ օրտի, ինչ օր քու սիրտ կուղայ, ուզա՞ տամ*):

Ըսեց.— Տղայ, կ'թողիմ, կ'էղնի քու անձին ցեց:

Թողեց:

Թողեց, Ջան-Փոլադն էլաւ, գնաց ընդոր ձին թիմրեց, արաբ թիմարի տուեց:

Մէկ իրեք օր մնաց, էլաւ Խըրխադն քուչուկ Փիր-Ահմատ գնաց թագաւորի կուշտ, ըսեց.— Ես քըզնէ կ'խնդրիմ, ընձի իղին տաս էրթամ:

Թագաւոր վերուց թէ՛— Որտի, մէկ իրեք օր ընձի մոհլաթ տուր, ես իմ ախիկայ ոտ ու ձեռ տեսնամ, առ գնա:

Իրեք օրն օր թըմաւ, թագաւորն զտղէն դրեց ճամբու:

Տղէն, ուր կնիկ, Ջան-Փոլադ բարխանէք վերցին ու գացին. մէկ իրեք թէ չորս օր ճամբախ գացին, էկան մէկ ծովու խրաղ օթուրախ էղան: Գիշերուայ մէջ տեղ Ջան-Փոլադն էլաւ, բռներ ձղեց, դրում հանեց. հանեց, դանակ զարկեց մէջ, դանակ զարկելուն՝ արարներ էլան, ըսեցին.— Ջան-Փոլադ, աւիրի՞նք թէ շիքինք:

Ըսեց.— Նը աւիրէք, նը շիքէք, ընձի ու թագաւորի ախիկ տանէք զնէք եօթ ծովու կղզին:

Տղէն մնաց բնուկ յարի լուսուն. օր լուսցաւ, տեսաւ, օր նը Ջան-Փոլադ կայ, նը ախիկ կայ, նը դդում:

*) Գրի առնելու ժամանակ մոռացմամբ մի նախադասութիւն պակաս ենք թողել. մտքից իմացուում է, որ տղան Ջան-Փոլադին աղատելու համար է խնդրում:

Տղէն էլաւ նստաւ, լաց:

Տղէն շատ լաց, ձին էլաւ լեզու, ըսեց.— Յո՛րի կ'իլաս:

Ըսեց.— Ես չ'իլամ, ըբա ո՛ր լայ:

Ըսեց.— Իմ քուր մըջ իդա ծովուն ա, գամն յուգայ հորուկ ա, հանիս, թաթխիս քրի մէջ, կիգայ. ես ընկեր իմ հողածնի բէհնի տակ, էլ չըմ կեարնայ ընցու զքի ծով:

Տղէն գամ թաթխեց ծով, քուրն էկաւ. քուրն էկաւ, հեծաւ զքուր, ծովն ընցաւ, գնաց թագաւորի ակնայ կուշտ:

Էնկուր թագաւորի ակնիկ լացի, աչքերն ուռեր ա, դարձի մէկ-մէկ խնձոր:

Աչքն առաւ թագաւորի տղին, ուրախացաւ, էկաւ առէչ, փաթուան իրար ու գացին, գացին քօշկ ու սարէն:

Անչիկ վերուց թէ.— Բու տուն աւիրի, եդի Ջան-Փոլադն ա, ըտոր մահ չունի:

Ջան-Փոլադ գացեր էր ավելուշ. իրկուան Ջան-Փոլադն էկաւ, ակնիկ տղին տարաւ պահեց, Ջան-Փոլադն էկաւ, ըսեց.— Իդա տեղէն մարդու հոտ կիգայ:

Ըսեց.— Սարից դու կիգաս, ձորից դու կիգաս, մարդահոտ քննէ կիգայ, ես իդա տեղ նստուկ, ընձնէ յո՛ւստ մարդահոտ պդի գայ:

Մնաց լուսուն, Ջան-Փոլադն էլաւ, գնաց ավելուշ:

Տղէն թագաւորի ակնիկ ըսեց.— Ըդոր հոգու տեղն իմցի, ըդոր հոգին ըդոր մօտ չէ:

Իրկուն Ջան-Փոլադն էկաւ. թագաւորի ակնիկ հարցուց.— Ջան-Փոլադ, քու հոգին դո՛ր ա:

Ըսեց.— Իմ հոգին իդա աւելն ա:

Լուսուն թագաւորի ակնիկ բերեց մէկ ձեռք շոր կտրեց, կտրեց, հագուց աւլին. ինք ու թագաւորի տղէն ուրախուան էրին չուրի իրկուն. իրկուն թագաւորի տղին տարաւ, պահեց ու եդ աւել առաւ ձեռք, խաղցաւ:

Ջան-Փոլադն իրկուն էկաւ. իրկուն էկաւ, տեսաւ, օր թագաւորի ակնիկ աւել բռնի ձեռ, կ'խաղայ:

Ջան-Փոլադ ծծղաց. օր ծծղաց, թագաւորի ակնիկ զէդ աւել թալեց ու գնաց թըխ ծով, օր զինք թալայ ծով:

Ջան-Փոլադ եարվար ընկաւ թէ.— թագաւորի ակնիկ, արի կ'ըսեմ:

Անչիկան դարձուց, բերեց թէ.— Գինաս, իդա ցախաւելն ա իմ հոգին:

Էն մէկ էլ օր լէ ցախաւել զարտըրեց, խաղցաւ չուրի իրկուն:

Իրկուն Ջան-Փոլադն էկաւ, էլման ծծղաց թէ.— հողածին ա, յիմար ա, չը գինայ:

Թագաւորի ակնիկ շատ լաց ու գնաց թըխ ծով. Ջան-Փոլադ գնաց, բռնեց, բերեց.— Թագաւորի ակնիկ, ըսեց, իմ հոգին Դեւստուն Ղաշղայ-ասլանի փորն ա, մէկ զուծի, իրեք ճընճղուկ մէջ:

Մնաց լուսուն. Ջան-Փոլադ գնաց ավելուշ: Թագաւորի տըղին հանեց ակնիկ ըսեց.— Խըրխըան-բուչուկ փիր-Ահմադ, կըսայ, իմ հոգին Դեւստուն Ղաշղա-Ասլանի փորն ա, կեարնա՞ս էր-թաս բերիս:

Տղէն իրկուայ դէմ գամ թաթխեց ծովու մէջ, հրեղէն ձին էկաւ. էկաւ, հեծաւ, ընկաւ ծով, գնաց մըտ ուր ձին. ղխտաղ թողուց մըջ ծովուն, հեծաւ ուր ձին, տուեց ճամբան ի առէչ. գնաց, հասաւ Դեւստուն:

Հովիւ ոռատ էկաւ. զէդ տղէն վերուց դրեց մըջ կուլբի սարքըլին, ձին լէ խառնեց խըտ օխըին, առաւ գնաց:

Դեւստուն թագաւորի ակնիկն էկաւ բեր. էկաւ բեր, եդ հովիւ զտղէն տարաւ, դրեց թագաւորի ակնայ չոքին թէ.— Բըզի եդի հոգիս իմ բերի, հողէ կոշտիկ ա:

Թագաւորի ակնիկ օխար կ'ընեց, պրծաւ, տղէն դրեց վըր փիջին, առաւ, գնաց. ակնիկ լէ վերցուց տարաւ թագաւորին հաղիայ:

Թագաւոր շատ ուրախացաւ վըր եդ տղին.— կ'էղնի, օր ըդոնք ուրա՞ց խելքով էլնին զաշխարք արգլին:

Ըդոր իշխաններ վերցին թէ՛—Թագաւոր, իդա տղէն ճամբինը,
էրթայ քու ձին ջրայ, տենանք իմալ կջրայ:

— Տղայ, ըսեց, գնա էն ձին ջրա:

Ըդոնք զգուռ կգրկէն, տանէն, դնէն ձիու առէչ, էդ տղէն
զձին պրծուց, բերեց վրէն խմցուց.

— Դէ, ըսեց, տղայ, գնա ձիուն գարի կախա:

Ձիու բանձրուտեն տղի բոյ չըր հասնի, բերեց ջրհոռի բե-
րան բացեց, ձին գլուս բսպեց մէջ, ինք թեւ թաւեց վըր գլխուն:
Թագաւոր վերուց. — Տեսաք, ըսեց, ես ըսի ընդոնք խելքով
պտի կառավարուին, զօրքուտնով չէ:

Տղէն ըսեց. — Պուդ մի ջուր տաք խմիմ:

Ըսին թէ՛ — Ջուր չկայ:

— Ըբա յո՞րի ջուր չկայ:

Ըսեց. — Մէկ Ղաշղա-Ասլան կայ, եօթ գուռ ջուր կլցուի, կ'ի-
գայ խմայ, էրթայ, արգըլեր ա մեր ախպուր:

Տղէն վերուց թէ՛ — Թագաւոր, ես էրթամ ընդոր սպանիմ.
Ի՞նչ կ'իտաս ընձի:

Ըսեց. — Իմ թագաւորութեն լէ կ'իտամ քըզի, իմ ախչիկ լէ
կ'իտամ քըզի:

— Ըբա, թագաւոր, գինաս ի՞նչ կայ, եօթ տիկ քացախ կու-
զիմ բենէ, եօթ անլուայ բուրդ կ'ուզիմ, մէկ չորս լէ մարդ:

Էլաւ չորս մարդ, զէդ տկեր, զէդ բուրդ վերցին, առան
գացին:

Տուեց էն գոներու ջուր թափել, բրդեր զարկեցին ախպրի
ախն օր ջուր գուս չիգայ, ցամքըցուցին: Բերեց քացախ լէ լցեց
մըչ էդ գոներուն. ընդոնց իզին տուեց թէ՛ — Դէ դուք գացէք:

Ընդոնք թողին, գացին. տղէն ուրին տեղ շեքեց, տափաւ:

Այսաւուր շոքն օր տուեց, Ղաշղա-Ասլան մէշեց էլաւ, էկաւ.
զգզուն շոք, հոտն առաւ, տեսաւ, օր քացախ էր. մէկ ետ դար-
ձաւ, գնաց. էլ ուրիշ տեղ ջուր չ'իէր, օր խմէր. մէկ լէ ետ դար-
ձաւ էկաւ. իրեք հաղ գնաց, էկաւ, իրեք հաղն օր էկաւ, իւրաջ
կտրեց ասլանին, խմեց. խմեց, պատռաւ: Քաշեց դանակ զըդոր

ժիորն ձեւեց, ղուծին միջէն հանեց. ղուծու բերան բացեց, օր ի-
րեք ճնճուղ կէր մէջ, մէկի գլուս կտրեց, էն մէկէլ էրկուս մնաց.
ղուծով դրեց ուր ծոց, առաւ խըտ ուրին գնաց:

Էկաւ Դևի թագաւորի կուշտ. էկաւ թագաւորի կուշտ ան-
կըջկըլայ բերեց թէ՛ — Աչքդ ի լուս էղնի, Ղաշղա-Ասլան սպանեցի:

— Դէ որդի, ըսեց, իմ ախչիկ լէ տըւի քըզի, թագաւորու-
տեն լէ տըւի քըզի:

— Քու թագաւորութեն քըզի բուժարաք էղնի, ընձի իզին
տաս՝ ես էրթամ:

Թագաւոր վերուց թէ՛ — Մէկ իրեք օր ինձի մոհլաթ տուր.
Ես քըզի դնիմ ճամբախ՝ գնա:

Իրեք օրն օր թըմաւ, թագաւոր զէդի դրեց ճամբու, ախ-
չիկ լէ տըւեց ու շատ ապրանք լէ դրեց խըտ ուր ախչիկան:

Քշեց էդ տեղեց էկաւ ծովու խրաղ. ախչիկ իջուց, չադր
զարկեց, Դևի թագաւորի ախչիկ դրեց մէջ, հըմա էն սհաթգախ
ձիու գամ զարկեց ծով, էկաւ խսրաղ, էլաւ հեծաւ, ընցաւ գնաց
մըտ թագաւորի ախչիկ, թագաւորի ախչիկան հարցուց թէ՛ —
Ջան-Փոլադ իմալ ա:

Ըսեց. — Ջան-Փոլադ հիւանդ ա, կ'ըսայ իմ ջան կ'ցաւայ:

Ըսեց. — Բերեր իմ զղուծին, ճնճղներ մէն ին:

Բացին զղուծու բերան, էրկսով մէկ ճնճուղ սպանեցին, նըս-
տան փանջարէն, թամաշայ էրին Ջան-Փոլադի գալուն, տեսան, օր
Ջան-Փոլադ փէտ դրի վըր փիջին, նէճիր ա էրի, զարկեր ա փէ-
տին ու կ'իգայ:

Էկաւ մօտկըցաւ, թագաւորի տղէն էրեաց աչիչ, ըսեց —
Թագաւորի տղայ, ես քըզի բէքախտուտեն իմ էրի, քըզի կարօտ-
ցեր իմ, արի բու էրես պագիմ:

Թագաւորի ախչիկ վերուց թէ՛ — Քու Աստըծու սիրուն, մ'էր-
թար, Ջան-Փոլադ, զքու գլուս կքաշայ ուր փոր:

Ըսեց. — Ջան-Փոլադ, ըսեց, գացեր իմ Ղաշղա-Ասլան սպա-
ներ իմ, զղուծին առեր իմ, էկեր իմ, էրկու ճնճղուկ սպաներ
իմ, մանցի մէկ:

Բացին ղուծու բերան, օր վիզ քաշէն, տղէն ըսեց ես կ'գա-

շիմ, ակնին ըսեց՝ ես կ'ըբաշիմ—էրկուսի ձեռաց պրծաւ, էլաւ ծառ, ըսեց.—Հաւկիթ կ'ածիմ, զիմ տէր կ'սաղցում:

Օր ըսեց, ներքեանց թագաւորի ակնիկ բերեց ցած, զգլխ քաշեցին:

Ջան-Փոլադ սատկաւ:

Ժուռ եկաւ, զբռնում գտաւ, զգանակ զարկեց մէջ, — արաբներ դուս էլան, ըսեց.—Աւիրի՞նք, թէ շիբինք:

Ըսեց.—Նը աւիրէք, նը շիբէք, հուկցայ կ'վերուք զթագաւորի ակնիկ, —ինչ օր ինք թեթ'ւ ա, գին ծանդր ա, —ընցուք ծովու էն խրաղ՝ իմ բարխանի կուշտ:

Արաբներ զթագաւորի ակնիկ լէ, զմալ լէ ըմին ընցուցին ծովու էն դէն:

Տղէն եկաւ, գամ թաթխեց, ձին եկաւ, ընցաւ էնդէն. բերեց ուր բարխանէն բարձաւ, զկնկտիք, գնաց ուր հօր էրկիրն. եկաւ էնտեղ, օր վիշապն էր, աչկեց, տեսաւ օր վիշապ դարձաւ մէկ ծեր հալիւոր. հալիւոր նստուկ չադրի կուշտ:

Բարե տըւեց, բարեն առաւ:

—Դէ, ըսեց, որտի, բարի իս եկի, խիստ հազար բարի:

—Դէ պապէ, քու ուղած բերեր իմ:

—Օրտի, ըսեց, քըզի համար բուռբարաք էղնի. ընդոր հէր էդ խըդր արուք էրեր էր, ես գիցայ, օր դու կ'երթէր, բերէր, էն արով քու նշանած արգըլեցի իդա տեղ: Դէ որտի, մէկ նշանածի տեղ էլաւ իրեք, գնա Աստուած քու բան աջողայ:

Էլաւ, տղէն էր, բարխանէն բարձաւ, կնկտիք հեծըցուց ձիանք, շնորակալուտեն առաւ պապէից. պապէն օրշուռտեն տըւեց, տղէն դուր բարխանէն քշեց, հաղ մ'էլ տեսաւ, օր պապէ չկայ*):

Էկաւ ուր հօր քաղքին մօտեցաւ, տեսաւ, օր նախընտ մէկ էդտեղ նախիր կ'պահէր, ըսեց.—Նախընտ, առ իդա ճանգ օսկին քըզի, գնա իմ հօր անկըջկըլայ տար, թէ քու տղէն եկաւ:

*) Պատմողի ասելով՝ Գարրիէլ հրեշտակն էր վիշապի կերպարանքով Փիր-աճադի կնոջ պահողը:

Նախընտ վաղաւ, գնաց. էդի բերեց ուր բարխանէն իջուց, չադըր զարկեց, թագաւորի ակնիկներ դրեց մէջ: Նախընտ գնաց անկըջկըլայ տարաւ թագաւորին:

Թագաւոր ասկար վերուց, եկաւ տղի առէչ, եկաւ տղի առէչ, առաւ զհարսներ, տղէն, ու գնաց. տարաւ իջուց, տարաւ ուր տուն. եօթ օր եօթ գիշեր տղի հարսնիքն էրեց:

Ընդոնք հասան ուրանց մրաղին, դուք լէ հասնիք ձեր մըրաղին:

Օ Ս Կ Ի - Ծ Ա Մ

Աւալ ժամանակ մէկ թագաւոր կ'էղնի. էդ թագաւորին լէ մէկ տղայ: Էդ տղի սովորուտքն էր, օր գիշեր ցերեկ ավըղուշ կ'երթէր: Մէկ պառաւ մէկ արտ կորիկ էր ցանի, էդ թագաւորի տղէն ըմեն օր կ'երթէր ավըղուշ, կ'երթէր մըչ պառու կորեկին ժուռ կ'իգէր, լոր կ'ըռնէր:

Մէկ օր պառաւ էլաւ, գնաց՝ օր կորեկ շատ էն տրորած, հարցուց դրկեցնեցուց.—Էդ ո՞րն էրեց հմայ:

Ըսին թէ—Թագաւորի տղէն:

Պառաւ ըսեց.—Վայնի ես էրթամ, նստիմ մըչ արտին, յարի թագաւորի տղէն գայ:

Պառաւ գնաց, նստաւ մըչ կորիկին, յարի թագաւորի տղէն գայ. տեսաւ, օր թագաւորի տղէն եկաւ. վերցուց.—Ա՛յ որտի, էդի իմ ուղէն ա, յո՞րի կիտաս յոտաց առէչ:

Վերցուց ըսեց.—Պառաւ, էդի խոտ ա, ի՞նչ ա:

Ըսեց.—Թագաւորի տղայ, քըզի չըմ խիմիշի, մեր թագաւորի մէկ տղէն իս, Աստուծոց կենդրիմ Օսկի-ծամի սէր մըչ քու սըրտին էղնի:

Օր ըսեց, տղի խեղք գնաց, ընկաւ ցած ձիուց, էլաւ, եկաւ ուր օթախի մէջ վըր քիթ ու բերնին ընկաւ:

Հէր ճամբեց թէ—Ա՛յ որտի, էդ ի՞նչ էղաւ քըզի:

Ըսեց. — Հէր, ընձի օր չ'երթաս Օսկի-ծամ չըբերես, ես կը մեռնիմ:

Էլաւ հէր, ըմեն դէն ճամբեց թէ՛—Գացէք, տեսէք ո՞ր դէն աս, էրթամ, բերիմ:

Գացին ժուռ եկան, եկան ըսին. — Թագաւոր, իսկի ձէն չընք լսեր ի, թէ դոր կայ, Օսկի-ծամ որտեղն ա:

Տղէն միտք էրեց ուրին թէ՛—Ջանմ ընձի ետրայ սաղցըցող չ'կայ:

Տղէն էլաւ ուրին համար մէկ թեթեւ չադր վերուց, ուր սարք վերուց ու խանչեց Աստուած, ընկաւ ճամբախ:

Գնաց, շատ ու բիչ Աստուած գինայ, գնաց իրեք ճամբաբա- ժին իջաւ, ուր չադր զարկեց, նստաւ մէջ, բերեց չայ սարքեց, լցեց մէկ սաքան չայ, դրից գետին, ըսեց. — Աստուած, մէկ գէր, էդ չայ մէկ ինք խմէր, մէկ ես:

Տեսաւ, օր էնդէն մարդ եկաւ:

Ըսեց. — Արի նստի:

Էնի նստաւ: Մէկ լէ լցեց չայ, ըսեց. — Աստուած, մէկ լէ գէր, իդա չայ խմէր:

Տեսաւ, օր մէկ լէ էնդէն եկաւ. էն լէ նստաւ, էլան իրեք իրեք չայ լցին բարենբար խմեցին:

Խըմեցին պրծան. — Ախպէր, ըսեց, դու յո՞ւստ իս:

Ըսեց. — Ղուրբան, ես արևելոց թագաւորի տղէն իմ:

Դարձաւ մէկէլին ըսեց. — Ղուրբան, դու յո՞ւստ իս:

Ըսեց. — Ես լէ արևմտոց թագաւորի տղէն իմ:

Ըսին. — Դո՛ւ:

Ըսեց. — Ես լէ Փլան թագաւորի տղէն իմ, իմ անունն լէ Ջան- Փոլագ է:

Ըսեց. — Ըբա յո՞րի ժուռ կիկաս:

Ըսեց. — Թարգ դունեայ էրեր ինք, ախշար ժուռ կիգանք, տենանք մըր գլոխ ի՞նչ կիգայ:

Ըսեց. — Քու փէշէն ի՞նչ ա:

Արևելոց թագաւորի տղէն ըսեց. — Ես աստղաբաշխ իմ:

Մէկէլ տղին հարցուց թէ՛—Դու ի՞նչ փէշի տէր իս:

Ըսեց. — Մէկ ուլինգ թալին ծովու տակ, ես կ'երթամ, հա- նիմ, բերիմ:

Ջան Փոլագին դարձան հարցուցին թէ՛—Քու փէշէն ի՞նչ ա:

Աերուց ըսեց. — Իմ փէշէն էն ա, օր հաղար մարդ իմ ա- ունչ ինչ որ մէկ փարայ ա, ես ինսանից ահ չըմ բաշի, մահ չ'ունիմ:

Էլան իրեքով ախպէր. խանչեցին Աստուած ու ընկան ճամ- բախ. գացին, գացին, տեսան, օր մէկ սիւտակ քօշկ ու սարայ, ինչ որ ձիւն:

Գացին էդ սիւտակ քօշկ ու սարի դէմ առան, զարկին ը- դոր դարդահ կոտրին, մտան ներս, ուրանց ձիանք բրախեցին մըչ բախչին. տեսան, օր մէկ ախշիկ փանջարից գլոխ կախեց, ըսեց.

— Թագաւորի տղէկներ, էլէք գացէք, մկայ դե կիգայ ձըր ջոջ փերթ ձըր անկաջ կմնայ:

Աերուց Ջան-Փոլագն ըսեց. — Թագաւորի ախշիկ, փշուր մի հաց ճամբիս իգայ՝ ուտինք, էլնինք էրթանք:

Հաց ճամբեց եկաւ. հացն կերան քաշին խապուտներ, պառ- կան վըր հաւուղին. օր պառկան, ախշիկ երկու հաղ, իրեք հաղ ձէն տըւեց, ձէն չտուեցին էլ, պառկան քնան:

Մնաց, իրիկուայ պահն էր, դեն եկաւ: Էկաւ, շատ հերսո- տաւ վըր թագաւորի ախշկան թէ՛—Դու յո՞րի չդրիր ճամբու, գա- ցին, հմլայ թալափ էրեցին իմ բախչէն. ըմա բան չ'կայ, ես շատ փափագիմ հողածնի մսի:

Ջան-Փոլագ վերուց ըսեց. — Հողածնի մսի փափագ իս, էլի կուռինք, ընձի սպանա, իմ միս կի:

Էլան կըռււրտան, զգւի գլոխ զարկեց. թագաւորի ախշիկ փանջարից իշկեց տեսաւ, օր դեին սպանեց, իջաւ, եկաւ առէչ, բռնեց Ջան-Փոլագի ձեռ, խանչեց, օր տանէր ուր քօշկ ու սա- րէն:

Իրեք իրարու հետ վերցուց տարաւ քօշկ ու սարէն. հաց դրին, կերան:

Ըսեց.— Թագաւորի ախչիկ, իմ տեղ ո՞րն ա:

Ըսեց.— Յուզա մէկ ախպօրն ա, իդատեղ մէկէլ ախպօր, իդատեղ լէ իմն ու քուսնն ա:

Ըսեց.— Դու իմ ախպօր նշանածն իս, դու իմ հարսն իս:

Արեւելից թագաւորի տղէն մեծն էր, ընդոնք մէկ տեղ պառկան, էրկուս ջոկ-ջոկ ուրանց տեղ պառկան:

Ելան, լուսուն էրկու ախպէր ձիան քաշին, օր պղի էրթէն, մեծ ախպէր լէ էկաւ, օր պղի էրթէր:

Ջան-Փոլադ վերուց թէ՛— Դու յո՞րի կիգաս, էդի փարի ա, սիրտ կպատուի, դու մանցի հոգ:

Եդոնք էլան ուրանց ձիանքն հեծան. թագաւորի ախչիկ էկաւ Ջան-Փոլադի ձեռ բռնեց, ըսեց.— Դու կ'երթաս, բու փափազն իմալ պղի առնիմ, նշանաբան տու:

Ձեռ տարաւ ծոց, դաստըմալ հանեց, տըւեց թագաւորի ախչիկան.— Ինչ ժամանակ օր ես նեղուտենի մէջ կ'էղնիմ, իդա եայլուղ կ'տղիկի, իմ ախպէր ճամբիս գայ իմ հաւարին:

Երկու ախպէր գացին. շատ ու քիչ Աստուած գինսյ, գացին դէմ առան մէկ կարմիր քօշկ ու սարի. գացին, ժուռ էկան, ընդոր դուռ գտան. դուռ գտան, զարկին դուռ ջարդեցին, մտան քալէն. ըդոր բախէն չորս զաթ վըր էն մէկէլ բախին աղէկ էր,— ձիանք թորկին մըչ բախին:

Թագաւորի ախչիկ գլուս կախեց թէ՛— Թագաւորի տղէկներ էլէք գացէք, մկայ կարմիր դե կիգայ ձըր ջոջ փերթ ձեր ահանջ կթողայ:

Ջան-Փոլադ վերուց թէ՛— Թագաւորի ախչիկ, փշուր մի հաց ճամբիս իգայ, ուտինք, էլինք էրթանք:

Թագաւորի ախչիկ հաց շրդով կապեց, իջուց. ըդոնք կերան, կերան, քաշին խապուտ վըր ուրանց գլխուն, պառկան, քնան վըր հաւուղին:

Թագաւորի ախչիկ ձէն տուեց թէ՛— Ջանմ, էլէք, գացէք: Անկաջ չ'երին, թագաւորի ախչիկ ձէն կտրեց:

Իրկուան դեն էկաւ. դեն էկաւ թագաւորի ախչիկան վըէն

շատ հերսոտաւ թէ՛— Յո՞րի հաց չտըւեցիր, կերան ու գացին, թալափ էրին իմ բախէն:

Ախչիկն ըսեց.— Հաց տըւի, կերան, ըսի, չգացին:

Ըսեց.— Իմ ահուքս ի կ'եռայ հողածնի մսի համար:

Ջան-Փոլադ վերուց ըսեց.— Ելի՛ ընձի սպանա, իմ միս ա՛նուշ ա, կի:

Ելան կուռան, զդե սպանեց:

Թագաւորի ախչիկն իջաւ քօշկ ու սարից, էկաւ զթե բռնեց. էլան իրար հետ գացին քօշկ ու սարէն: Հաց բերեցին, կերան, պրծան.— Թագաւորի ախչիկ, ըսեց, իմ տեղ ո՞րն ա, ես էլնիմ քնիմ: Էնա տեղ քու ախպօր տեղն ա, իդա տեղ լէ իմն ու քուսնն ա: Թագաւորի ախչիկ վերցուց թէ՛— Քու խոչաղուտեն լէ տեսայ, ք'ախպօր լէ:

Ըսեց.— Ջանմ, մըր վարք կայ, օր քանի՛մ պղտի ախպէր սաղ ա, մեծ կուռ չ'էնա, օր ես սպանուէր, տեսնէր իմ ախպօր խոչաղուտեն:

Քնան, լուսուն էլան. էլան, Ջան-Փոլադն էլաւ, օր ուր ձին քաշէր հեծնէր, էրթէր: Մէկէլ ախպէր լէ ձին քաշեց դուս:

Ջան-Փոլադ կուռաւ թէ՛— Յո՞րի կիգաս, ընդոնք փարի ին, սիրտ կպատուի, դու մանցի էդոր կուշտ:

Ախչիկն էկաւ, ձեռ թալեց Ջան-Փոլադի ձեռ բռնեց, ըսեց.— Դու կ'երթաս, իմ սիրտ կպատուի, բու նշանաբան տա՞ս ընձի: Ձեռ տարաւ ծոց, թաս հանեց տըւեց ախչիկան, ըսեց.— Իդա թաս կիտամ քըզի, կ'տեսնա՞ս իմալ իստակ ա, թասն օր կ'թանդուտի, իմ ախպէր ճամբիս, գայ իմ հաւարին, ես նեղուտենի մէջ իմ: Ելաւ խանչեց ուր Աստուած, ընկաւ ճամբախ, գնաց. գնաց դէմ առաւ մէկ սե քօշկ ու սարի: Դուռ զարկեց, կոտրեց, մտաւ ներս. մտաւ ներս, ըդոր բախէն տասն զաթ բընց ընդոնք բախէք աղէկ էր. ձին թորկեց մըչ էդ բախին:

Ախչիկ գլուս կախ էրեց փանջարից, քառսուն ծամ ունէր, քառսուն լէ օսկի էր, վերուց թէ՛— Թագաւորի տղայ, էլի գնա, սե դե կիգայ բու ջոջ փերթ անկաջ կթողայ:

Ըսեց. — Օսկի-ծամ, կտոր մի հաց ճամբա՝ գայ, ես ուտիմ, էլնիմ էրթամ:

Հաց ճամբեց, էկաւ, կերաւ. կերաւ, խապուտ քաշեց վըր գլխուն պառկաւ վըր հաւուղին:

Անչիկ վերուց թէ՛—Ջան-Փոլադ, էլի գնա, մկայ սե դե կիգայ: Քնաւ. մնաց քնուկ, չ'էլաւ:

Իրիկուն դէն էկաւ, շատ հերսոտաւ վըր թագաւորի ախ- չըկան, ըսեց. — Յո՞րի էդ մարգուն հաց չ'տըւեցիր, դնէր ճամ- բու էրթէր:

Ըսեց. — Հաց տըւեցի, չգնաց:

Ըսեց. — Հողածին, էլի ես դու կռուինք:

Արուարտան չուրի արեւ մտաւ, մէկ մէկու չ'կեարցան ախտէն:

Դէն ըսեց. — Դարձի էրթանք, գիշերս ի իմ խոնաղն իս:

Էկան, հաց կերան, պառկան. հաց կերան, պառկան, էլան լուսուն կռուան, կռուան յար իրիկուն, մէկ մէկու չախտեց:

Ըսեց. — Իմ խոնաղն իս, արի էրթանք:

Ընդոնք օր հաշտըւան, Օսկի-ծամ գիր գրեց թալեց թէ՛—Ջան- Փոլադ, ըդոր իրեք գլու ա, օրթըլին օր կտրեցիր, էլ չ'սաղ- նայ, մէկէլ գլխներ օր կտրին, կսաղնայ. չէղնի օր օրթըլին գլու օր կտրեցիր, էրկու դըրք դարկիւ, մէկ դըրք դարկ:

Էլան. դարկեց, օրթըլին գլու կտրեց:

Դէն ըսեց. — Հողածին, մէկ լէ դարկ, մէկ լէ դարկ:

Ըսեց. — Չէ՛, ես իմ մամուց մէկ հաղ իմ ծնի:

Օսկի-ծամ էկաւ, բռնեց Ջան-Փոլադի ձեռն ու գնաց:

Ըդոց սահմանքն ինչ էր — Ջան-Փոլադ կ'երթէր ավըղուշ, Օս- կի-ծամ կ'մէր քոշկ ու սարէն. իրկուն օր էղնէր, Օսկի-ծամ կ'եր- թէր Ջան-Փոլադի առէչ:

Մէկ ամիս ժամանակ քաշեց. Օսկի-ծամ վերուց թէ՛—Ջան- Փոլադ, ըսօր մ'երթայ ավըղուշ, մեր շորեր կըղտոտեր ա, էր- թանք ծովափ, լուանք:

Էլան գացին ծովափ, կրակ վառեցին, ուրանց շորեր լուանէն. Օսկի-ծամ գլու քանդեց, ուր գլու լուանէր, մէկ մաղ ըդոր ծա- մերուց պրծաւ. Ջան-Փոլադ զէդ մաղ վերուց, էրեց հալըայ, բըւ-

նեց ձեռ. քամին զարկեց, ձեռնէն թռաւ, ընկաւ վըր ծովուն: Ջան-Փոլադն էրեց օր զինք թալէր ջուր, բռնէր, Օսկի-ծամ ը- սեց. — Տնաւեր, քառսուն ծամ ունիմ էդ մաղից ա, դու յո՞րի կ'թալիս քըզի ծով:

Քամին զարկեց, դաղլան զէն մաղընցուց Ձինմաչինայ դէն, ծովու էն խրաղ. գնաց ընկաւ էդ մաղն թագաւորի հաւուղի մէջ, ինչ ըդոր ձին կըրէն ջրին:

Թագաւորի սէիսն առաւ ձին, բերեց վըր հաւուղին, ձին է- դոր շաւաղից չըր մօտենէ ջուր խմէր:

Սէիս վերուց ձին տփեց. թագաւորի տղէն տանիքն էր, տե- սաւ, օր ձիուն տփեց, ըսեց. — Սէիսն իգայ, գլու ի զարկիմ, հը- մալ էղնի, օր իմ ձիուն տփայ:

Սէիսն աչկեց, օր մըջ ջրուն կգեղնկտէր, ձեռ տարաւ, հա- նեց դուս: Ձին ջուր խմեց, առաւ գնաց:

Թագաւորի տղէն էկաւ առէչ. — Դու յո՞րի իմ ձիուն տը- փեցիր:

Ըսեց. — Իդա մըջ հաւուղին էր, ձին կխրդէր, չըր խմէ ջուր, ես խաբար չունէնք:

Թագաւորի տղէն առաւ, աչկեց, չգիցաւ թէ մաղ էր, թէ օս- կի էր, ըսեց. — Քըզի բախշեցի, էլ բա՛մ չըմ էնի:

Էլաւ, թագաւորի տղէն էդի առաւ, գնաց թագաւորի դիւան. տարաւ տըւեց թագաւորի ձեռ, թագաւոր տըւեց վոքիլ-վոքիլին, մէկ չճանչցաւ թէ ի՞նչ էր:

Մէկ ջադուքար պառաւ էկաւ թէ՛—Թագաւոր, էդի չը՞ս ճան- չընայ:

Ըսեց. — Չէ՛, պառաւ:

Ըսեց. — Ըդոր տիրոջ քառսուն ծամ լէ օսկի ա, Ջան-Փոլադի նշանածն ա:

Ըսեց. — Պառաւ, որն օր էրթայ էդի բերայ ընձի, անուն իմ էղնի, թագաւորութեն ընդոր:

Պառաւն էլաւ ծըծում թալեց վըր ծովուն, օձ բռնեց ձեռ,

ընցաւ ծովու էն խրաղ. ընցաւ ծովու էն խրաղ, ծըծում պահեց,
գնաց քօշկ ու սարէն:

Օսկի-ծամն աչկեց, օր պառաւն էկաւ, քաշեց փէտ զպա-
ռաւ ծեծեց, չ'թորկեց քօշկ ու սարի մէջ մնէր:

Պառաւ գինէր, օր Ջան-Փողադ գացեր էր ավելոյն, գնաց
վըր ճամբուն պառկաւ:

Ջան-Փողադն էկաւ.—Ա՛յ պառաւ, ըսեց, յո՛րի իս պառկի
յուզայ:

Ըսեց.—Հիւանդ իմ, պառկեր իմ յուզայ. գացի իդա քօշկ
ու սարէն, չըմ գինսյ բու բուրն ա, բու կնիկն ա, ընձի ծեծեց
դուս էրեց:

—Դէ, ըսեց, պառաւ, արի իմ թարբ:

Օսկի-ծամն էկաւ առէչ, ըսեց.—Ջան-Փողադ, էդ պառաւ թող
ցած. էդի ջադուքար ա:

Ըսեց.—Մեկը ա, հիւանդ ա:

2՝էղաւ, կնիկ ինչ էրեց, չկեարցաւ վըր ուր իրկան:

Ըսեց.—Կնկան շատ էրես տալ լաւ չէ:

Կնիկ վերուց ըսեց.—Էդ մէկ խօսք ընձի բօլ ա, դու գինաս:

Առաւ, էկաւ քօշկ ու սարէն, ձիուց իջաւ, պառաւ տարաւ
ձին տաւընց, դարձաւ էկաւ էդոնց առէչ խուլուղ էրեց:

Մէկ տասն օր ընցաւ:

Ջան-Փողադ գնաց ավելոյն. էդի ընկաւ կնկայ լերդի տակ,
թէ քու իրիկ չ'սպանուի, հարցուս թէ քու իրկայ հոգին դոր ա:

Ըսեց.—Ես ի՛մալ հարցում:

Ըսեց.—Իրկուն օր կիգայ, հետ մը զրուցի:—Իրիկ էկաւ թէ

—Օսկի-ծամ, հըտ ընձի յո՛րի չըս զրուցի:

Ըսեց.—Ի՞նչ զրուցիմ, դու մըտ ընձի սաղ չիս:

Ըսեց.—Յո՛րի.

Ըսեց.—Էդ ը՛նչից ա, դու չըս սպանուի:

Ըսեց.—Դու չըս ուղի, օր ես չ'ըս սպանուիմ:

Ըսեց.—Կ'ուզիմ:

Ըսեց.—Իրկուն պառկինք, քնինք, ես իմ հոգու տեղ կ'ը-

սիմ:—Պառկան, քնան. ճրագն օր ընցուցին, պառաւն էկաւ, նստաւ
գլխու վերեւ: Ըսեց.—2եռդ ի բի հլայ:

2եռ տարաւ, ըսեց.—Իդա ա իմ հոգին, իդա զամալտին
յընթի տակ, էդիկ օր քաշեցին, ես կմեռնիմ:

Էդոնք քնան:

Պառաւ մէկ ձեռ թալեց օր քաշայ, վախեցաւ. մէկ լէ ձեռ
տարաւ իրեք հաղ ձեռ տարաւ, բերեց. ըսեց.—Ջանմ, ես էկիր
իմ Օսկի-ծամ տանիմ, ես չըմ էկի խուլուղ էնի, ես սպանայ,
եա թողայ,—ըսեց ու ձեռ տարաւ, քաշեց զամալտին. զղամալ-
տին քաշեց ու գնաց ուր տեղ պառկաւ, քնաւ:

Լուսուն էլաւ Օսկի-ծամ տեղի միջէն, էլաւ գնաց դուս:

Պառաւ էլաւ գնաց—տեսնամ մեռեր ա, թէ կայ—աչքեց,
տեսաւ, օր մեռեր էր: Պառաւ դանակ տարաւ, թալեց մըչ ծովուն:

Օսկի-ծամն էկաւ թէ՛—Ջան-Փողադ, Ջան-Փողադ, յար ե՞ք
քնիս: Պառաւ քաշեց էն անթրոց, ինչ ուրին տփեր էր, քաշեց
էկաւ թըխ Օսկի-ծամի ջան:

Ըսեց.—Պառաւ, դու քու Աստուած, ես փարի իմ, օր փէ-
տով ընձի զարկիր, կ'մեռնիմ:

—Դէ, ըսեց, էլի ընկի իմ առէչ:

—Պառաւ, ըսեց, քու Աստուած սիրուն, կայնի էրկու զալամ
կայ զարկիմ, ու կ'երթանք:

Գրեց թէ՛—Ջան-Փողադ, ես քըզի չ'ըսի՞ թէ պառուց մըզի
փնաս կիգայ:

Թուխթ գրեց, դրեց մըչ Ջան-Փողադի սօլին ու գնաց:

Պառաւ հնծըցուց ծըծում, ընցուց ծովն, առաւ, գնաց էն
դէն 2ինուամաչին:

Թագաւոր բերեց, շատ վերդի տըւեց պառուուն:

Ախչիկ կայնաւ թէ՛—Թագաւոր, մէկ քառսուն օր ընձի վաղ-
դայ տուր, քառսուն օրով ետ կառնիմ բու տղին:

Էդոր քուրըւտիք էլան լուսուն, աչկեցին տեսան մէկի թասն
ա ժանգոտի, մէկին լէ դաստըմալ տղկուի, ըսեց.—Գացէք, ձեր
ախպէր նեղուտենի մէջ ա:

Ելան, երկուս իրար հետ եկան. Էկան, աչկին, տեսան, օր Զան-
Փողադ մեռուկ ա. ձեռ տըւին օր զամալտին տարած ա:
Ըսեց. — Գու աստղաբաշխ իս, իմցի տես զամալտին գո՞ր ա
տարած:

Աչկեց, ըսեց. — Թալած ա ծով:

Ելան, գացին ծովափ: Էն մէկէլ ըսեց. — Ա՛խպէր, բու փե-
շէն լէ էն ա, օր մտնիս ծովէն հանիս:

Տղէն մտաւ ծով, ժուռ եկաւ, չ'կերպցաւ գտաւ, ըսեց. —
Չկայ:

Ըսեց. — Զանմ, ըբա գո՞ր ա, օր չ'կայ, ես գինամ օր մը
ծովուն ա:

Ըսեց. — Մէկ սե բա՛ մի կայ էնդեղ, ընդոր բոլոր չըմ իշխը-
ցեր ի, գացեր ի:

Ըսեց. — Իդա մէկ փարչ ձէթ տար դարտըկա մը ծովուն,
կ'էղնի ջրի երես, էն ջանաւար կփախնի ընդրնէ:

Ձէթն օր թողեց, ջանաւար փախաւ, աչկեց, տեսաւ. օր զա-
մալտին հոն էր:

Առան զամալտին, Էկան. բերեցին, զարկեցին ուր տեղ, յըն-
թէ տակ:

Զան-Փողադ իմցաւ, ըսեց. — Ինչխըդր ի՞մ քնի՛:

Ըսեց. — Գու տուն աւիրի, դու մեռուկ էր, խօ գու քնուկ
չէր:

Աչկեց, տեսաւ, օր մը սօլին թուխթ կէր. գրուկ էր մէջ թէ՛
— Զան-Փողադ, չ'ըսի՞ քըզի, թէ պառուց մըզի ետդայ կիգայ
ընծի տարան, գացին շինմաչին:

Ախպրտանց իղին տըւեց թէ՛ — Գացէք նշանածներու կուշտ:

Ընդունք գացին, ինք էլաւ շիտկըւաւ, օր էրթայ թըխ շին-
մաղին: Քառսուն օր թըմաւ, գնաց հասաւ. գնաց մըջ եդ քաղ-
քին, տեսաւ օր դհոլ կ'զարկէն, խաղ ա, խնդում ա: Զան-Փողադ
գնաց մէկ պառու ելաւ խոնաղ. — Նանէ, ըսեց, եդ ի՞նչ գհոլ ա
կզարկին:

Ըսեց. — Զան-Փողադի նշանածի հարսնիքն ա կ'էնին:

— Նանէ, ըսեց, օր Զան-Փողադն իդա տեղն էղնի, կեար-
նա՞ս իլաջ էնիս:

Ըսեց. — Լաօ, իլաջ չ'կայ, էլի գնա մայդընի մէջ, իմ տղէն
գլխաւոր ա, Զամուշ-Օղլի¹⁾ կ'ըսին, գնա քղի բանի կգնայ, չ'էր-
թաս, հըմայ բանդ էղնիս, մնաս: Էնի կհերստայ, մէկ սիլայ կը
ղարկայ, թէ գլոխդ ի գնաց, աշխրքից կպրծնիս, թէ գլոխդ ի չը
պրծաւ, էնի ինդ կ'էնայ, կիգայ իմ կուշտ, ես մէկ բա՛մ կ'ըսիմ:

Զան-Փողադ գնաց մայդընի մէջ կայնաւ. — Զան-Փողադին ը-
ւեց թէ՛

— Տղայ, գնա՛ ցախ բիր:

Էնի անկաջ չ'երից:

Գնաց մէկ էլ պտոտեց. — Տղայ, չէ՞ ես քըզի ըսի՛ գնա
ցախ բիր:

Ելման անկաջ չ'երեց,

Մէկէլ դօնուշն եկաւ տեսաւ — օր չգացեր էր, սիլայ մի զար-
կեց, ինչ օր քարին զարկայ:

Ինդ էրեց, փետ թալեց ու գնաց մօր կուշտ. գնաց նիաթն
էրեց, նստաւ. ըսեց. — Տղայ, յո՞րի իս քու նիաթ էրի:

Ըսեց. — Մայդընի մէջ մէկ տղայ կէր հոնի կայնուկ, իրեք
հաղ ըսեցի, իմ խօսք չէրեց, սիլայ մի զարկի, ինչ օր քարին
զարկի:

— Տօ լա՛օ, քու ձեռն իմալ բոնեց, օր դու ընդոր զարկիր,
էդի բու ախպէրն ա, ըսեց. խաջարի տարին կուի ա էղի, ղէդի
բոնած տարած հէսիր, էդի՛ Զան-Փողադն ա:

Ելաւ, վաղաւ թըխ ախպէր, գնաց ինք թալեց ուր ախպօր
օտաց. — Զան-Փողադ, ըսեց, ես չ'գիցայ, իմ ձեռ կոտրէր, ես քըզի
չզարկէիք:

Զան-Փողադն ըսեց. — Բան չկայ, ախպէր:

Երկուս իրար հետ եկան պառու կուշտ, Էկան պառու
կուշտ, պառաւ ըսեց՝ էլէք մէկ թաղ բոնէք ձեռ ձի, աւիրէք:

¹⁾ Գոմշի որդի:

Էլան առան մէկ թաղ աւերեցին. ձէն գնաց թագաւորին թէ—Ջան-Փոլադն էկեր ա, Ջամուշ-Օղլին ընդոր ախպէրն ա, դքաղաք ընցուցին:

Թագաւոր ըսեց.—Էրկու թաղ լէ ընցուն, Օսկի-ծամ չիմ իտայ:

Ըսեց.—Մէկ օլուշաղի աբով դու մէկ քաղաք պտի ընցո՞ւս:

Բերին Օսկի-ծամ տըւին Ջան-Փոլադին: Ջան-Փոլադն առաւ, էկաւ պառու տուն:

Ջամուշ-օղլին ու Ջան-Փոլադ հարցուցին թէ—Ջադուբար պառու տուն ո՞ր մէկն ա:

Տըւին շանց:

Խանչին պառաւ հանին դուրս, ձեռ թալեց էրկու ծառ բերեց կպուց իրար, բերեց մէկ օտ կպաց մէկ ծառ, մէկ էլ օտ մէկ ծառ, թողեց,—պառաւ էլաւ էրկու կտոր:

Էլան, չորսով ընկան ճամբախ, էկան:

Թագաւորն ասկար էրեց, յետեանց ճամբեց վըր էդոնց:

Դարձաւ Ջամուշ-Օղլին ըսեց.—Նա՛նէ, նա՛նէ, դարձի էտոնց մէկ բա՛մ ըսէ, թըղ դառնան:

Պառաւ դարձաւ, ծառ մի փիցուց, լարեց էդոնց յեդեւ, տարաւ լցեց մէջ քաղքին, ուրանք էկան Ջան-Փոլադի քօշկ ու սարէն:

Մէկ ժամանակ մանցին հոնի. իրկուն էղնէր Ջամուշ-Օղլին պդի գէր Ջան-Փոլադի օտներ մաժէր, յարի բնէր:

Օսկի-ծամ վերուց.—Ջան-Փոլադ, ըսեց, յար ե՞ր Ջամուշ-Օղլին մնայ առանց կարգել Ֆլան թագաւորին մէկ ախչիկ կայ, գնա բիր Ջամուշ Օղլուն:

Էլաւ Ջան-Փոլադն զթագաւորի ախչիկն ուղեց, բերեց Ջամուշ-Օղլուն:

Ժամանակ մի մըտ իրար մանցին. Ջան-Փոլադի միտք ընկաւ հօր տուն, միտք էրից, օր էրթայ հօր տուն:—Նանէ, ըսեց, ընձի ոռւսղաթ տուր, ես էրթամ:

Վերուց թէ—Լա՛օ, քու ախպօր սիրտ կպատուի, օր սհաթ մի

քըղի չտեսնի. մնա՛ իրկուն, ձըղի մէկ բա՛ մի կ'ըսիմ:

Մնաց իրկուն.—Ըբա Ջան-Փոլադ, բեանի ես սաղ իմ, էկէք բաժուէք, էրկու գմշու գլոխ մէկ պտուկ չի մտնի, ես օր մեռայ, էրկու ախպէր կ'կըուլտիք. մէկզմէկ կ'սպանիք:

Բերեց էրկու ախպէր բաժնեց իրարուց. օթախի մէկ տըւեց մէկ տղին, մէկ լէ մէկ տղին. հուցկայ էդեւ Ջամուշ-Օղլին էլ չըր էրթայ օտներ մաժէր:

Էլաւ, գնաց մօր թէ—Նանէ, ես կ'երթամ:

Էլաւ, վերցուց Օսկի-ծամ, էն քօշկ ու սարէն բիրադի թողեց Ջամուշ-Օղլուն, էկաւ մէկէլ քուրոջ կուշտ. էկան էն տեղն օր իրեքն էղած էն ախպէր, ուրանց չադր զարկին, իջան, հաց կերան, պրծան, էլան իրարուց հալալամիշ էղան, ամէկ գացին ուր հօր քաղաք:

Ջան-Փոլադն էկաւ հօր քաղքին մօտկըցաւ. ճանդ ըմ օսկի տըւեց նախընուն, ըսեց.—Գնա իմ հօր անկըջկայ տար թէ՛ քու տղէն առած զՕսկի-ծամն էկաւ:

Թագաւոր ասկրով էկաւ տղի առէշ, վերցուց տարաւ տուն. եօթ օր, եօթ գիշեր հարսնիք էրեց:

Էն հասաւ ուր մրաղին, դուք լէ հասնիք ձըր մրաղին:

3 4 5 6 7 8 9

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

(Առարանի խարխառով)

Աբով—սլաճառով	Ահույ—ատամ
Աբրջան—ապարանջան	—աղուէքս ի կեռայ—շատ ախոր-
Ագռատ—նախաճաշ	ժակ ունիմ
Ադէ—մայրիկ	Ահօս—գուլթանի հետքը, փորածը:
Ազա էնել—ազատել	Ահ, տես ախ:
Ազաբ—ամուրի երիտասարդ	—ահիկն ա տարեր մահիկ—երբ
Ազիզ—սիրելի, դուրեկան	մէկը երկիւղեց է մի գործ կա-
Աթոռք—աթոռ, գահ	տարում, այդպէս են ասում:
Աթար—վառելիք կենդանիների	Աղա—պարոն, ազնուական
կղկղանքից, ձեռքով թխածը:	Աղանձ—բոված ցորեն
Ալաչըղ—վրան, հասարակ տե-	—կարդալ կայ քարէ աղանձ ա—
սակը՝ թաղիքից:	կարդալը շատ դժուար է:
Ախ—երկիւղ	Ամա—բայց
Ախտել—յաղթել	Ամէկ—իւրաքանչիւր ոք
Ախտ ու շարթ էնել—պայման	Ամիրայ—ազնուական, աղա
կապել	Ամրոց—աթարի դէզ, աթարնե-
Ակ—աղբիւրի ալ	րը շարում են միմեանց վերայ
—թոնրի ալ—այն անցքը գետ-	կոնաձէ:
նի տակից, որտեղից քամու	Անագան—ուշ, յետոյ, մութ
հոսանք է յառաջանում:	Անգընալ—ուշանալ
—սէլի ալ—սայլի անիւ	Ան ու էրեխէն—մեծ ու փոքր,
Ակիշ—գործիք է, բարակ, եր-	տնով տեղով:
կար, ծայրը կեռ երկաթ, ո-	Անթրոց—թոնիրը խառնելու փայ-
րով թոնրում թխած հացը հա-	տը
նում են:	Անկըջկայ բերել—աչքալոյս տալ,

աւետել տակամածը:
Անկարին—անկարելի Արճըկան—թեւ մանելու գոր-
Անձնահոլ—անձնեայ, մեծ մար- ծիք, կանայք կանգնած մանու-
մընով մարդ են (իլիկ):
Անուշ մնալ—ողջ-առողջ մնալ Արե ծաղկաւ—արեւը դուրս ե-
—ես անուշ մնամ բըզի հա- կաւ, արեւը ծագեց
մար—ես ողջ լինիմ քեզ հա- Արեպատը—արեւմուտը
մար Արեպատոց—արեւը մայր մտնե-
Անջախ—հաղիւ լու ժամանակը
Աչկել—նայել Աւալ—առաջ, ի հնումն
Աչքալուսէնք—աւետիս
—աչքդ ի լուս էլնի—աչքդ լոյս Քաքա—հայր, ծերունիների պա-
Առէչ—առաջ, յառաջ տուանուն
Առան իրար—կռուեցան, յար- Բաղան—պարիսպ, պատ
ձակուեցան իրար վերայ: Բաղայ—բաղէ
Առնել կայնել—յամառել Բաժ—բրդերէն՝ հասակ
Առաւ ճամբախ—ճանապարհ ըն- Բաժակ—գինի
կաւ Բաժուել—բաժանուել
Առաւ ձեռ—սկսեց Բալքի—գուցէ
Ասքառ—զէնք Բախշել—ընծայել, ներել
Ասկար—զօրք Բաղնապան—ջաղացպան (°)
Աստըծու մէկիկ բարով—Աստու- Բանակի—խուրձ կապելու գոր-
ած տար մի (ձեռս ընկնէր...) ծիք
Ավրիխուշ—որս, որսորդութիւն —բանդ ի բուրդ ա—բանդ բուրդ
Արզ—ամօթ, պատիւ է, գործդ վատ է
Արծալ—արածեցնել Բանդ էլնել—կանգնել
Արունք էնել—կոտորել, կոտո- Բաշլայել—սկսել
րած անել Բարայ—հաւասար, չափ
Արունխում—արիւնհարբու Բարինար—տես բարայ
Առեղ, առններ—սայլի կողքե- Բարիշել—հաշտուել
րի այն երկու փայտը, որոնց Բարխանայ—բարկ ու բուրկ,
վերայ հաստատուած է տախ- բեռ

Բարկ—տաք, ջերմ Բօլ—բաւական
Բարկնալ—բարակել, նուազել Բօյ—հասակ
Բարժքըկ—մղան, այն գործիքը,
որով յարդը հաւաքում են Պախ—ժամանակ, միջոց
յարդանոցն ածելու համար: Գաւ—սանձ, երաստանակ
Բէհլին—ի զուր, դատարկ Գաշել—փնդուել, որոնել
—բերնի գոլն իմնալ—միտքն ի- Դեանդի բաղանի աղէք—վա-
մանալ, կարծիքն իմանալ՝ խօսք յեւհասակ, կտրիճ տղայք
քաշելով Գեստ—զգեստ, հագուստ
Բէրախտ—անբաղդ Գինին բոնեց—գինովցաւ
Բէրախտուտեն — անբաղդու- Գլուխ ի յոնի տղկիս, յուրայ
թիւն կնդիս—շուտով դաս, հասնես.
Բեհին(°)—իրաւունք Գոլ—գործիչ
Բեր գալ—ոչխար կթելու գալ Դոլ—լիճ
Բըբուկ—փետուր Գողտուկ—գաղտնի
Բիրադի—բուրդը, ամենը Դորա—չափ, համեմատ
Բլազուկ—ապարանջան —ի ձեր կարողութեան գորայ—
Բլել—փլել ձեր կարողութեան չափ
Բնագայ—գուլթանի հաստ շղթայ Գործըրար—կտաւագործ
Բնակ—տան երդիկի վերայ ձը- Գուլթնհերկ—գուլթանի հերկած
գուած փայտը տարածութիւնը
Բուդալայ—մէն-մենակ, չոր գը- Դուլաշի—ըմբշամարտ
լուխ: Գուռ—քարի աւաղան, շինում են
Բուխերիկ—օջախ, հնոց պատի աղբիւրների մօտ անասուններին
մէջ ջրելու համար:
Բուծալու—սիրեկան, սիրուհի Դուրդ—լախտ
Բումբարաք—շնորհաւոր
Բունիկ — բարակ ճիւղոտներից Պապ էնել—խարդախ, տմարդի
գործած սալայ վարուել
—բուրդդ ի բարերար հանեցին Գազմիշ մ'էղնի—ձեռ մի տալ,
Բրդել—փրկել, կտրատել մի կպչիլ
Բրդուլ—կտոր, պատառ Դաղլայ—ալիք

Դան—ժամ, միջոց
Դանէց դան—օր ու գիշերուայ — եւ գլխուցդ ի անցնիս եւ... —
մէջ նշանակած ժամից մինչեւ կամ գլխիցդ պէտք է ձեռք
մի որոշ ժամ վերցնես, կամ...
Դաստանաղ—այն գործիքն է, Նալվար ընկնել—աղաչել, խնդ-
որի վերայ կտաւագործը հաս- րել
տատում է թելի կաժերը հի- Նայլուղ—տես դաստըմալ
նած անելու համար: Նաւաշ — սպասիր, կանգնիր,
Դաստմալ—թաշկինակ հանգիստ
Դար—բլուր եւ—երբ
Դարբաղ—տես դարբաս եղև—յետոյ
Դարգան—դուռ, դարբաս — եղև անցըման — մեռնելուց
Դարգաւանչի—դռնապան յետոյ
Դէն—կողմ, դէհ Նսիր—գերի
Դըռ—դեռ ևս
Դըրը—հարուած Զաղըանալ—ղլուել
Դիզգին—սանձի բռնելու մասը Զաղայ—այր, քայր
Դիւան—դատարան, պալատ Զամբիլ—խոտից գործուած մի
Դհայ—աւելի, առաւել կիսագնդի նման կարասիք է,
Դիոլ—թմբուկ որ աթոռի տեղ են գործ ա-
Դոնուշ—անգամ ծում Աբարանում
Դոշ—կուրծք Զանգու—ասպանդակ
Դոր—հերթ, կարգ Զարգանդ—սարսափ
Դորչի—հերթապահ Զարզանդ կոխել—սարսափել,
Դո՞ր—ո՞ւր, ո՞րտեղ վախենալ
Դուման—մառախուղ Զաւթել—նուաձել, գրաւել,
Դունեայ—աշխարհ, երկիր յափշտակել
Դունեայրգ—աշխարհային Զարբ—ցեղ, զարմ, տոհմ
Դուրան—դաշտ, հարթավայր Զրվոնել—պտըտել պտոյտ գալ
Դուէ—ուղտ Զիլ—բարձր
—դէն գդղով կ'ըրուէ՞ Զլմայ քար—չարագործ, չար
գործ

Զօրքուտեն—զօրութիւն, կա- Ընկնաւոր—ուշագնաց, ուշաթա-
րողութիւն փուռղ
Զօրնդեղ—ուժով, զօրեղ — ընկնել լերդի տակ—դրդել
(չար դիտաւորութեամբ)
Էդ, էդի, էդիկ—այդ, դա — ըռկել—բարկանալ, խռովել
Էդխըղը—այդքան — ըռջու էնէլ—թախանձել, ա-
Էդմալ—այդպէս, այդքան զերսել
Էթըմ—օրբ
Էլ, էլիաթ—ժողովուրդ Թազայ—նոր
Էլման—դարձեալ, կրկին — թազայ նուրար քու տղի
Էղեկեցի—եկեղեցի արև:
Էն—այն Թաժայ—նոր
Էնել—անել Թալափ էնէլ—ոչնչացնել
—էնոնցմէ արուն կ'երթայ, մըղ- Թախտ—աթոռ, թագաւորական
մէ ջո՞ւր—մէնք պակաս ենք, գահ
մէնք չենք կարող Թախտպել—թափ տալ
Էնմալ—այնքան, այնպէս Թամամ—լրիւ, կատարեալ
Էր—բարայր, այր Թամանդայ էղնել—ձեռքերը
Էրեսուան իրար—դէմ ու դէմ կրծքին դնել ի նշան խոնար-
դուրս եկան հուժեան
Էրթալ իրես—տեսութեան գնալ Թամբի էնել—պատուիրել
— էրթալն իմ ձեռ, գալն Աս- — թան անիչել կ'իմայ—հեգնու-
տըծու: թիւն է (շատ երեւելի գործ է):
Ըբա—ապա Թառ — սայլի տախտակամածը,
Ընալ—լցնել բուն սայլը առանց անիւների
Ըհա—ահա — թառն ի թագաւորին— գահն
Ըղորդ—ճշմարիտ է թագաւորին, բացականչու-
Ըղունգ—եղունգ թիւն փեսայի համար հարսա-
Ըմա—բայց նիքի ժամանակ:
Ըմեն—ամեն, իւրաքանչիւր, ա- Թարգ էնել—վերջ տալ, վեր-
մենը, բոլորը ջացնել
Թարգըդունեայ էնել—աւերել,

ոչնչացնել Իդա—այս
Թարք—գաւակ Իդախըղը—այսքան
—Թաց ու չոր չհարցու—խըտ- Իզին—իրաւունք, Թոյլտուութիւն
րութեան չի դնում Իլաջ—ճար, հնարք
Թաւիկի զարկել—աքացել Իմալ—ինչպէս
Թերի—սայլի այն տախտակը, Իմդադ—օգնութիւն
որ հաստատում են վերջին Ինա—այն
ճաղերի վերայ բերը չթա- Ինադ—Թշնամութիւն
փելու համար Ինադ էնել—Թշնամանալ, խոռ-
Թըլ—Թող վել
Թըխ—Թող Ինադ ընկնել—Թշնամանալ
Թըխ—դէպի Ինչխըղը—որքան
Թիմլիլ—ձին մաքրել գործի- Ինսան—մարդ
քով Իշինալ—համարձակուել
Թմել—լրացնել Իշկել—նայել
Թոթուել—հրել Իսկի—ամենեւին
Թորկել—Թողնել, Թոյլ տալ Իստակ—մաքուր
Թորնդազ—վայելչակալմ Իստրկել—մաքրել
Թոփալ—կաղ Իրար գալ—շարժուել
Թունդիր—Թոնիր, գիւղական Իրար ընցնել—խառնուել
հնոց, որի մէջ հաց են թխում Իցկել—ձգել
Թրբել—քանդել Իցցուն—յիսուն
Թւել—ուսի, Թւի վրայ դնել Իցկել—ձգել
Թաժ գալ—շարժուել Լազդան—կէմ ոլորելու գործիք
Թողվտել—Թողվել Լամդան—ոլորած կէմ, որ կա-
Թուկ—Ժամանակ պում են մեծ քթոցին հեշտու-
Թուռ—խակ, չ'հասած Թեամբ շալակելու համար
Թուռ գալ—ման գալ, պտրտել Լալըղ—վայել, արժանի
Իբրըղ—պղնձէ աման ձեռքին Լարան—բարակ պարան չուալի
ջուր ածելու համար Լարել յեղե—ետեից ընկնել,
ետեից վազել

Լաօ—տղայ Խապուռ—վերնաղգեստ, որ այժմ
Լեռ (քար)—ժայռ աղնուական քրդերն են միայն
Լողնալ—լողանալ հագնում:
Լորիս—այն փոկը, որով սայլը Խառ—արագ
լծից կապում են: Խաւ—աղնիւ, նուրբ
—լորնել—կապել փոկով Խաւազ—գզեր, (չափար)
Լուսուն—առաւօտը, վաղը Խարաքայ—աւերակ
Խարաւաշ—աղախին Խարաւաշ—աղախին, երկար և
Խարուշիկ—դե Խարաւաշ—աղախին, երկար և
Խաղայ—փորձանք, պատուհաս, հաստ մորակ գոմէշներին քշե-
վտանգ լու համար:
Խաղալու—վտանգաւոր —խարաւաշ գրեց վեր կաման—
Խաղիւսայ—գանձ գործը Թողնել, պաշտօնից խոռ-
Խաղմալթընար—ծառայ ված հրաժարուել
Խալալթ—ընծայ Խարջ—հարկ, տուրք
Խալխան—վահան —Խարջ ու խարաջ—տուրք
Խալմախալ—աղմուկ Խարջկաթ—երկաթէ ձող, որ
Խախնդել, խախնդալ—հանդար- ղնում են Թոնիրի վերայ կաթ-
տել սաներ տեղաւորելու համար:
Խածել—կծել Խբել—զարգարել
Խամ—անփորձ Խեր—բարի
Խամիշ—եղէգն Խեր ու խերիաթ էնել—ողոր-
Խայս—ժայռ, քերծ մութիւն տալ, բարերարութիւն
Խան—իջևան, քարվանսարայ առել
Խանգրած—աւերակ Խերիաթխանայ—աղքատանոց,
Խանդակ—փոս, այն հաստատութիւնը, որտեղ
Խանլի—պանդոկապետ օտարները հիւրասիրում են:
Խանչել—կանչել Խըտ—հետ
Խաչբուռ—հնձուորները հունձը Խիմիշել—ափսոսալ
վերջացնելուց յետոյ խաչաձե Խիտր—լիտր
գործում են պատից կախելու Խլըզ—ձե, տարազ
համար: Խոնաղ—հիւր

Խոշուկ—զօրք ձիւնն են հաւաքում:
 Խոշուկն էնել—զօրք հաւաքել Կատարելի—կատարեալ, հա-
 Խոշաղ—քաջ, արի սուն, հասկացող
 Խոշաղորտուն—քաջութիւն, ա- Կարգել—ամուսնացնել
 րութիւն Կեակօ—հօրեղբայր
 Խոտկար—գէղեց խոտ քաղելու Կեր ու խում էնել—ուտել,
 կեռ գործիք խմել
 Խորթ—անհարազատ Կղել—կռնալ, խոնարհուել
 Խորուրդ—խորհուրդ Կէմ—խոտից շինած պարան, ու-
 Խորոտ—գեղեցիկ րով կապում են ցորենի խուրձը:
 —շատ տեսակի խորոտ էր— —կէր ժամանակ, որ մածուն
 շատ գեղեցիկ էր անփէլ կուտէնք — հեգնու-
 Խուստ—ոյժ, զօրութիւն թիւն, տես՝ թան անփէլ կխմայ:
 Խուլ—ծառայ Կըղտոտել—կեղտոտել
 Խուլուղ էնել—ծառայել Կըսայ—պատմութիւն, զօրոյց
 Խուր—հիւր Կըսայ էնել—պատմել
 —Խուրջին—հագրայ Կթոց—կովկիթ, աման, որի մէջ
 Խարաղ—մատակ, էգ ձի կով են կթում
 Խրաղ—կողմ, ափ Կնդել—սափրել, ածիլել
 Խրդել—խրտնել Կնկնակ—կնոջ նման, կանացի
 ձեռով
 Ժառ կանանչ . ա — սերունդը Կող—փայտէ չափ է, որ (Աբա-
 շարունակում է: րանում) բսանչորս գով ցո-
 Ծուխը կտրել—ցեղը ջնջել, րեն է տանում:
 ոչնչացնել Կողիկ—փոքր գաւաթ հողից
 Ծուռ—գիժ, յիմար Կողալ—հովուի փայտ՝ ծայրը
 գունդ:
 Կամ—այն գործիքն է, որով Կոտոշ—եղջիւր
 կալսում են կալը: Կորի—արտի մէջ արօրով բաց
 Կանամբ—կանեփ արած առուն. կորի է նոյնպէս
 Կապուած կուտեն—պայման այդպիսի երկու առունների մէջ
 Կառափ—գործիք փայտից, որով եղած տարածութիւնը:

Կուլբայ—թաղիքից պատրաստ Դաթար—շարք, կարաւան
 տած հովուի վերարկու: Դալամ—գրիչ
 Կուշտ—կողք, կող, մօտ Դամալթի—խանջարի տակը
 —կշտի հետ—կողքին, մօտը խրած փոքրիկ դանակը
 Կէկչալ | հաւի ձայնը Դոլթուղ—կոնատակ, թէի տա-
 Կեկոալ | կը
 Կսկուծ—կսկիծ Դոլթի—մնդուկ
 —կսկուծ տըւեց սիրտ—ցաւը
 սիրտն ընկնել, վշտաբեկ լինել Դամբաթին—ճանապարհի այն
 Կսկուծուորել—վշտահար լինել, տեղը, որտեղ նոր ճանապարհ-
 թախծել ներ են բաժանում:
 Կտրել—կտտորել, սպանել, վեր- ճամբախ—ճանապարհ
 ջացնել ճամբախ բռնեց—ճանապարհը
 —Կրակ թափաւ թունդիր—շատ բռնեց, գնաց
 հարկաւոր է, փոյթ չէ (հեգ- ճամբուց իցկել—պահել, ճանա-
 նութիւն). պարհից ձգել
 Կրդընակ—այն գործիքը, որով ճամբեն պահել—սպասել
 լաւաշի գունդը բաց են անում, ճամբախ տըւեց յառէչ—գնաց
 տափակացնում են: ճամբարակ—շղթայ է գուլթանի
 վերայ, որ խարդանն ու գու-
 2 Եռնէ էկած — կարողութեան թանը իրար է կապում:
 չափ ճանդ—բուռ, կուց
 2 Էն—ձայն —ճանձ գլխուցդ ի վերելով կ'ըն-
 2 Իաթողս—ձի վազեցնելը, ջրիդ ցընի*):
 խաղաղ ձիթ—տղայ, երեխայ
 2 Եիչ—գուլթանի այն երկաթը, —ձխան—գուան կրունկի հաս-
 որ ձեռում, կտրում է հողը: տատուած տեղը
 ձխտել—սեղմել, մտցնել
 Դաթ—անդամ ձոթ—ծայր

*) Թէ և այս ոճի ձիւտ նշանակութիւնը չկարողացանք ի-
 մանալ, բայց աւելորդ չհամարեցինք նշանակել չկորցնելու համար:

Ճոկան—կեռ փայտ, որ հոգիւն ու մօր, միամօր որդի
 ներք գործ են ածում ոչխար —մէր ու քուր էղնել—սիրել
 բռնելու համար այնպէս, ինչպէս մօրն ու քրոն
 ճով—տես կէմ ջը:
 Ճրագ-վառոց, ճրագ-կպոց —ճրագ—բըղնով մէջք չըմ կապի—վըս-
 վառելու ժամանակ, երեկոյ տահանալ չի կարելի, քո օգ-
 նութիւնը ոչինչ է:
 Մաժել—տրորել, շիւել —մըչ համամիշ բորիկ ժուռ
 Մալ—ապրանք կիգայ—շատ երեւելի գործ է
 Մահուան ա—մեռնելու վրայ է կատարում (հեգն. արհամար-
 հանք):
 Մահրում—զուրկ Մըր—մեր
 Մահրում նստիս—զըկուհիս ա Մըր—մեր
 մեն բանից Միգար—գործնոց հաստ փալա-
 Մայրան—հրօսարակ սից
 Մանճ—արօրի այն մասը, որ Մկայ—այժմ
 երկրագործը բռնած հետեւում Մկեր—միթէ
 է արօրին: Մկուկ—կտաւագործների գործիք
 Մանջկալ—մանջը բռնող, երկ- է թելով փաթաթած, որ հի-
 րագործ նածի միջով անց են կացնում
 Մաշուկարաթ—խորհուրդ և գործում:
 Մարգանակ—մարդու նման Մշոշ—ջրով կերակուր
 Մարիֆաթ—չնորհք, ձիւրք Մշուշ—մըժ, մառախուղ
 Մասնիք—մատանի Մոհլաթ—ժամանակ, միջոց
 Մարտալ—վահան Մուլք—կալուած
 —մասրայ—եղէգի կտորը, որի Մուխանաթ—խախուտ, խար-
 վերայ կտաւագործները թել դախ, անագնիւ
 են փաթաթում: Մուրազ, մրազ—իղձ, փափագ
 Մզիլ—ասպարէզ (ձիու): Մտեհան էնել—մոռանալ
 Մզիլ բաշել—ասպարէզ բռնել
 Մզրախ—նիզակ Յար, յարի—մինչև
 Մէշայ—անտառ Յարօր—արօր
 Մէկ ու ճար—միակ զաւակը հօր Յըր—տես յար

Յէր—այր, քարայր Շաւաղ—փայլ, ցոլք
 Յոգայ—գոմի այն մարդու մա- Շէնք—քայլ
 սը, ուր մարդիկն են բնա- Շէնլըգ—բնակութիւն, բնակա-
 կուում: րան
 Յօրի—ի՞նչու Շիրիգ—ընկեր
 Յուդայ—այստեղ Շիրիգ—ձող կամ պարան, որի
 Յուշ—ուշք, միտք վերայ հագուստն են կախ տա-
 Բէյուշ—անմիտ, մոռացկոտ, ու- լիս:
 շաթափ Շիւար—խեղճ, աղքատ, անճար
 Յուշիկ—կամաց, հանդարտ Շիւարել—անճարանալ
 Յոստ—ուստի, ո՞րտեղից Շոթկըլաւ—չնորհակալութիւն
 Յուցկայ—այստեղից յայտնեց
 Շոռ—աղի, աղաշատ
 Նախիր—ամբողջ գիւղի անա- Շրջել—անցնել միւս կողմը
 սունները միասին առած նա- —չրջուաւ դարով—բլրովն անց-
 խիր է կոչում կացաւ
 Նախուրդ Նախիր պահող
 Նախըն Ոտ ու ձեռ տեսնել—պատրաս-
 Նափաս—շունչ տութիւն տեսնել, գործածա-
 Նէմիր—որս կան է մանաւանդ հագուստի
 Նիաթ կախել—բիթը կախել համար:
 Նորաթ—հերթ, կարգ, վիճակ Ո՞ր—ո՞վ
 Նուրար—առաջին պտուղ, երա- Որբէւերի—այրի, ամուսնից զուր-
 խայրիք կուած
 Նշանաբան—նշան Ուլինգ—ուլունք
 Նշանգար—նշան Ուտըգել—հիւսել (մազերը)
 Նստուածք—բնակարան Ուր—իւր
 —ուրին հաց կերաւ—իւր հա-
 Ղալիւլ—շալակել, տանել մէջ- ցը կերաւ
 քի վերայ —ուրնցնով էնել—սեպհականել
 Շահրազայ—խելօք, իմաստուն Ուցկայ—այստեղից
 Շարքաթ—մի տեսակ խմիչք է:

Չաղը—վրան (արհամարհանք)
Չափալէկ—ապտակ Պլեկ—գեղին դրամ է, որ երե-
Չափուկ—կողով խաների վերայ իբրեւ զարդ են
Չափընեւ—շրջապատել, բոլորել գործ ածում:
Չաւուշ—գզեր Պլպլել—քանդել, աւերել
Չըմքի—որովհետեւ Պորպնկել—թոնրի ակից փէշով
Չոլ—գաշտ հոսանք յառաջացնել վառելու
Չոք—ծունդ համար:
Չունքի—որովհետեւ Պուգ—կաթիլ
Չուր, չուրի—մինչև Պուլ—թուփ
—չուրի պլին էղնի փարայ, Պուլիկ—աման, պղիկ
գու կէղնիս իմ բարայ— Պուկ—շուրթ, շրթունք, ափ
Չքուիլ—խրուել Պտտել—զբօսնել, պտըտել
Պագել—համբուրել Պտուկ—երկու կանթէ հոգէ ա-
Պագել—ընկնել պատրաստում թոնրան վերայ:
Պահ—ժամանակ
—իրկըլայ պահ էր—երեկոյ- **Չան**—մարդ, հոգի, մարմին
եան ժամանակն էր **Չանաւար**—գաղան
Պապ—հայր **Չանդաք**—դիակ, գէշ
Պապէ—պապ, հօր հայրը **Չաղաչ**—ջրաղաց
Պառեկ—մէջք, թիկունք **Չառիայ**—աղախին
Պատիւ տալ—ճաշ տալ իբրեւ **Չինա**—աղգ, ցեղ, տոհմ
պատիւ **Չլեր**—անկողին
Պետ,—մեծ, խոշոր **Չլիզ**—բոլորովին
Պտի—պէտք է **Չնէլ**—երիտասարդ, պատանի
Պինչ—քթի ծակը **Չհոռ**—տոպրակ, որ գարիով
Պլեճ—գետնախնձորի (կարտօ- **Չիու** գլուխն են անց կացնում:
ֆիլի) հանելուց յետոյ այն **Չոջ**—մեծ
մնացորդը, որ աղքատներն են **Չոջիկ**—տատ, մեծ մայր
հաւաքում: **Չուար**—լուր, համբաւ
Պլեճկեր—աղքատ, պլեճ ուտող **Չուրի**—կարմիր մահուդից վեր-

նազգեստ պատարագը . . .
Ջուլ—ձիու մէջքին ձգելու շոր **Սարայ**—պալատ
Ջուլեակ—կտաւագործ, գործը- **Սարք**—կարգ, թախում
րար **Սարքել**—կարգաւորել, դասաւո-
Ջուղայ—տես ջուար **րել**
Ջուհայ—տես ջուար **Սարքել** գինի—սկսել գինի խը-
Ջրինդ խաղալ—տես թաթոզ **մել**
Պաստ գալ—պատահիլ **Սարքուլ**—հոգուի թաղիքէ
Ռթըբ(^o)—սարք ու կարգ, թա- **վերակուի** ծայրի **վեղարա-**
խում **նման** մասը, որ անձրևի ժա-
Ռուզայ—պարէն, օրական ապ- **մանակ** գլուխն է անց կացնում:
րուստ **Սարսն**—բաժակ
Ռուսլաթ—թոյլտուութիւն, ի- **Սեխ**—փայտէ բիզ, ծայրը սուր
րաւունք արձակման **փայտ**:
Սար էնել—համբերել **Սէլ**—սայլ
Սատրինջ—տամայի նման **Սէլի** թամբ
խաչ է **Սըփ**—սուրբ
Սախ—գուլբայի նման գործած, **Սիլայ**—պատակ
որ ամբողջ սրունքը ծածկում է: **Սինօդ**—խորհրդական
Սահմանք—սովորութիւն **Սինոռ**—սահման
Սայիս—ձիապան, ախոռապետ **Սկում**—հսկում
Սայիսիսանայ—ձիերի գոմը **Սհաթ**—ժամ, ժամացոյց
Սայիսուտեն—ախոռապանու- **Սոֆի**—պարոն, ազնուական
թիւն **Սուգ** կապել—սուգ պահել
Սանդ—քարի մէջ փոս, որտեղ **Սըսուռ**—արտասուք
ձաւարկամ այլ բան են ծեծում: **Սրտնոց**—գործնոց
Սանէր—սանահայր **Սօլ**—ոտնաման, մաշիկ
Սաղմոց—սաղմոս
Սասում—ցասում **Սախտ**—ժամանակ
Սասման, ցասման ժամ—այն **Վաղդայ**—ժամանակ

—Աղղայ էղնի իմ ջանին— Տղղել—կուչ գալ հարուածի տակ
վարք—սովորութիւն Տղէկ—փոքր երեսայ
—մըր վարքին չ'կայ—մենք սո- Տնուորութիւ—ամուսնանալ, տուն
վորութիւն չունինք ու տեղ շինել
վերգի—պարգև Տուն մնաց մըղի, բագ հաւերուն—
վեցկի—արօր այժմ ամեն բան մեղ մնաց. սկե-
վէրու—վայրենի սուրս մեռաւ, տեղս լէնացաւ:
վըր—վերայ Տփել—ծեծել
վրաէդ ի կթափի — (հեգն.)
շնորհք երևում է:
վլանալ—լուանալ
Տաշտ ու մաղ կախել—
Տատէ—հօրեղ օր կին
Տարթ—ոչխարի կղկղանքից պատ-
րաստած վառելիքը
Տաւել—գոմել, գոմում կապել Փալաս—կապերտ
Տափել—ցաքանել, ցորենը ցա- Փահլելան ըմբիշ, քաջ մարդ
նելուց յետոյ փոցնով հաւասա- Փալելան
րեցնել Փանջարայ—լուսամուտ
Տղկել—թրջել Փարի—յաւերժահարսն, գեղեց-
Տէրբտէր էնէլ—իւրաքանչիւրի կուհի
պատկանելիքը տիրոջը հաս- Փարչ—հողէ աման ջուր խմե-
ցնել լու համար
Տիրուխնի—քահանայի կին, տի- Փերթ—կտոր
րուհի Փէշքէշ—ընծայ
Տիլ—տիղմ Փէշշայ—արհեստ
Տլոտ—տղմոտ, ցեսոտ Փէտ—փայտ.
Տկողնալ—մերկանալ, տկորա- Փթիր—վառելիք, անասունների
նալ կղկղանքից ձեռքով թխածը:
Տղացկան—երեսայ բերող կին, Փիջ—ուս, թև
ծնող կան Փշուր—քիչ, կտոր

Փողոց—աղբանոց, որտեղ թա- Քոչել—գաղթել
փում են թոնրի մոխիրը, տան Գուլագ—փայտից շինած աման
աղբը և բլրակ է կազմում: Վեդրոյի նման, որով ջուր են
փոխնել—զղջալ կրում:
Փոցխ—սյն գործիքն է, որով ցա- Գուր—քոյր
նելուց յետոյ հաւասարեցնում Գրանխաշ էղնիլ — խաշուիլ
են մարգի կամ ցանքսի երեսը: քրտնքից
Փրցնել—պոկել, բաղել Գսպել—կոխել, մտցնել (մէջը):
Քաղ—հունձ
Քամակ—մէջք, թիկունք Օթախ—սենեակ
Քաման—կաշէ պարան Օթուրախ էղնիլ—իջևանել
—քամին մեռաւ ցրտուց, կամ Օլուշաղ—կին, ընտանիք
—քամին մրսկաւ—(հեգն. շատ Օխնէթ—օրհնութիւն
հարկաւոր է: Օխար—ոչխար
Քասայ—գաւաթ, հողէ աման Օյամիշ էղնիլ—ղարթնել, ուշ-
Քարթու—հին (հաց): քը գլուխը գալ
Քարեշտ—հեծանոց Օսկի—ոսկի
Քաւշան—գաշո, անդ Օր—որ (յարաբ. դեր.)
Քեսասիքուտին փակեց—աղբա- —օրը զաւուր—օրէ-ցօր
տացաւ Օրթըլըխ—Պիշին, մէջ, մէջտեղ:
Քեղբել—կծպել
Քիանել—ընդհարուել, Քիւս—գլխարկ
շփուել, Քլան—այս ինչ, այն ինչ
կպել Փոզ—լիրբ, անառակ, անզգամ:
Քոմել—ժողովել հաւաքել

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ա.

ՍԻՐՈՅ ԵՐԳԵՐ ԿԱՄ «ԵՆՅԼԻ» ԽԱՂԵՐ *)

Կարմիր վարդը ջամով ա,

Սիրած եարը¹⁾ չամով ա,

Ըստե²⁾ զօռի բան չկայ,

Սաւդէն³⁾ իրան կամով ա:

Յերդըկայ յերդիկ էկեր ես,

Յերդըկայ փէտեր բռներ ես,

Իմ հէր քի ախչիկ չի տայ,

Նհախ⁴⁾ քունդ կտրեր ես:

Ա՛յ ախչիկ, դէսն աշէ⁵⁾,

Փանջարից քեդի տեսայ,

Վարայ եօխս⁶⁾ կ'ծախեմ,

Կ'ընիմ քու աղէի⁷⁾ փեսայ:

Ա՛յ տղայ, ալ⁸⁾ կապաւոր,

Խի՞ չ'էլար կարդացաւոր,

Ընդամ⁹⁾ սիրի, եար չ'էլար,

Նաչարցայ¹⁰⁾ կ'անիմ քաւոր:

Իմ եարը խռով գնաց,

Սարերի սռով¹¹⁾ գնաց:

*) Գրի առնուած Արագածոտն գաւառի Թալին գիւղում:

1) Սիրեկան, սիրուհի. 2) այստեղ. 3) սէրը. 4) իզուր. 5) նա-
յիր. 6) ունեցած չունեցածս, 7) մայր, մօր 8) բաց կարմիր. 9) այն-
քան. 10) անճարացայ 11) սեռ, լեռների ուղղութեամբ այն գիծը,
որ կարծես երկինքը կպած է, հորոզունին:

Նա ղուշ¹⁾ էլաւ, նա կաքաւ,
 Ձեռնէս էլաւ, թռաւ գնաց:
 Էս օր պաս ա, միջունք ա,
 Ամբեր ա՛ պտի ձուն գայ,
 Անչի, բուկդ սագաֆ ա,
 Արանքինը²⁾ ուլինգ ա:
 Ժամի դուռը թինկներ ա,
 Ալուան կաքաւ բոներ ա,
 Ձէն տուի, ձէնս չ՝առաւ,
 Եարաբ թարգս տուե՞ր ա:
 Արեւալըղ³⁾ նարնջի,
 Ագա, վեր էրթանք փնջի,
 Իմ հէր .քի աւելիկ չի տայ,
 Ձեռդ ծոցիդ զառնջի⁴⁾:
 Նստեր ես փէտ կ՛տաշես,
 Ի՞նչ մայլոց մայլա կ՛աշես,
 Դու ինձ խաբեցիր չ՝առար,
 Ձիթ արեւըղդ ոչ մաշես:
 Սիրեր եմ սէրն էրեսին,
 Նարնջի թէլն էրեսին,
 Որ իմ սիրածն առնի,
 Գեղարդայ թուրն էրեսին:
 Զուրն էկաւ վրին սարէն,
 Թափում ա մարմար քարին,
 Ով զառնայ յիւր իրջանէն⁵⁾,
 Վրէն թափի գոթու⁶⁾ եարէն:
 Ա՛յ ուռ ես, կռանալ մի,
 Մեր դռնէն հեռանալ մի,
 Որ Աստուածդ կ՛սիրես,
 Սիրել ես, մոռանալ մի:

1) Թռչուն. 2) միջինը. 3) բաճկոն. 4) խիղճ, մալու. 5) պայ-
 ման. 6) վերքի մի տեսակ:

Ամբեր ա ամբոց վրէն,
 Ամբը լայնցոնց վրէն,
 Ամբ, Աստուածդ կսիրես,
 Մի՛ գնա եարիս վրէն:
 Ա՛յ տղայ, ալ ու վալ ես,
 Կանաչ քոլերի¹⁾ խառն ես,
 Քի ո՞ր կ'ասա դու դառն ես,
 Դու իմ սիրելի եարն ես:
 Այ տղայ, հուր ես մուր ես,
 Ես ծարաւ եմ, դու ջուր ես,
 Մուխառամ թառան շորեր,
 Համբարձում գըշեր դու դո՞ր ես:
 Առաւօտայ սըռ քամին,
 Ագա, կայներ ես կամին,
 Ընդամ սիրի—եար չ'էլար,
 Աստու կրակ բու ջանին:
 Ա՛յ աւելի, ասա, ասա,
 Ծամերիդ ծէրը խաս ա,
 Թուշդ դէս արա պաշեմ,
 Գնա բու մօրն ասա:
 Անչի, բօլ է, նեղացար,
 Գիւգաղ էրեսդ բաց ա,
 Էս խօսքեր, որ ես ասի,
 Դու զալում էր՝ զիմացար:
 Անչի, շիմալ բօյ ունես,
 Ղալամ զաշի եար ունես,
 Ամեն քո եար տենալուց,
 Հազար տարուայ ումր ունես:
 Էլ չեմ խօսայ քու հետը,
 Չուր ընիս լայլաղը,

1) Թուփ:

Եայլից էր էկե բարով,
Խի՞ տուիր սրտիս բարով:
.
.
.
.
.
.
Խաղ ասի խաղերից տուս,
Ճրագ բերէք ետրիս լուս:
Սարերը զուրս ա դառե,
Արունը սիրտս առե,
Հեռու ճամփէն ետր ունիմ,
Աչքերս չորս ա դառե:
Կաղզըւանայ ձորէն իմ,
Մեծ բաղի խնձորէն եմ,
Քամին տուեց, վեր ընկայ,
Վաթանս¹⁾ մոլորեւ եմ:
Ջաղաչի աջի կուռը,
Կ'ցնծայ միջի գիւղը,
Վայ իմ սիրած բիլբիւղը
Քաշեցին խանի դուռը:
Էս օր ծառղարդար պիտի,
Իմ ախպէր կարգալ պիտի,
Ամեն բեմն ըլնելուց,
Հալած, արդար մոմ պիտի:
Կտուր կայնողին մեռնեմ,
Քագիւլ²⁾ սանրողին մեռնեմ.
Մենակ իրեն չեմ ասում,
Ետրան եղբայրն³⁾ մեռնեմ:
Էդ դժր կ'երթաս էլ նման,
Բոյ⁴⁾ ըմ ունիս քեալաչ նման,
Էս օր տասն օր չեմ աեսե,
Նա դին⁵⁾ ունիմ, նա իման:

1) Հայրենիք. 2) մաղեր. 3) ընկեր. 4) հասակ. 5) հաւատ:

Էրկու տակ պատ շարէք,
Ինձի մէ լաւը ճարէք,
Էւել պակաս չեմ ուզում,
Ընձի բարաբար արէք:
Արե մեր դուռը մտաւ,
Սիրած սիրածին գտաւ,
Վայ ագէ ջան, շուտ արա,
Պահած բաներդ փթաւ:
Գութանը ման եմ տուե,
Սիրեր եմ, ջան եմ տուե.
Օխտը զօր, օխտը գիշեր
Մի օր իրդար եմ աուեր:
Գութանին հաց եմ տարե,
Բերանը բաց եմ դրե,
Գինաս հաց եմ տարե,—
Ձկով տապկած եմ տարե:
Նորը¹⁾ թափայ նորեր ա,
Ետրիս եայլուղը կորել ա,
Ով որ գտե թող իտայ,
Քեամարս մոժդայ²⁾ կիտամ:
Ջուրս տաք ա, ջուր բերէք,
Հնդստանայ հունդ բերէք,
Էլ ու գիւնս թամամ ա,
Ղարիբ ետրս տուն բերէք:
Էս գիշեր շուտ դուս ելայ,
Թուխանը³⁾ անուշ կցուլայ,
Կ'ցուլար Հալուայ սարին,
Շատ բարե տար իմ ետրին:
Լուսնակը ցերեկ ցերեկ,
Շիրմուռ քեարովան բերէք,

1) Լուսինը. 2) ընծայ բարի համբաւի համար. 3) լուսինը:

Լայլուզս մուժգայ կ'տամ,
 Խարոջս խաբար բերէք:
 Տեղ եմ քցե փոնթ կուգայ,
 Բարձի տկէն հոտ կուգայ,
 Մեռնիմ բոլոր քանդուլիդ,
 Մէջէն խնկան հոտ կուգայ:
 Ամբել ա թոն չի¹⁾ գալում,
 Մթնել ա տուն չի գալում,
 Շամ եօրդան ղուլմնի գոշակ,
 Առանց եար քուն չի գալում:
 Բարձս ղալմով գրած է,
 Եարս վրէն քնած է,
 Չէն տուի ձէնս չ'առաւ,
 Եարաբ ինձնէն ջորված է:
 Ալխարն առեր եմ բակը,
 Դէմ տուի սէլի ալը,
 Ավ որ իմ սիրածն առնի,
 Չ'վէլայ²⁾ գլխի թագը:
 Մէշի³⁾ միջին պաչ ախպուր,
 Ադա, արի տար բու քուր,
 Քու քուրն ընձի հաւան չէ,
 Տար ինձանից լաւին տուր:
 Իմ եարը հանդին⁴⁾ տեսայ,
 Զրի բանդին տեսայ,
 Ասի քանքիլ սանդրի,
 Քանքիլը դանդան⁵⁾ տեսայ:
 Ես էն եարին եար պիտէի,
 Գօտին մի . . . պիտէի.
 Էրթացած ճամփէն ղուրբան,
 Թոփ խնկենի ծառ պիտէի:

¹⁾ Անձրև. ²⁾ չ'վայելէ. ³⁾ անտառ. ⁴⁾ անդ, դաշտ, ⁵⁾ հատ-հատ:

Իմ եարը դուռն ա դրե,
 Գօտիկը նուռն ա դրե,
 Էրթացած ճամփէն ղուրբան,
 Ալ ֆասը¹⁾ ծուռն ա դրե:
 Էս գիշեր լուսնակ գիշեր,
 Կռնկներ կարմիր թշեր,
 Անչի, քու ախպէրն ապրի,
 Գաստուր տու գամ էս գիշեր:

¹⁾ Գլխարկ, ֆէս:

2275

ԻՆՏԵՆՍԻՎԱԿԱՆ ԵՄ ԿԱՐԳԻՆ ԱՐԴԱՐՈՒՄ

12/11/2013

23388 2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0267592

43. Օրլեանի կղյւս, Օստրոգորսկու ,, 25
44. Յարութիւն Արարատեանի կեանքը ,, 75
45. Գաղափարական քաջանայ, Պօտապենկոյի ,, 75
46. Ընտանիքի յոյսը, Աննենսկայի, [Ժարգմ. օր. վ. Տէր-
Ասլանկեանի ,, 10
47. Հոսոսի ձեռաստորը Յ. Պարոնեանի 1 ,,
48. Քիմիա Բօսկոյի, [Ժարգմ. Ա. Մեւլիք-Ալլահվերդեան ,, 40
49. Շէգրդինի երեք վէպիկ, [Ժարգմ. Մ. Ղաղարեանց ,, 15
50. Սասմայ ծուեր, Գարեգին սարկաւազի ,, 50
51. Ջաւախքի բուրմունք, Ե. Լալայեանցի ,, 25
52. Մտաւոր, բարոյական Ֆիդիբական կրթութիւն, Սպեն-
սերի. [Ժարգ. Մ. Ղաղարեանցի 1 ,,
53. Մըռոան, Օ. Ի. Շմիտ. [Ժարգ. Ա. Բալան[Ժար ,, 20
54. Խան-Միրան, գրեց Սէյլան. ,, 20
55. Տարաս Բուլբա, Գոգոլի, [Ժարգ. Մ. Աբեղեան ,, 40
56. Փշանքներ, Գարեգին սարկաւազի ,, 50
57. Երկու քոյր, Ղ. Աղայեանցի, Բ. տպ. ,, 25
58. Դրախտի ընտանիք, գրեց Խրիմեան Հայրիկ ,, 60
59. Սիրաք և Սամուէլ. գրեց Խրիմեան Հայրիկ ,, 50
60. Բրօքեր. փորձանքների բժշկարան. [Ժարգ. Ք. Օհա-
նեան ,, 20
61. Շէկսպիրի Մակրեթ, [Ժարգ. Ս. Մալխասեանց ,, 50

ՆՈՅՆ ՏԵՂՈՒՄ ՎԱՃԱՌՈՒՄ ԵՆ ՆԱԵՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ

ԳՐԲԵՐԸ

1. Ուսումնարանների առողջապահութեան հարցեր, Բժ.
Ա. Բաբայեանի 1 ,,
2. Վրքեր և նոցա աղբեցութիւնը առողջութեան վրայ,
Բժ. Ա. Բաբայեանի. ,, 30
3. Բոնի միութիւն Հայոց 1, և հաստանի 2 ,,

ԳԻՆՆ Ե 50 ԿՈՊ.